

Kode Mapel :748GD000

**MODUL
PENGEMBANGAN KEPROFESIAN
BERKELANJUTAN
TERINTEGRASI PENGUATAN PENDIDIKAN KARAKTER**

**MAPEL BAHASA SUNDA SMA/SMK
KELOMPOK KOMPETENSI I**

PEDAGOGIK:

Program Rémedial Jeung Pengayaan dina Pangajaran Basa Sunda
di SMA/SMK

PROFESIONAL:

Wanda Téks jeung Novel dina Sastra Sunda di SMA/SMK

Penulis

Dr. Hj. Ai Sofiyanti, M.Pd.; 081322038181;ai.sofiyanti@yahoo.co.id

Perevisi: Dr. Hj. Ai Sofiyanti, M.Pd.; 081322038181;ai.sofiyanti@yahoo.co.id

Penelaah

Prof. Dr. H. Iskandarwassid

Ilustrator

Yayan Yanuar Rahman, S.Pd., M.Ed.;yayanuar_r@yahoo.co.id;081221813873

Cetakan Pertama, 2016

Cetakan kedua, 2017

Copyright© 2016

Pusat Pengembangan dan Pemberdayaan Pendidik dan Tenaga Kependidikan Bidang
Taman Kanak-kanak & Pendidikan Luar Biasa, Direktorat Jenderal Guru dan Tenaga
Kependidikan

Hak cipta dilindungi Undang-undang

Dilarang mengcopy sebagian atau keseluruhan isi buku ini untuk kepentingan komersial
tanpa izin tertulis dari Kementerian Pendidikan Kebudayaan.

KATA SAMBUTAN

Peran guru profesional dalam proses pembelajaran sangat penting sebagai kunci keberhasilan belajar siswa. Guru profesional adalah guru yang kompeten membangun proses pembelajaran yang baik sehingga dapat menghasilkan pendidikan yang berkualitas dan berkarakter prima. Hal tersebut menjadikan guru sebagai komponen yang menjadi fokus perhatian Pemerintah maupun pemerintah daerah dalam peningkatan mutu pendidikan terutama menyangkut kompetensi guru.

Pengembangan profesionalitas guru melalui Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan merupakan upaya Kementerian Pendidikan dan Kebudayaan melalui Direktorat Jenderal Guru dan Tenaga Kependidikan dalam upaya peningkatan kompetensi guru. Sejalan dengan hal tersebut, pemetaan kompetensi guru telah dilakukan melalui Uji Kompetensi Guru (UKG) untuk kompetensi pedagogik dan profesional pada akhir tahun 2015. Peta profil hasil UKG menunjukkan kekuatan dan kelemahan kompetensi guru dalam penguasaan pengetahuan pedagogik dan profesional. Peta kompetensi guru tersebut dikelompokkan menjadi 10 (sepuluh) kelompok kompetensi. Tindak lanjut pelaksanaan UKG diwujudkan dalam bentuk pelatihan guru paska UKG pada tahun 2016 dan akan dilanjutkan pada tahun 2017 ini dengan Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan bagi Guru. Tujuannya adalah untuk meningkatkan kompetensi guru sebagai agen perubahan dan sumber belajar utama bagi peserta didik. Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan bagi Guru dilaksanakan melalui tiga moda, yaitu: 1) Moda Tatap Muka, 2) Moda Daring Murni (online), dan 3) Moda Daring Kombinasi (kombinasi antara tatap muka dengan daring).

Pusat Pengembangan dan Pemberdayaan Pendidik dan Tenaga Kependidikan (PPPPTK), Lembaga Pengembangan dan Pemberdayaan Pendidik dan Tenaga Kependidikan Kelautan Perikanan Teknologi Informasi dan Komunikasi (LP3TK KPTK) dan Lembaga Pengembangan dan Pemberdayaan Kepala Sekolah (LP2KS) merupakan Unit Pelaksana Teknis di lingkungan Direktorat Jenderal Guru dan Tenaga Kependidikan yang bertanggung jawab dalam mengembangkan perangkat dan melaksanakan peningkatan kompetensi guru sesuai bidangnya. Adapun perangkat pembelajaran yang dikembangkan tersebut adalah modul Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan bagi Guru moda tatap muka dan moda daring untuk semua mata pelajaran dan kelompok kompetensi. Dengan modul ini diharapkan program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan memberikan sumbangan yang sangat besar dalam peningkatan kualitas kompetensi guru.

Mari kita sukseskan Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan ini untuk mewujudkan Guru Mulia Karena Karya.

Jakarta, April 2017

Direktur Jenderal Guru dan Tenaga
Kependidikan,

Sumarna Surapranata, Ph.D.

NIP 195908011985031002

KATA PENGANTAR

Kebijakan Kementerian Pendidikan dan Kebudayaan dalam meningkatkan kompetensi guru secara berkelanjutan, diawali dengan pelaksanaan Uji Kompetensi Guru dan ditindaklanjuti dengan Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan. Untuk memenuhi kebutuhan bahan ajar kegiatan tersebut, Pusat Pengembangan dan Pemberdayaan Pendidik dan Tenaga Kependidikan Taman Kanak-Kanak dan Pendidikan Luar Biasa (PPPPTK TK dan PLB), telah mengembangkan Modul Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan Mata Pelajaran Bahasa Sunda jenjang SD, SMP, SLB, SMA dan SMK yang terintegrasi Penguatan Pendidikan Karakter dan merujuk pada Peraturan Menteri Pendidikan Nasional Nomor 16 Tahun 2007 tentang Standar Kualifikasi Akademik dan Kompetensi Guru, Peraturan Gubernur Jawa Barat Nomor 69 Tahun 2013 tentang Pembelajaran Muatan Lokal Bahasa dan Sastra Daerah pada Jenjang Satuan Pendidikan Dasar dan Menengah, serta Permendikbud No. 79 Tahun 2014 tentang Muatan Lokal Kurikulum 2013.

Kedalaman materi dan pemetaan kompetensi dalam modul ini disusun menjadi sepuluh kelompok kompetensi. Setiap modul meliputi pengembangan materi kompetensi pedagogik dan profesional bagi guru Bahasa Sunda. Subtansi modul ini diharapkan dapat memberikan referensi, motivasi, dan inspirasi bagi peserta dalam mengeksplorasi dan mendalami kompetensi pedagogik dan profesional guru Bahasa Sunda.

Kami berharap modul yang disusun ini dapat menjadi bahan rujukan utama dalam pelaksanaan Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan Mata Pelajaran Bahasa Sunda. Untuk pengayaan materi, peserta diklat disarankan untuk menggunakan referensi lain yang relevan. Kami mengucapkan terimakasih kepada semua pihak yang telah berperan aktif dalam penyusunan modul ini.

Bandung, April 2017
Kepala

Drs. Sam Yhon, M.M.
NIP. 195812061980031003

DAPTAR EUSI

KATA SAMBUTAN	iii
KATA PENGANTAR	v
DAPTAR EUSI	vii
DAPTAR GAMBAR	ix
DAPTAR TABEL	xi
BUBUKA	1
A. Kasang Tukang.....	1
B. Tujuan.....	3
C. Peta Kompetensi.....	4
D. Ambahan Matéri	5
E. Cara Ngagunakeun Modul	6
KOMPETÉNSI PEDAGOGIK PROGRAM RÉMÉDIAL JEUNG <i>PENGAYAAN</i> DINA PANGAJARAN BASA SUNDA DI SMA/SMK	7
KAGIATAN DIAJAR 1 PROGRAM RÉMÉDIAL JEUNG <i>PENGAYAAN</i> DINA PANGAJARAN BASA SUNDA DI SMA/SMK	9
A. Tujuan.....	9
B. Indikator Kahontalna Kompetensi	9
C. Pedaran Matéri	10
D. Kagiatan Diajar	22
E. Latihan/Pancén.....	23
F. Tingkesan	23
G. Uji Balik jeung Lajuning Laku	25
KAGIATAN DIAJAR 2 MANGPAAT PENILAIAN BERBASIS KELAS DI SMA/SMK	27
A. Tujuan.....	27
B. Indikator Kahontalna Kompetensi	27
C. Pedaran Materi	28
D. Kagiatan Diajar	37
E. Latihan/ Pancén.....	37
F. Tingkesan	37
G. Uji Balik jeung Lajuning Laku	38
KOMPETÉNSI PROFÉSIONAL WANDA TÉKS JEUNG NOVEL DINA SASTRA SUNDA DI SMA/SMK	41
KAGIATAN DIAJAR 3 TÉKS NARASI, TÉKS DÉSKRIPSI, TÉKS ÉKSPOSISI, JEUNG TÉKS ARGUMÉNTASI DI SMA/SMK	43
A. Tujuan.....	43
B. Indikator Kahontalna Kompetensi	44
C. Pedaran Matéri	44
D. Kagiatan Diajar.....	65
E. Latihan.....	65
F. Tingkésan	67
G. Uji Balik jeung Lajuning Laku	68
KAGIATAN DIAJAR 4 WANGUN JEUNG KAÉDAH BASA, TÉKS LAPORAN HASIL OBSERVASI, TÉKS OPINI/ÉDITORIAL, SARTA NOVEL DINA SASTRA SUNDA DI SMA/SMK	71
A. Tujuan.....	71
B. Indikator Pencapaian Kompetensi.....	72
C. Pedaran Matéri	72
D. Aktivitas Diajar	98

E.	Latihan/Pancén.....	98
F.	Tingkesan	98
G.	Uji Balik jeung Lajuning Laku	102
	KONCI JAWABAN LATIHAN.....	105
	EVALUASI	111
	PANUTUP	119
	DAFTAR PUSTAKA	121
	GLOSARIUM.....	123

DAPTAR GAMBAR

Gambar 1. 1 Prinsip-prinsip Remedial	14
Gambar 1. 2 Léngkah-léngkah Pangajaran Rémedial.....	16
Gambar 1. 3 Peran Guru dina Pangajaran Rémedial	18
Gambar 3. 1 Celempung.....	53
Gambar 3. 2 Palataran Galuh	64

DAPTAR TABEL

Tabel 1. 1 Tingkatan Panalek Kognitif 1	33
---	----

BUBUKA

A. Kasang Tukang

Salah sahiji Tujuan Stratégis Kemdikbud 2015-2019 nyaéta “Peningkatan Mutu dan Relevansi Pembelajaran yang Berorientasi pada Pembentukan Karakter”. Pikeun ngarojong éta Tujuan Strategis Kemdikbud, Ditjen Guru dan Tenaga Kependidikan ngayakeun Program Gerakan Penguatan Pendidikan Karakter (PPK). PPK di sakola pikeun mageuhan karakter siswa ngaliwatan harmonisasi olah hati (étik), olah rasa (éstétik), olah pikir (literasi), jeung olah raga (kinéstétik). Ieu hal dirojong ku pelibatan publik jeung gawé babarengan antara pihak sakola, kulawarga, katut masyarakat nu mangrupa bagian tina Gerakan Nasional Revolusi Mental. Ieu hal kacida pentingna, pikeun mekelan siswa dina raraga nyanghareupan degradasi moral, étika, jeung budi pekerti.

Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan Guru Basa Sunda dilaksanakeun ku PPPPTK TK PLB. Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutanb Guru Basa Sunda merlukeun modul pikeun salah sahiji sumber diajar pamilon diklat. Modul basa Sunda mangrupa matéri ajar anu dirancang sangkan pamilon diklat mampu diajar sacara mandiri.

Modul Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan Basa Sunda Kelompok Kompetensi I ngawengku 4 matéri, nu nyaéta:

- (1) Program Rémédial jeung Program *Pengayaan* dina Basa Sunda di SMA/SMK;
- (2) Mangpaat *Penilaian Berbasis Kelas*,
- (3) Téks Narasi, Téks Déskripsi, Téks Éksposisi, jeung Téks Arguméntasi di SMA/SMK
- (4) Struktur jeung Kaédah Téks Laporan Hasil Observasi jeung Téks Opini, sarta Novel dina Sastra Sunda di SMA/SMK.

Ieu modul gumulung jeung lima nilai utama PPK, anu ngawengku: religius, nasionalis, mandiri, gotong royong, jeug integritas. Kalima nilai utama PPK dina ieu modul gumulung dina tujuan, kagiatan pangajaran, pedaran materi,

jeung évaluasi. Guru kudu mampuh ngaimpléméntasikeun éta lima nilai utama PPK boh keur dirina, siswana, atawa masarakatna.

Kompetensi pédagogik jeung kaprofésional dina ieu modul, gumulung jeung konsép PPK anu ngawengku lima ajén-inajén dasar, nyaéta religius, nasionalis, mandiri, gotong royong, jeung integritas.

- (1) Ajén religius bisa katingali tina pengkuh dina ngalaksanakeun ibadah, taat kana ajaran agama nu dicepengna, toléransi/ ngajénan agama nu séjénna, pengkuh pamadegan, percaya diri, sosobatan, iklas, teu maksakeun kahayang sorangan, tur ngariksa kana sakumna ciptaan Mantenna.
- (2) Ajén nasionalis katitén tina cara mikir jeung paripolah anu satia, *peduli*, tur ngajén kana bédana basa, lingkungan fisik, sosial, budaya, ekonomi, sarta pulitik. Cindekna, kapentingan balaréa jadi hal anu kudu diheulakeun.
- (3) Ajén mandiri bisa katitén tina sikep: ngahargaan/ngaapresiasi budaya sorangan, ngariksa budaya sorangan, pinunjul tur mimoga préstasi, nyaah ka lemah cai, ngajaga lingkungan sabudeureunana, disiplin, jeung ngajénan rupaning buaya, suku, jeung agama.
- (4) Ajén gotong royong ébréh tina paripolah : silih hargaan, daék gawé bareng, inklusif, miboga komitmen kana hasil rembugan sarerea, musyawarah mupakat, silih tulungan, anti diskriminatif, rempug jukung sauyunan dina nyanghareupan pasualan, sarta resep nyarita jeung teu kurung batok.
- (5) Ajén integritas ébréh tina paripolah: jujur, satia, miboga komitmen moral, anti korupsi, adil, tanggung jawab, suri toladan, silih hargaan.

Lima ajén-inajén di luhur ébréh dina ieu modul, boh dina tujuan, materi, latihan, atawa lumangsungna proses pangajaran. Sanggeus medar ieu modul, guru dipiharep mampuh ngaronjat boh kompetensi pedagogik boh profesional tur ngalarapkeun ajén-inajén PPK dina hirup kumbuh sapopoé, boh keur dirina sorangan boh keur siswana.

B. Tujuan

Tujuan anu baris dihontal dina ieu matéri modul diébréhkeun dina Kompetensi Inti (KI) jeung Standar Kompetensi Guru (SKG), jeung Indikator Kahontalna Kompetensi. Eta tujuan teh diaworkeun jeung ajén inajén atikan PPK anu ngawnegku: réligius, nasionalis, mandiri, gotong royong, jeung integritas.

Kompeténsi Inti (KI)

- 9. Memanfaatkan hasil penilaian untuk kepentingan pembelajaran.
- 20. Menguasai materi, struktur, konsep, dan pola pikir keilmuan yang mendukung mata pelajaran yang diampu.

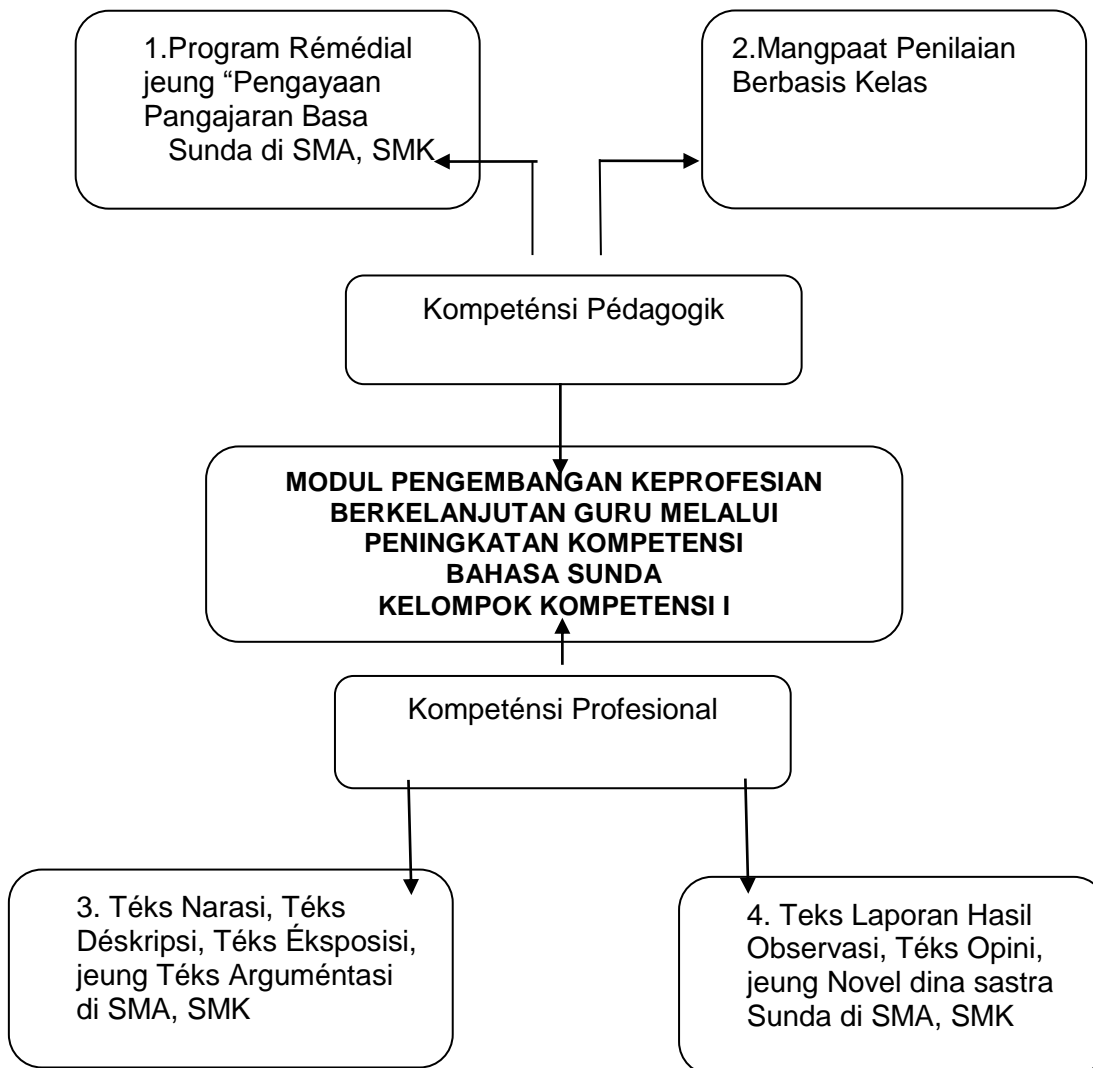
Standar Kompetensi Guru (SKG)

- 9.2 Menggunakan informasi hasil penilaian dan evaluasi untuk merancang program rémédiat dan pengayaan.
- 9.3 Memanfaatkan informasi hasil penilaian dan evaluasi pembelajaran untuk meningkatkan kualitas pembelajaran.
- 20.4 Memiliki keterampilan berbahasa Sunda (menyimak, berbicara, membaca, dan menulis).
- 20.5 Memahami teori dan genre sastra Sunda
- 20.6 Mampu mengapresiasi karya sastra Sunda, secara reseptif dan produktif.

Indikator Kahontalna Kompetensi (IPK)

- 9.2.1 Menentukan program remedial pembelajaran bahasa Sunda berdasarkan informasi hasil penilaian.
- 9.2.2 Menentukan program pengayaan pembelajaran bahasa Sunda berdasarkan informasi hasil penilaian.
- 9.3.1 Menjelaskan penilaian berbasis kelas.
- 20.4.4 Menemukan isi teks narasi, deskripsi, eksposisi, dan argumentasi.
- 20.4.8 Menemukan struktur dan kaidah teks laporan hasil observasi.
- 20.4.16 Menemukan struktur dan kaidah teks opini/ editorial.
- 20.5.13 Mengidentifikasi bentuk novel.
- 20.6.13 Menemukan unsur- unsur intrinsik novel.

C. Peta Kompetensi

Gambar 1. 1 Peta Kompetensi Kelompok Kompetensi I

D. Ambahan Matéri

Di handap ieu ambahan matéri Diklat Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan Basa Sunda Kelompok Kompetensi I anu gumulung jeung PPK anu ngawengku ajén inajén: religius, nasionalis, mandiri, gotong royong, jeung integritas.

1. Program Rémédial jeung 'Pengayaan' dina Pangajaran Basa Sunda, di SMA, SMK ngawengku: (1) Pangajaran Tuntas, (2) Wangenan Program Rémédial, (3) Wangun jeung Prosédur Kerja Program Rémédial, jeung (4) Peran Guru dina Program Rémédial, (5) Wangun jeung Program Pengayaan, (6) Prosedur Kerja Program Pengayaan, jeung (7) Udagan (acuan) pikeun Nangtukeun Program Pengayaan.
2. Mangpaat Penilaian Berbasis Kelas, ngawengku: (1) Wangenan Penilaian Berbasis Kelas, (2) Mangpaat, Kaunggulan, jeung Prinsip Penilaian Berbasis Kelas, (3) Instrumen Penilaian Berbasis Kelas, (4) Ranah Kognitif, Afektif, jeung Psikomotor salaku Objek Evaluasi, (5) Strategi Penilaian Berbasis Kelas, jeung (6) Pelaksanaan Penilaian Berbasis Kelas.
3. Téks Narasi, Téks Deskripsi, Téks Eksposisi, jeung Téks Argumentasi di SMA, SMK ngawengku: (1) Hakékat téks narasi, (2) Ciri-ciri téks narasi, (3) Prinsip-prinsip téks narasi, (4) Wanda téks narasi, jeung (5) Eusi téks narasi, (6) Hakékat téks déskripsi, (7) Rupa-rupa wangun téks déskripsi, (8) Rupa-rupa pamarékan dina nyusun téks déskripsi, jeung (9) Eusi téks (wacana) déskripsi basa Sunda, (10) Hakékat téks éksposisi, (11) Ciri-ciri téks éksposisi, (12) Wangun téks éksposisi, jeung (13) Eusi téks (wacana) éksposisi basa Sunda, (14) Hakékat téks arguméntasi, (15) Ciri-ciri téks arguméntasi, (15) Struktur téks arguméntasi, jeung (17) Eusi téks (wacana) arguméntasi basa Sunda.
4. Wangun jeung Kaédah Téks Laporan Hasil Observasi, sarta Novel dina Sastra Sunda di SMA, SMK ngawengku: (1) Wangenan Téks Laporan Hasil Observasi, (2) Wangun Téks Laporan Hasil Observasi, (3) Kaédah Téks Laporan Hasil Observasi, (4) Conto Téks Laporan Hasil Observasi, (5) Pangajaran Berbasis Téks Opini, (6) Wangun jeung Kaédah Téks Opini, (7) Conto Téks Opini, (8) Nyieun Conto Téks Opini, (9) Wangenan Novel,

- (10) Tumuwuh jeung Mekarna Novel Sunda, (11) Papasingan Novel, jeung (12) Struktur Novel.

E. Cara Ngagunakeun Modul

Aya sawatara hal nu perlu diéstokeun dina ngulik ieu modul. *Kahiji*, Sadérék kudu percaya diri yén ieu modul téh aya mangpaatna. *Kadua*, Sadérék kudu kreatif narékahan sangkan meunang informasi optimal tina modul. *Katilu*, Sadérék perlu niténan kalawan taliti jeung migawé latihan sacara babarengan tur tanggung jawab nu dipidangkeun dina ahir pedaran. Titénan jeung pigawé tiap bagian kalawan daria. Sangkan teu poho, jieun catetan husus tina tiap bahan nu dipidangkeun. Ulah poho migawé sakur latihan-latihan jeung évaluasi dina saban bagian modul.

Kamampuh atawa kompetensi Sadérék ngeunaan ieu bahan kagiatan diajar baris dinilai ku hasil tés jeung laporan pancén pribadi. Dina maca, nengétan, jeung ngulik bahan-bahan nu aya dina ieu modul Sadérék dipiharep macana jeung ngulikna kalawan mandiri, kreatif, sistematis, tur taliti. Lamun manggihan bangbaluh dina mahamkeunana jeung dina ngajawab latihan atawa soal, Sadérék bisa sawala sacara babarengan jeung kancamitra séjénna atawa nanyakeun ka fasilitator.

KOMPETÉNSI PÉDAGOGIK

PROGRAM RÉMÉDIAL JEUNG
PENGAYAAN DINA PANGAJARAN BASA
SUNDA DI SMA/SMK

KAGIATAN DIAJAR 1

PROGRAM RÉMÉDIAL JEUNG *PENGAYAAN* DINA PANGAJARAN BASA SUNDA DI SMA/SMK

A. Tujuan

1. Sanggeus maca modul, pamilon mampuh ngajéntrékeun pangajaran tuntas kalawan percaya diri.
2. Sanggeus tanya jawab, pamilon mampuh ngajéntrékeun wangenan program rémédial kalawan percaya diri.
3. Sanggeus tanya jawab, pamilon mampuh ngaidéntifikasi wangun jeung prosedur kerja program rémédial kalawan kreatif.
4. Sanggeus tanya jawab, pamilon mampuh ngaidéntifikasi prinsip-prinsip rémédial kalawan taliti.
5. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh ngaidéntifikasi léngkah-léngkah pangajaran rémédial kalawan kréatif.
6. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh méré conto peran guru dina program rémédial kalawan percaya diri.
7. Sanggeus latihan, pamilon mampuh ngajéntrékeun hal-hal penting dina ngalaksanakeun pangajaran rémédial kalawan sumanget.
8. Sanggeus maca modul, pamilon mampuh ngajéntrékeun wangun jeung program *pengayaan* kalawan percaya diri.
9. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh ngaidéntifikasi prosedur kerja program *pengayaan* kalawan taliti.
10. Sanggeus tanya jawab, pamilon diklat mampuh ngajéntrékeun udagan (acuan) pikeun nangtukeun program *pengayaan* kalawan percaya diri.

B. Indikator Kahontalna Kompeténsi

1. Ngajéntrékeun pangajaran tuntas.
2. Ngajéntrékeun wangénan program rémédial.
3. Ngaidéntifikasi wangun jeung prosédur kerja program rémédial.
4. Ngaidéntifikasi prinsip-prinsip rémédial.

5. Ngaidéntifikasi léngkah-léngkah pangajaran rémédial.
6. Méré conto peran guru dina program rémédial.
7. Ngajéntrékeun hal-hal penting dina ngalaksanakeun pangajaran rémédial.
8. Ngajéntrékeun wangun jeung program *pengayaan*.
9. Ngaidéntifikasi prosedur kerja program *pengayaan*.
10. Ngajéntrékeun udagan (acuan) pikeun nangtukeun program *pengayaan*.

C. Pedaran Matéri

1. Program Remedial dina Pangajaran Basa Sunda di SMA/SMK

a. Pengajaran Tuntas (*Mastery Learning*)

Diajar tuntas dina seuhseuhanana mangrupa salah sahiji usaha dina widang atikan pikeun ngamotivasi siswa sangkan nyangkem (*mastery learning*) kompetensi nu geus ditangtukeun sacara mandiri. Pangajaran tuntas mangrupa pola pangajaran anu ngagunakeun *ketuntasan* sacara individual. Saterusna dilakukeun penilaian pikeun ngukur tingkat kahontalna kompetensi siswa anu digunakeun pikeun nyusun laporan kamajuan diajar jeung ngoméan hasil prosés pangajaran.

Pikeun ngukur nyangkemna siswa kana kompetensi perlu dimekarkeun hiji penilaian anu ngawéngku sakabéh KD ku cara ngagunakeun indikator anu geus ditangtukeun ku guru. Penilaian hasil diajar dilakukeun mayeng (*berkelanjutan*) dina harti sakabéh indikator ditagih, nu saterusna dianalisis pikeun nangtukeun KD anu geus kacangkem jeung anu tacan kacangkem, atawa pikeun mikanyaho kahéngkéran diajar anu karandapan ku siswa.

Lamun siswa tacan nyangkem sakabéh indikator tina hiji KD, mangka siswa kudu miluan prosés diajar malikan deui (*rémedial*), nu saterusna dipeunteun deui pikeun ngukur kahontalna kahontalna kompetensi. Sedengkeun siswa anu geusnyangkem KD dibéré program *pengayaan*.

Data di Diréktorat Pendidikan SMA taun 2008 jeung 2009 ngébréhkeun, yén:

- 1) guru sacara umum geus ngalaksanakeun rémédial, tapi hasil rémédialna henteu dianalisis,
- 2) sering kapanggih yén guru sok méré tés ka siswa pikeun

malikan deui matéri anu ta can kacangking katuntasan. Ieu hal dilakukeun ku cara ngagunakeun soal-soal anu sarua, tur henteu malikan deui matéri, méré tugas, méré bimbingan, atawa ngamanfaatkeun babaturanana tanpa merhatikeun indikator anu tacan dicangkem ku siswa, jeung 3) pengayaan masih tacan pati loba dilakukeun ku guru (Diréktorat SMA Kemdikbud, 2010).

Pangajaran tuntas dina prosés *pembelajaran berbasis kompetensi* nyaéta pamarekan dina pangajaran anu meredih siswa nyangkem sacara tuntas sakabéh KD jeung sakabéh indikator.

Prinsip-prinsip utama *pembelajaran tuntas*, nyaéta: (1) Kompetensi anu kudu dihontal ku siswa dirumuskeun dina runtuyan anu hirarkis, (2) Penilaian anu digunakeun nyaéta penilaian acuan patokan, sarta unggal-unggal kompetensi anu kudu dibéré uji balik, (3) Méré pangajaran rémédial sarta bimbingan anu diperlukeun ku siswa anu tacan ngahontal kritéria ketuntasan minimal (KKM), jeung (4) Méré program pangayaan pikeun siswa anu geus ngahontal katuntasan diajar leuwih awal (Géntile & Lalley: 2003).

Hasil analisis penilaian pangaweruh jeung kaparigelan téh informasi ngeunaan siswa anu geus ngahontal KKM jeung siswa anu tacan ngahontal KKM. Pikeun siswa anu tacan ngahontal KKM perlu dilakukeun lajuning laku ku rémédial, sedengkeun pikeun siswa anu geus ngahontal KKM perlu dilakukeun lajuning laku ku cara dibéré pengayaan (Kemdikbud, 2015: 69).

b. Wangenan Program Rémédial

Program rémédial mantuan ka siswa anu ngarandapan bangbaluh diajar. Méré program rémédial ngawengku dua léngkah, kahiji ngadiagnosis bangbaluh diajar, kadua méré rémédial. Téhnik anu digunakeun dina ngadiagnosis bangbaluh diajar diantarana tés prasarat (prasarat pangaweruh, prasarat kaparigelan) tés diagnostik, wawancara, pengamatan, jst. Pangajaran rémédial dipungkas ku penilaian. Program rémédial jeung penilaian dilaksanakeun di luar jam tatap muka.

Wanda-wanda bangbaluh diajar siswa, diantarana ieu di handap.

- 1) diajar anu sipatna énténg, biasana kapanggih di siswa anu kurang merhatikeun waktu diajar.

- 2) diajar anu sipatna sedeng, biasana kapanggih di siswa anu ngalaman gangguan diajar anu asalna ti luar diri siswa, contona faktor kulawarga, lingkungan padumukan, cara gaul, jst.
- 3) diajar anu sipatna beurat, kapanggih di siswa anu ngalaman bangbaluh: fisik, méntal, sosio-émosional, atawa inteléktual. Ieu hal tumiba ka Anak Berkebutuhan Khusus (ABK) saperti: tunanétra, tunarungu, tunagrahita, tunadaksa, jeung autis. Tunanétra miboga bangbaluh dina indra panon (tetempoan), tunarungu miboga bangbaluh dina indra ceuli (dédéngéan) jeung nyarita, tunagrahita miboga bangbaluh dina kamampuh inteléktual anu handap (IQ sahandapeun normal) sarta hubungan sosial, tunadaksa miboga bangbaluh dina fisik, sedengkeun autis miboga bangbaluh dina konséntrasi, interaksi sosial, jeung imajinasi.

Nurutkeun Wijaya (2010:48) atikan jeung program rémédial miboga pungsi pikeun mantuan siswa dina ngaréngsékeun pangajaran. Dumasar kana éta hal, kurikulum kudu dijieun ditujukeun pikeu kapentingan babarengan (*comunal*) jeung kapentingan kasus, sangkan beban tanggung jawabna leuwih jelas tur puguh tujuan.

Dina program rémédial guru miboga peran salaku *terapis*. Ku kituna guru kudu miboga pangaweruh ngeunaan psikologi jeung neurologi. Guru anu icikibung dina kagiatan rémédial kudu mampuh nalungtik kalawan tenget bangbaluh-bangbaluh siswa dina pangajaran basa Sunda (Wijaya, 2010: 48)

c. Wangun jeung Prosédur Kerja Program Rémédial

Wangun-wangun rémédial diantarana, ieu di handap.

- 1) Méré pangajaran ku cara malikan deui matéri kalayan maké métode jeung média anu béda, lamun jumlah siswa anu dirémédial leuwih ti 50%.
- 2) Méré tugas kelompok, lamun jumlah siswa anu ngilu rémédial leuwih ti 20% tapi kurang ti 50%.

- 3) Méré bimbingan husus misalna bimbingan individual, lamun jumlah siswa anu ngilu rémédial maksimal 20%.

Prosedur Kerja Program Rémédial

Kepala Sekolah nugaskeun wakasek Kurikulum jeung Tim Pengembang Kurikulum (TPK) sakola pikeun nyusun rancangan kagiatan jeung rambu-rambu program rémédial.

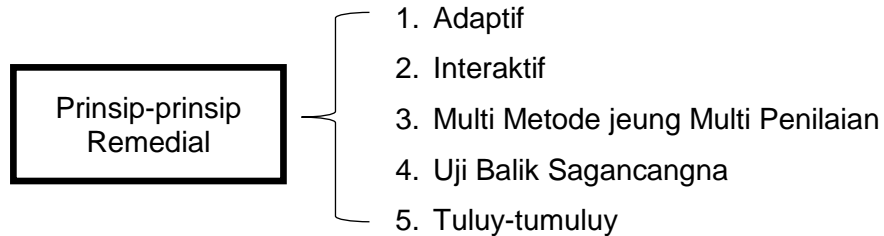
- 1) Kepala Sekola méré arahan ngeunaan téknis program rémédial anu sakurang-kurangna ngawengku:
 - a) dasar ngalaksanakeun program rémédial;
 - b) tujuan anu hayang dihontal dina ngalaksanakeun program rémédial;
 - c) mangpaat program rémédial;
 - d) hasil anu dipiharep tina program rémédial;
 - e) unsur-unsur anu kalibet jeung uraian tugas dina ngalaksanakeun program rémédial;
- 2) Wakil Kepala Sekolah bidang Kurikulum babarengan jeung TPK sakola nyusun rancangan kagiatan jeung rambu-rambu ngalaksanakeun program rémédial anu eusina sakurang-kurangna ngawengku: kagiatan, sasaran/hasil, pelaksanaan, jeung jadwal.
- 3) Kepala Sekolah babarengan jeung wakasek kurikulum sarta TPK sakola jeung guru/MGMP medar rancangan kagiatan jeung rambu-rambu pelaksanaan program rémédial.
- 4) Kepala sekolah nanda tangan rancangan kagiatan jeung rambu-rambu pelaksanaan program rémédial.

Guru nangtukeun wanda program rémédial, dumasar kana kahontalna kompeténsi siswa kalawan ngagunakeun analisis ketuntasan KKM, kalawan maké *acuan* (udagan):

- 1) Program rémédial, lamun kahontalna kompeténsi siswa kurang tina nilai KKM.
- 2) Guru/MGMP ngalaksanakeun program rémédial dumasar kana klasifikasi hasil kahontalna kompeténsi siswa.

- 3) Guru/MGMP malikan deui meunteun siswa anu milu rémédial jeung hasilna mangrupa nilai (peunteun) kahontalna kompetensi siswa.

d. Prinsip-prinsip Rémédial

Gambar 1. 1 Prinsip-prinsip Remedial

1) Adaptif

Pangajaran rémédial sawadina kudu bisa méré kasempetan ka siswa pikeun diajar luyu jeung kamampuh, kasempetan, jeung gaya diajar séwang-séwangan.

2) Interaktif

Pangajaran rémédial kudu mampuh ngahudang motivasi guru pikeun aktif intéraktif jeung ngamonitor/niténan kamajuan diajar siswa.

3) Multi Metodeu jeung Penilaian

Pangajaran remédial kudu ngagunakeun rupaning metodeu pangajaran jeung metode penilaian anu luyu jeung karakteristik siswa.

4) Uji Balik Sagancangna

Uji balik (*feed back*) téh informasi anu ditepikeun sagancangna ka siswa ngeunaan kamajuan diajarna. Kudu ditepikeun sagancangna sangkan ngajauhan kasalahan/ kaliru anu terus-terusan.

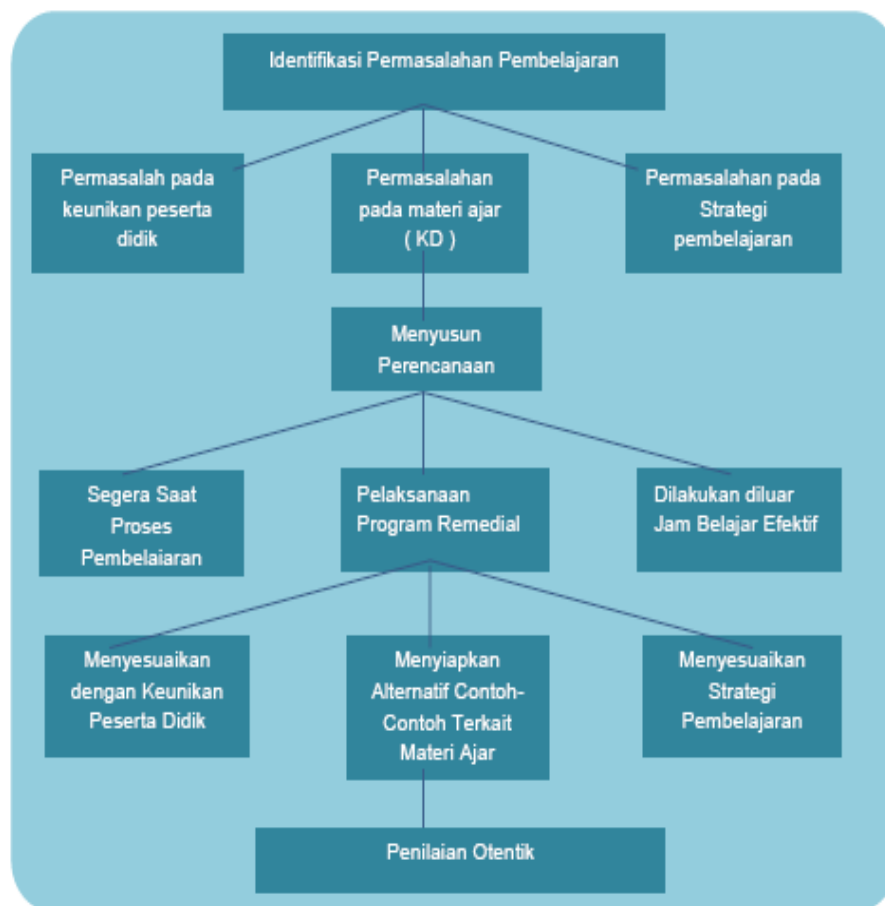
5) Tuluy Tumuluy

Pangajaran rémédial dilakukeun sacara tuluy tumuluy jeung kudu salawasna nyayagikeun programna, sangkan siswa bisa ngaaksés luyu jeung kaperluanana.

e. Léngkah-léngkah Pangajaran Rémedial

- 1) Idéntifikasi masalah pangajaran, dumasar kana hasil analisis penilaian sapopoé jeung pancén. Masalah pangajaran bisa dipasing-pasing kana: kaunikan siswa, matéri ajar, jeung stratégi pangajaran.
- 2) Nyusun rancangan dumasar kana masalah: kaunikan siswa, matéri ajar, jeung stratégi pangajaran.
- 3) Ngalaksanakeun program rémedial anu dilakukeun sacara: individual, kelompok, atawa klasikal kalawan ngagunakeun multi metodeu jeung multi média.
- 4) Nyiapkeun alternatif conto-conto patali jeung materi ajar.
- 5) Ngalakukeun penilaian otentik pikeun mikanyaho hasil diajar siswa.

Léngkah-léngkah pangajaran rémedial bisa diilikan dina gambar ieu di handap.

Gambar 1. 2 Léngkah-léngkah Pangajaran Rémedial

Kemdikbud Dirjen Dikdasmen Direktorat Pembinaan Sekolah Dasar. 2015.

f. Nangtukeun KKM dina Pangajaran Basa Sunda

Dina Peraturan Menteri Pendidikan Nasional Nomer 23 Taun 2016 ditétélakeun yén salasihiji prinsip peniléyan dina kurikulum 2013 anu saterusna dimekarkeun dina kurikulum tingkat satuan pendidikan (KTSP) nyaéta dumasar acuan kritéria. Ieu téh nuduhkeun yén peniléyan téh dumasar kana ukuran hontalan kompetensi nu geus ditangrukeun. Ku kituna, satuan pendidikan kudu netepkeun Kriteria Ketuntasan Minimal (KKM) tiap mata pelajaran minangka dadasar dina meunteun hontalan kompetensi pamilon atikan. Netepkeun atawa nangtukeun kriteria ketuntasan minimal diajar mangrupa tahapan awal dina ngalaksanakeun peniléyan prosés pangajaran jeung peniléyan hasil diajar.

Dumasar kana hasil bimtek KTSP taun 2009, kapanggih réa kénéh masalah nu patali jeung nangtukeun kritéria ketuntasan minimal ku satuan pendidikan, di antarana waé, (1) dina umumna sakola geus nyusun KKM tapi teu neundeun hasil analisis KKM nu geus dilakonan lantaran maranehna can apaleun yén berkas KKM jadi bagian nu bisa dipisahkeun tina dokumén KTSP; (2) réa kénéh guru anu can mikanyaho yén KKM anu disusun geus bener atawa acan sarta sawatara guru tacan nyangkem enya-nya ngeunaan larapna kritéria kompléksitas, daya deudeul, jeung intake pamilon atikan dina nyusun KKM; (3) sawatara guru nangtukeun KKM tanpa prosés analisis. Nangtukeun KKM dumasar kana pangalaman gur ngajar jeung atawa kasaluyuan jeung guru mata pelajaran; jeung (4) calecer (panduan) nangtukeun KKM kurang operasional jeung can dilengkepan ku conto-conto prosés nangtukeun KKM nepi ka guru anu can milu bimtek teu bisa diajar sorangan ku maké éta calecer.

Istilah KKM téh mangrupa singgetan tina Kriteria Ketuntasan Minimal. Ari KKM téh kriteria ketuntasan belajar (KKB) atawa calecer tutasna diajar anu ditangtukeun ku satuan pendidikan (SD/MI, SMP/MTS, atawa SMA/SMK/MA/MAK). Pikeun kelompok mata pelajaran salian ti élmu kaweruh

jeung téknologi, KKM dina ahir jenjang satuan pendidikan mangrupa niléy (peunteun) wates ambang kompeténsi.

KKM téh kudu ditangtukeun jeung ditetepkeun. Dumasar kana panduan peniléyan dina Permendikbud nomer 23 taun 2016, KKM téh ditantukeun ku Satuan Pendidikan kalawan nyoko kana Standar Kompetensi Lulusan (SKL) tur merhatikeun kana karakteristik peserta didik, karakteristik mata pelajaran jeung kondisi satuan pendidikan.

Aya tilu perkara nu kudu dititénan dina nangtukeun KKM, nyaéta:

1) Intake (kamampuh rata-rata siswa);

Intake mangrupa tahap kamampuh rata-rata murid. Ieu tahap kamampuh téh didadasaran ku kamampuh nu geus aya samémehna. Wincikanana kieu.

2) Kompléksitas (idéntifikasi indikator minangka tanda kahontalna kompeténsi dasar);

Ari tahap karuwedan atawa kompléksitas téh nyaéta banggana jeung ruwedna tiap-tiap KD atawa indikator anu geus dihontal ku siswa. Luhur handapna tahap karuwedan ditangtukeun ku sababaraha faktor.

Tahap karuwedan luhur lamun dina ngahontal kompeténsi diperlukeun sawatara pasaratan, di antarana waé:

a) Pangatik (guru)

- (1) Nyangkem enya-nya kompeténsi nu kudu diajarkeun ka pamilon atikan;
- (2) Rancagé (kréatif) jeung inovatif kalawan maké métodeu pangajaran nu variatif;
- (3) Ngawasa kaweruh jeung kamampuh saluyu jeung widang nu diajarkeun.

b) Pamilon atikan (murid)

- (1) Mibanda kamampuh nalar nu luhur
- (2) Parigel atawa mahér dina ngalarapkeun konsép;
- (3) Tenget (cermat), rancagé (kréatif), jeung inovatif dina ngaréngsékeun pancén;
- (4) Tahap kamampuh nalar jeung tenget nu luhur téh gunana sangkan bisa ngahontal katutasan diajar.

c) Waktu

Perlu waktu anu lila pikeun nyangkem éta matéri nepi ka dina prosés pangajaran kudu dibalikan deui.

3) Kamampuh daya pangdeudeul (anu oriéntasina kana sumber diajar).

Daya deudeul atawa daya dukung nuduhkeun ayana (1) sasadiaan tanaga, (2) sarana jeung prasarana atikan nu dipikabutuh, (3) waragan operasional atikan, (4) manajemén sakola, jeung (5) panitén nu nyekel kawijakan (*stakeholders*) sakola.

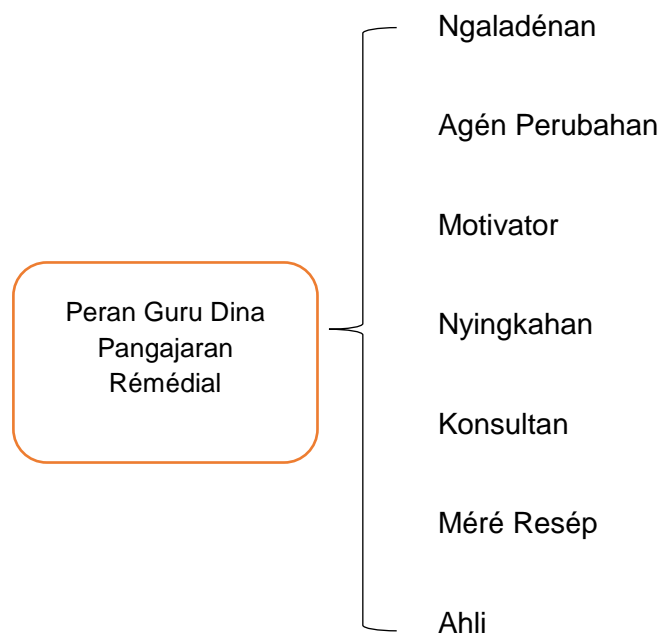
Léngkah-léngkah Nangtukeun KKM

Dumasar kana permendikbud no 23 taun 2016, anu satuluyna dijéntrakeun dina buku panduan penileyan dina kurikulum 2013 ditétélakeun yén léngkah-léngkah anu kudu diperhatikeun dina nangtukeun KKM ngawengku:

- Ngitung jumlah KD dina unggal mata pelajaran dina sataun ajaran
- Guru nantukeun niléy tina aspék kompléksitas, daya deudeul (dukung), jeung *intake* murid atawa pamilon atikan.

g. Peran Guru dina Program Rémedial

Nurutkeun Wijaya (2010:49-50) peran guru dina program rémedial ngawéngku ieu di handap.

Gambar 1. 3 Peran Guru dina Pangajaran Rémedial

1) Ngaladénan

Guru miboga peran jadi manusa pelayan nyaéta manusa anu sabar, iklas, tur tanggung jawab, sarta sanggup ngorbankeun waktu pikeun ngalaksanakeun tugas program rémédial. Guru kudu miboga kaparigelan ngaladenan siswa anu miboga bangbaluh diajar.

2) *Agén Perubahan*

Salaku agén perubahan, guru kudu wani ngébréhkeun pamadegan, sikep, jeung aspirasina dina ngarobah kurikulum, diluyukeun jeung pangabutuh lapangan.

3) Motivator

Guru miboga peran pikeun ngadorong para ilmuwan nalungtik sabab musabab ayana bangbaluh diajar anu karandapan ku siswa, pikeun néangan cara-cara ngungkulan éta bangbaluh, nyieun prédiksi, sarta latihan-latihan anu luyu jeung pangabutuh siswa.

4) Nyingkahan

Guru miboga peran pikeun nyingkahan bangbaluh kagiatan diajar siswa. Guru kudu miboga kaparigelan ngeunaan léngkah-léngkah ngungkulan bangbaluh diajar.

5) Konsultan

Nurutkeun konsép anyar dina widang atikan, unggal-unggal guru kudu miboga peran salaku *guru pendidikan rémédial*. Guru kudu siap méré naséhat, bimbingan, ka guru séjénna anu butuheun bimbingan jeung penyuluhan.

6) Méré Resép

Guru miboga peran méré *resép* pikeun ngungkulan siswa anu hésé diajarna. Guru kudu siap nyatetkeun cara mantuan siswa anu hésé diajar. Ieu catetan jadi pedoman pikeun guru dina nyanghareupan siswa anu *lamban belajar*.

7) Ahli

Guru miboga pungsi jadi peneliti, ngumpulkeun, ngolah, jeung nyindekkeun data hasil panalungtikan.

h. Hal-hal Penting dina Ngalaksanakeun Ré Médial

- 1) Guru ngajarkeun KD anu tacan kacangkem ku siswa, sanggeus kitu guru niténan hasil diajar siswa diluyukeun jeung KKM. Lamun KKM geus kahontal, siswa bisa nuluykeun kana KD saterusna.
- 2) Hasil penilaian harian jeung pancén siswa, bisa digunakeun guru pikeun ngararancang program ré médial jeung pengayaan. Ieu penilaian henteu ngan saukur tina peunteun hasil tés (penilaian harian) tina hiji KD.
- 3) Pangajaran ré médial dilakukeun nepi ka siswa ngawasa KD anu geus ditangtukeun.
- 4) Téhnik pangajaran ré médial bisa ditepikeun ku cara: pangajaran individual, méré pancén, diskusi, tanya jawab, kerja kelompok, atawa tutor sebaya.
- 5) Kegiatan guru dina pangajaran ré médial, ngawengku: méré tambahan medar matéri jeung conto, ngagunakeun stratégi pangajaran anu béda jeung saacanna, malikan deui pangajaran, ngagunakeun rupaning média. Ieu hal pikeun mikanyaho naha siswa geus ngawasa KD anu geus ditangtukeun atawa acan.
- 6) Guru kudu ngaidéntifikasi: bangbaluh diajar siswa, nyieun rancangan pangajaran ré médial nu ngawengku: nangtukeun matéri ajar, metode pangajaran, milih média, jeung nganilai.

h. Wangenan jeung Program *Pengayaan*

Pengayaan bisa dihartikeun mangrupa pangalaman atawa kagiatan siswa anu nyumponan prasarat minimal anu geus ditangtukeun ku kurikulum.

Program *Pengayaan* ngawengku:

- 1) idéntifikasi kamampuh diajar dumasar kana jenis jeung tingkat kamampuh;
- 2) idéntifikasi kemampuh diajar dumasar wandanana, misalna: diajar leuwih gancang, informasi leuwih gampang, aya kahayang anu pinunjul, mikirna mandiri, superior jeung mikir abstrak, sarta réa minatna;

- 3) idéntifikasi kamampuh siswa anu leuwih pinilih, dilaksanakeun ku jalan: tés IQ, tés inventori, wawancara, jeung observasi;
- 4) wangun cara ngalaksanakeun program pengayaan, ngawengku:
 - a) diajar kelompok;
 - b) diajar mandiri;
 - c) pangajaran berbasis tema; jeung
 - d) pemadatan kurikulum.

Ngayakeun program *pengayaan* pikeun kompeténsi/matéri anu tacan kapimilik ku siswa. Ku kituna, guru nyadiakeun waktu pikeun siswa dina narima kompeténsi/matéri anyar, atawa digawé dina proyék sacara mandiri luyu jeung kapasitas atawa kamampuh masing-masing. Program *pengayaan*, bisa ogé dipatalikeun jeung kagiatan méré pancén terstruktur jeung kagiatan mandiri henteu terstruktur.

Penilaian hasil diajar kagiatan *pengayaan*, tangtu moal sarua jeung kagiatan pangajaran biasa, tapi cukup dina wangun portofolio, jeung kudu dihargaan mangrupa nilai tambah dibandingkeun siswa anu diajar sacara normal.

i. Prosedur Program Pengayaan

- 1) Kapala Sakola nugaskeun Wakasek Kurikulum jeung Tim Pengembang Kurikulum (TPK) sakola pikeun nyusun rancangan kagiatan jeung rambu-rambu program *pengayaan*.
- 2) Kapala Sakola méré arahan ngeunaan téknis program *pengayaan* anu sakurang-kurangna ngawengku:
 - a) dasar ngalaksanakeun program pangayaan.
 - b) tujuan anu hayang dihontal dina ngalaksanakeun program *pengayaan*.
 - c) mangpaat program *pengayaan*.
 - d) hasil anu dipiharep tina program *pengayaan*.
 - e) unsur-unsur anu kalibet jeung pancén dina ngalaksanakeun program *pengayaan*.
- 3) Wakil Kepala Sekolah bidang Kurikulum babarengan jeung TPK sakola nyusun rancangan kagiatan jeung rambu-rambu ngalaksanakeun

program *pengayaan* anu eusina sakurang-kurangna ngawengku: kagiatan, sasaran/hasil, pelaksanaan, jeung jadwal.

- 4) Kepala Sekolah babarengan jeung wakasék kurikulum sarta TPK sakola jeung guru/MGMP medar rancangan kagiatan jeung rambu-rambu pelaksanaan program *pengayaan*.
- 5) Kepala sekolah nanda tangan rancang kagiatan jeung rambu-rambu pelaksanaan program *pengayaan*.

Guru nangtukeun wanda program *pengayaan*, dumasar kana kahontalna kompetensi siswa kalawan ngagunakeun analisis ketuntasan KKM, kalawan maké *acuan* (udagan):

- 1) Program *pengayaan*, lamun kahontalna kompetensi siswa leuwih atawa sarua jeung nilai KKM.
- 2) Guru/MGMP ngalaksanakeun program *pengayaan* dumasar kana klasifikasi hasil kahontalna kompetensi siswa.
- 3) Guru/MGMP ngalaksanakeun penilaian pikeun siswa anu miluan program *pengayaan* anu hasilna diasupkeun kana portofolio.

D. Kegiatan Diajar

Kegiatan diajar nu kudu dipilampah ku Sadérék kalawan percaya diri tur gawé bareng jeung fasilitator séjénna, nyoko kana runtuyan kagiatan nu ngalarapkeun Modél Literasi Kewacanaan CALISLAUJI, saperti ieu di handap.

1. Maca tujuan jeung indikator kalawan daria.
2. Maca kalawan inténsif pedaran bahan ngeunaan *Program ‘Remedial’ jeung ‘Pengayaan’ dina Pangajaran Basa Sunda di SMA/SMK* kalawan konséntrasi.
3. Nulis raguman matéri unggal-unggal kagiatan diajar dumasar kana materi anu geus dibaca kalawan taliti.
4. Ngaregepkeun paparan matéri ti fasilitator, tanya jawab, jeung sawala kelompok pikeun migawé latihan/pancén kalawan gawé bareng.

5. Latihan soal-soal pilihan ganda pikeun persiapan postés kalawan daria.
6. Néangan tur maca référénsi nu séjénna pikeun ngalengkepan latihan/pancén kalawan rancagé.
7. Ngalaksanakeun postés di TUK anu geus ditangtukeun kalawan konséntrasi, daria, jeung tanggung jawab.

E. Latihan/Pancén

Sawalakeun sacara babarengan ieu pancén, terus préséntasikeun hasilna kalawan percaya diri!

1. Jéntrékeun sacara singgét wangenan belajar tuntas (*mastery learning*)!
2. Jéntrékeun wangenan program rémédial!
3. Tuliskeun rupa-rupa bangbaluh diajar anu karandapan ku siswa!
4. Tuliskeun program rémédial!
5. Jéntrékeun prosédur kerja program pengayaan!

F. Tingkesan

Diajar tuntas dina seuhseuhanana mangrupa salah sahiji usaha dina widang atikan pikeun ngamotivasi siswa sangkan nyangkem (*mastery learning*) kompetensi nu geus ditangtukeun kalawan mandiri tur percaya diri. Pangajaran tuntas mangrupa pola pangajaran anu ngagunakeun *ketuntasan* sacara individual. Saterusna ngalakukeun penilaian pikeun ngukur tingkat kahontalna kompetensi siswa anu digunakeun pikeun matéri nyusun laporan kamajuan diajar jeung ngoméan prosés pangajaran.

Data di Diréktorat Pendidikan SMA taun 2008 jeung 2009 ngébréhkeun, yén : (1) guru sacara umum geus ngalaksanakeun rémédial, tapi hasil rémédialna henteu dianalisis, (2) sering kapanggih yén guru sok méré tés ka siswa pikeun malikan deui matéri anu tacan kahontal katuntasan. Ieu hal dilakukeun ku cara ngagunakeun soal-soal anu sarua tur henteu malikan deui matéri, méré tugas, méré bimbingan, atawa ngamangpaatkeun babaturanana tanpa merhatikeun indikator anu tacan kacangkem ku siswa,

jeung (3) pengayaan masih tacan pati loba dilakukeun ku guru (Diréktorat SMA Kemdikbud, 2010).

Program rémédial mantuan siswa anu ngarandapan bangbaluh diajar atawa hésé diajar. Méré program rémédial ngawéngku dua léngkah poko, kahiji ngadiagnosis bangbaluh diajar, kadua méré bantuan pangajaran rémédial. Téhnik anu digunakeun dina ngadiagnosis bangbaluh diajar diantarana, tés prasarat (prasarat pangawéruh, prasarat kaparigélan) tés diagnostik, wawancara, pengamatan, jst. Program rémédial dipungkas ku penilaian. Program rémédial jeung penilaian dilaksanakeun di luar jam tatap muka.

Pengayaan bisa dihartikeun mangrupa pangalaman atawa kagiatan siswa anu ngaleuwihan prasyarat minimal anu geus ditangtukeun ku kurikulum. Prasyarat minimal aya dina KKM.

Dina Peraturan Menteri Pendidikan Nasional Nomer 23 Taun 2016 ditétélakeun yén salasihiji prinsip peniléyan dina kurikulum 2013 anu saterusna dimekarkeun dina kurikulum tingkat satuan pendidikan (KTSP) nyaéta dumasar acuan kritéria. Ieu téh nuduhkeun yén peniléyan téh dumasar kana ukuran hontalan kompeténsi nu geus ditangrukeun. Ku kituna, satuan pendidikan kudu netepkeun Kriteria Ketuntasan Minimal (KKM) tiap mata pelajaran minangka dadasar dina meunteun hontalan kompeténsi pamilon atikan. Netepkeun atawa nangtukeun kriteria ketuntasan minimal diajar mangrupa tahapan awal dina ngalaksanakeun peniléyan prosés pangajaran jeung peniléyan hasil diajar.

Program *Pengayaan* ngawengku: idéntifikasi kamampuh diajar dumasar kana jenis jeung tingkat kamampuh; Idéntifikasi kemampuan diajar dumasar jenisna, misalna: diajar leuwih gancang, nyimpen informasi leuwih gampang, aya kahayang anu luhung, mikirna mandiri, superior jeung mikir abstrak, sarta miboga réa minat; Idéntifikasi kamampuh siswa anu luhung, nu dilakukeun ku jalan: tés IQ, tés inventori, wawancara, jeung pengamatan; sarta wangun cara ngalaksanakeun program pengayaan.

Méré program *pengayaan* ngan pikeun kompeténsi/matéri anu tacan dipikanyaho ku siswa. Ku kituna, guru nyadiakeun waktu pikeun siswa narima

kompeténsi/matéri anyar, atawa digawé dina proyék sacara mandiri luyu jeung kapasitas atawa kapabilitas masing-masing.

Program *pengayaan*, bisa ogé dipatalikeun jeung kagiatan mérépancén terstruktur jeung kagiatan mandiri hente terstruktur.

Penilaian hasil diajar kagiatan *pengayaan*, tangtuna ogé teu sarua jeung kagiatan pangajaran biasa, tapi cukup dina wangun portofolio, jeung kudu dihargaan mangrupa nilai tambah dibandingkeun siswa anu diajar sacara normal.

Kepala Sekola méré arahan ngéunaan téknis program *pengayaan* anu sakurang-kurangna ngawégku: dasar ngalaksanakeun program *pengayaan*, tujuan anu hayang dihontal dina ngalaksanakeun program *pengayaan*, manfaat program *pengayaan*, hasil anu dipiharep tina program *pengayaan*., sarta unsur-unsur anu kalibat jeung uraian tugas dina ngalaksanakeun program *pengayaan*.

G.Uji Balik jeung Lajuning Laku

Pék luyukeun hasil pagawéan Sadérék kana jawaban latihan anu geus disayagikeun di bagian tukang ieu modul. Itung jumlah jawaban anu benerna, tuluy gunakeun rumus ieu di handap pikeun ngukur tahap nyangkem matéri ajar.

Rumus:

$$\text{Tahap Pangabisa} = \frac{\text{Jumlah jawaban anu benerna}}{5} \times 100\%$$

Tahap pangabisa matéri ajar nu dihontal ku Sadérék:

90	-	100%	=	alus pisan
80	-	89%	=	alus
70	-	79	=	cukup
60	-	69	=	kurang

Lamun Sadérék ngahontal tahap nyangkem 80% ka luhur, Sadérék bisa nuluykeun matéri kana Kagiatan Diajar 2. Tapi, lamun tahap nyangkem Sadérék kurang ti 80%, pék balikan deui deres matéri dina Kagiatan Diajar 1, pangpangna matéri nu tacan kacangkem kalawan tanggung jawab jeung disiplin

KAGIATAN DIAJAR 2

MANGPAAT PENILAIAN BERBASIS KELAS DI SMA/SMK

A. Tujuan

1. Sanggeus masa pedaran matéri sacara mandiri, pamilon diklat mampu ngajéntrékeun wangenan penilaian *berbasis kelas* kalawan percaya diri.
2. Sanggeus tanya jawab, pamilon diklat mampu ngaidéntifikasi mangpaat, kaunggulan, jeung prinsip penilaian *berbasis kelas* kalawan taliti.
3. Sanggeus nulis raguman, pamilon diklat mampu ngaidéntifikasi wangun instrumen penilaian *berbasis kelas* kalawan mandiri.
4. Sanggeus diskusi babarengan, pamilon diklat mampu ngaidéntifikasi ranah kognitif, afektif, jeung psikomotor salaku objek evaluasi hasil diajar kalawan percaya diri.
5. Sanggeus diskusi babarengan, pamilon diklat mampu ngajéntrékeun stratégi penilaian *berbasis kelas* kalawan percaya diri.
6. Sanggeus diskusi babarengan, pamilon diklat mampu ngajéntrékeun dilaksanakeunana penilaian *berbasis kelas* dina prosés pangajaran kalawan percaya diri.

B. Indikator Kahotalna Kompetensi

1. Ngajelaskeun wangenan penilaian berbasis kelas.
2. Ngaidentifikasi mangpaat, kaunggulan, jeung prinsip penilaian berbasis kelas.
3. Ngaidentifikasi wangun instrumén penilaian berbasis kelas.
4. Ngaidentifikasi ranah kognitif, afektif, jeung psikomotor salaku objek evaluasi hasil diajar.
5. Ngajéntrékeun strategi penilaian berbasis kelas.
6. Ngajéntrékeun prakprakanana penilaian berbasis kelas dina prosés pangajaran

C. Pedaran Materi

1. Wangenan *Penilaian Berbasis Kelas*

Penilaian Berbasis Kelas nyaéta penilaian anu dilakukeun ku guru dina raraga prosés pangajaran. *Penilaian Berbasis Kelas* téh prosés ngumpulkeun jeung ngagunakeun informasi hasil diajar siswa anu dilakukeun ku guru kalawan kreatif pikeun nangtukeun tingkat kahontalna jeung tingkat kacangkemna tujuan (KI, KD, jeung IPK) ku siswa.

Penilaian Berbasis Kelas mangrupa prinsip, sasaran anu akurat jeung konsistén ngeunaan kompetensi atawa hasil diajar siswa sarta kamajuan siswa. *Penilaian Berbasis Kelas* bisa ngagambarkeun kompetensi, kaparigelan, jeung kamajuan siswa di kelas. Nurutkeun Depdiknas (2002).

Penilaian Berbasis Kelas mangrupa salah sahiji komponén dina Kurikulum Berbasis Kompetensi. *Penilaian Berbasis Kelas* mangrupa dadasar kagiatan penilaian anu dilaksanakeun gumulung jeung kagiatan diajar ngajar.

Penilaian Berbasis Kelas dilakukeun ku cara ngumpulkeun hasil gawé siswa (portofolio), hasil karya (produk), méré pancén (proyéék), jeung kinerja (*proformance*), tés tinulis (*paper and pen*), jst.

Penilaian Berbasis kompetensi dipuseurkeun kana kacangkemna kompetensi jeung hasil diajar siswa luyu jeung tingkatan kahontalna préstasi siswa.

2. Mangpaat, Kaunggulan, jeung Prinsip Pembelajaran Berbasis Kelas di SMA/SMK

a. Mangpaat *Pembelajaran Berbasis Kelas*

Hasil *penilaian berbasis* kelas miboga mangpaat pikeun:

- 1) uji balik pikeun siswa sangkan mikanyaho kamampuh jeung kakuranganana, antukna ngahudang motivasi pikeun ngoméan hasil diajarna;
- 2) nalingakeun kamajuan jeung ngadiagnosis kamampuh siswa, anu ngamungkinkeun dilaksanakeun *pengayaan* jeung *remedial* pikeun nedunan pangabutuh siswa luyu jeung kamajuan jeung kamampuhna;

- 3) méré usulan ka guru pikeun ngoméan program pangajaran di kelas; jeung
- 4) mere kamungkinan ka siswa pikeun ngahontal kompeténsi anu geus ditangtukeun, sok sanajan lilana diajar unggal-unggal siswa béda-béda.

b. Kaunggulan Penilaian Berbasis Kelas

- 1) Ngumpulkeun informasi ngeunaan kamajuan diajar siswa boh formal boh nonformal anu diayakeun sacara gumulung, dina kaayaan pangajaran anu pikabungaheun, sarta méré kasempetan ka siswa pikeun ngébréhkeun naon-naon anu geus dipikanyaho, dicangkem, tur dilakukeun.
- 2) Kahontalna hasil diajar siswa henteu dibandingkeun jeung préstasi kelompok, tapi dibandingkeun jeung kamampuh saacanna, kritéria kahontalna kompeténsi, standar kahontalna kompetensi, jeung level kahontalna kompeténsi, dina raraga mantuan siswa ngahontal tujuan.
- 3) Ngumpulkeun informasi ngagunakeun rupa-rupa cara, sangkan kamajuan diajar siswa bisa katalingakeun sacara taliti.
- 4) Siswa perlu diperedih sangkan mampuh ngaéksplorasi jeung ngamotivasi diri pikeun ngerahkeun sakabéh poténsi dina méré tanggapan, ngungkulan sadaya masalah ku cara sorangan, lain ngan saukur ngalatih siswa milih jawaban anu geus disadiakeun.
- 5) Pikeun nangtukeun aya henteuna kamajuan diajar jeung perlu henteuna bantuan anu geus dirancang, tur tuluy tumuluy dumasar kana fakta jeung bukti anu akurat.

c. Prinsip-prinsip Penilaian Berbasis Kelas

- 1) *Valid*, penilaian méré informasi anu akurat ngeunaan hasil diajar siswa.
- 2) *Ngatik*, penilaian kudu méré sumbangan positif kana kahontalna hasil diajar siswa.
- 3) *Oriéntasi* kana kompeténsi, penilaian kudu meunteun kahontalna kompeténsi anu jinek dina kurikulum.

- 4) Adil, penilaian kudu adil ka sakumna siswa tur teu ngabéda-bédakeun kasang tukang sosial-ékonomi, budaya, basa, jeung gender.
- 5) Terbuka, kritéria penilaian jeung kudu jelas jeung bisa dititénan ku balaréa.
- 6) Mayeng tahap demi tahap, penilaian dilakukeun tahap demi tahap pikeun néangan informasi ngeunaan mekarna diajar siswa.
- 7) Sagemblengna, penilaian bisa dilakukeun maké rupa-rupa téhnik jeung prosedur kaasup ngumpulkeun rupa-rupa bukti hasil diajar siswa. Penilaian hasil diajar siswa ngawengku: pangaweruh, kaparigelan, jeung sikep.
- 8) Miboga ma'na, penilaian gampil kacangkem, miboga harti, aya gunana, tur bisa diayakeun lajuning laku. (Depdiknas, 2002).

3. Wangun Instrumén Penilaian Berbasis Kelas

Numutkeun Suharto (2009) jeung Harsanto (2007), wangun instrumén penilaian *berbasis* kelas ngawengku: (1) penilaian unjuk kerja, (2) penilaian sikap, (3) penilaian produk, (4) penilaian portofolio, jeung (5) penilaian diri.

a. Penilaian Unjuk Kerja

Penilaian unjuk kerja mangrupa penilaian anu dilakukeun ku cara nengetan kagiatan siswa dina ngalakukeun hiji hal. Ieu penilaian luyu digunakeun pikeun meunteun kompetensi anu meredih siswa pikeun migawé tugas. Ieu penilaian luyu pikeun meunteun kahontalna kompetensi anu meredih siswa pikeun prakték.

Contona: prakték di laboratorium, prakték sholat, prakték Olah Raga, préséntasi, diskusi, bermain peran, maénkeun alat musik, nembang, maca puisi/déklamasi, jst.

Penilaian unjuk kerja dianggap penilaian anu lewih auténtik tibatan tés tinulis, lantaran naon-naon anu dipeunteun mangrupa eunteung kamampuh siswa anu sabenerna.

b. Penilaian Sikep

Sikep patali jeung perasaan jeung cara ngaréspon hiji hal/hiji objék. Sikep téh ékspresi tina nilai-nilai atawa pandangan hirup anu dipiboga hiji jalma. Sikep bisa dicitak, nepi ka mangrupa paripolah anu dipikahayang. Sikep

ngawengku tilu aspek: afektif, kognitif, jeung konatif. Komponen aféktif nyaéta perasaan anu dipiboga ku jalma atawa penilaian kana hiji objék. Komponen kognitif nyaéta kapercayaan atawa kayakinan ngeunaan objék. Komponén konatif, nyaéta paripolah anu loyogna kana ayana objék sikep.

c. Penilaian Produk

Penilaian produk nyaéta penilaian anu ditujukeun kana prosés nyieun jeung kualitas hiji produk. Penilaian produk ngawengku: penilaian kana kamampuh siswa dina nyieun produk-produk téhnologi atawa seni, saperti: kadaharan, pakéan, hasil karya seni (patung, lukisan, gambar), barang-barang tina kai, keramik, plastik, logam, jst. Penilaian proyék mangrupa kagiatan penilaian kana pancén anu kudu diréngsékeun dina kurun waktu/ periode nu geus ditangtukeun. Éta pancén mangrupa invéstigasi ti mimiti ngararancang, ngumpulkeun data, ngolah data, jeung nepikeun data.

Penilaian produk oge so kaya anu nyebut penilaian proyék bisa digunakeun pikeun mikanyaho tingkat pamahaman, kamampuh ngaorganisasikeun, ngolah, jeung ngalaporkeun data. Penilaian proyék bida digunakeun pikeun mikanyaho kamampuh, kamampuh ngaaplikasikeun, kamampuh panalungtikan, jeung kamampuh ngainformasikeun siswa ngeunaan mata pelajaran basa Sunda.

d. Penilaian Portofolio

Penilaian portofolio téh penilaian anu sipatna tuluy tumuluy dumasar kana kumpulan informasi anu nuduhkeun mekarkeun kamampuh siswa dina hiji periode. Informasi kasebut bisa mangrupa karya siswa hasil prosés pangajaran anu dianggap paling hadé. Hasil tés (lain peunteun) atawa wangun informasi nu séjénna anu patalina jeung kompetensi hiji mata pelajaran.

Penilaian portofolio dina enas-enasna mah meunteun karya-karya siswa sacara individual dina hiji periode pikeun hiji mata pelajaran. Ahir hiji periode hasil karya siswa téh dikumpulkeun jeung dipeunteun ku guru jeung siswa sorangan. Dumasar kana informasi hasil portofolio, guru jeung

siswa bisa meunteun kamampuh siswa pikeun terus dioméan sangkan leuwih hadé.

Ku kituna, portopolio bisa ngébréhkeun mekarna kamajuan diajar siswa, ngaliwatan hasil karyana, boh mangrupa puisi, karangan, surat, gambar, foto, lukisan, résénsi buku/ laporan panalungtikan, sinopsis, jst.

g. Penilaian Diri Sorangan

Penilaian diri nyaéta téhnik penilaian anu meredih siswa pikeun meunteun dirina sorangan patali jeung prosés tur tingkat kahontalna kompetensi mata pelajaran basa Sunda. Téhnik meunteun diri sorangan diri siswa pikeun ngukur aspek sikep, pangaweruh, jeung kaparigelan.

4. Ranah Kognitif, Afektif, jeung Psikomotor salaku Objek Evaluasi Hasil Diajar

a. Ranah Kognitif

Ranah kognitif nyaéta ranah patali jeung mental (otak). Numutkeun Bloom dina Sudijono (2003:49) sagala tarékah anu atali jeung kagiatan otak kaasup ranah kognitif.

Dina ranah kognitif aya genep tahapan prosés mikir, mimiti ti tahapan anu handap nepi ka tahapan luhur, nu ngawengku tahapan di handap.

1) Pangaweruh (*Knowledge*)

Kamampuh pikeun nginget-nginget istilah, definisi, fakta-fakta, gagasan, pola, urutan, metodologi, prinsip dasar, jst.

2) Pemahaman (*Comprehension*)

Kamampuh pikeun maca jeung maham gambaran, laporan, tabel, diagram, arahan, atura-aturan, jst. Contona, siswa bisa maham ngeunaan eusi diagram, tabel, laporan, jst.

3) Ngalarapkeun (*Application*)

Kamampuh pikeun ngalarapkeun gagasan, prosédur, metode, rumus, tiori, jst dina kondisi kahirupan sapopoe. Contona, waktu siswa dibéré tiori ngeunaan unsur intrinsik jeung ekstrinsik novel, siswa bisa medar hiji novel basa sunda dumasar kana unsur intrinsik jeung ékstrinsik.

4) Analisis (*Analysis*)

Kamampuh ngaanalisis informasi anu diwincik kana bagéan-bagéan anu leuwih leutik/ heureut tur wanoh kana pola atawa patalina antaraunsur-unsurna, tur mampuh ngabédakeun unsur-unsurna.

5) Sistesis (*Syntesis*)

Kamampuh pikeun ngajelaskeun struktur atawa pola tina hiji topik atawa matéri anu saacanna tacan dipikawanoh.

6) Penilaian/ Ngahargaan (*Evaluation*)

Kamampuh pikeun meunteun ide, gagasan, kahayang, metodologi, jst ngagunakeun kritéria anu luyu jeung standar anu geus ditangtukeun. Genep tingkatan mikir ranah kognitif di luhur téh sipatna kontinum tur tumpang tindih, ranah anu luhur ngawengku ranah anu aya di handapna. Tingkatan Kognitif bisa ditengetan dina tabel tahapan panalék kognitif ieu di handap.

Tabel 1. 1 Tingkatan Panalek Kognitif 1

Tingkat atan	Subtingkatan	Kecap-kecap Konci	
Kognitif Tingkat Handap	Pangetahuan (<i>knowledge</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Naon.... • Saha.... • Iraha • Dimana • Sebutkeun • Jodokeun 	<ul style="list-style-type: none"> • Pasangkeun • Sasaruuan kecap... • Golongkeun... • Bere ngaran....
	Pemahaman (<i>comprehension</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Terangkeun... • Bédakeun... • Terjemahkeun.. • Cindekkeun... 	<ul style="list-style-type: none"> • Bandingkeun • Robah.. • Jieun interprétasi...
	Penerapan (<i>application</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Gunakeun... • Tunjukkeun... • Jieun... • Démonstrasikeun. 	<ul style="list-style-type: none"> • Téangan patalina . • Tuliskeun conto... • Siapkeun... • Klasifikasikeun...
Kognitif Tingkat Luhur	Analisis (<i>analysis</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Jieun analisis... • Sodorkeun bukti-bukti..... • Kunaon... • Idéntifikasi..... 	<ul style="list-style-type: none"> • Tuduhkeun sabab musababna... • Bere alesan-alesan....
	Sintesis (<i>syntehsis</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Ramalkeun • Jieun wangun... • Ciptakeun... 	<ul style="list-style-type: none"> • Kumaha carana ngungkulan... • Kumaha jadina lamun...

		<ul style="list-style-type: none"> • Susun... • Rancang ... • Tuliskeun.... 	<ul style="list-style-type: none"> • Kumaha cara menerkeun... • Mekarkeun....
	Évaluasi (<i>evaluation</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Kumaha pamadegan Saderék ngeunaan... • Jieun alternatif mana anu hadé ngeunaan... • Setuju henteu hidep • Jieun krikan 	<ul style="list-style-type: none"> • Jieun alesan ngeunaan... <ul style="list-style-type: none"> ▪ Peunteun... ▪ Bandingkeun.... ▪ Bédakeun....

b. Ranah Afektif

Ranah aféktif raket patalina jeung sikep tur nilai. Ranah aféktif Bloom taksonomi jadi lima tahapan, nyaéta wincikanana di handap ieu.

1) Narima atawa Merhatikeun (*Receiving/Attending*).

Sadia jeung sadar ayana hiji fénoména di lingkungan sabudeureunana. Dina prosés pangajaran basa Sunda, ébréh dina wangun ayana perhatian, mertahankeun, tur méré arahan.

2) Méré Tanggapan (*Responding*)

Méré tanggapan kana fénoména anu lumangsung di lingkungan sabudeureunana, anu ngawengku: panuju atawa teu panuju, sadia atawa teu sadia.

3) Ngahargaan (*Valuing*)

Patali jeung ngahargaan atawa nilai ngeunaan hiji objék, fénoména, atawa paripolah. Penilaian dumasar kana internalisasi tina beungketan nilai anu diéksprésikeun dina paripolah.

4) Ngatur (*Organization*)

Ngahijikeun nilai-nilai anu béda, ngungkulan konflik, tur ngawangun hiji sistem nilai anu konsistén.

5) Karakteristik dumasar kana nilai-nilai (*Characterization by a Value or Value Complex*)

Miboga sistem nilai anu ngatur paripolah nepi ka ngatur gaya hirup.

b. Ranah Psikomotor

Ranah psikomotor nyaéta ranah anu patali jeung kaparigelan (*skill*) atawa kamampuh ngalakukeun hiji hal sanggeus narima pangalaman diajar. Ranah psikomotor ngaweku tujuh tahapan.

1) Persepsi (*Perception*)

Ngagunakeun alat indra pikeun cecepengan dina ngabantu gerakan.

2) Kasiapan (*Set*)

Kasiapan fisik, mental, jeung émosional pikeun ngalakukeun gerakan.

3) Ngarespon kalawan Dipimpin (*Guided Response*)

Tahap awal dina nalungtik kaparigelan anu kompleks, kaasup imitasi atawa nyoba-nyoba gerakan.

4) Mekanisme (*Mechanisme*)

Ngabiasakeun gerakan-gerakan anu geus diajarkeun nepi ka trampil.

5) Réspon anu Kaciri tur Kompleks (*Complex Overt Response*).

Gerakan motoris anu trampil anu dijerona aya gerakan-gerakan anu kompleks.

6) Nyaluyukeun (*Adaptation*)

Kaparigelan anu diluyukeun jeung kaayaan siatuasi.

7) Nyiptakeun (*Origination*)

Nyieun pola gerakan anyar anu diluyukeun jeung situasi atawa masalah nu aya.

LEMBAR KERJA KOMPETÉNSI PÉDAGOGIK
PRINSIP-PRINSIP RÉMÉDIAL*Pituduh:*

1. Titénan matéri prinsip-prinsip rémédial dina Modul Kelompok Kompetensi II!
2. Diskusikeun dina kelompok pikeun ngajawab pertanyaan ngeunaan prinsip-prinsip rémédial!
3. Tuliskeun jawaban hasil diskusi dina kolom ieu di handap!

No.	Prinsip Rémedial	Pedaran
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		

D. Kegiatan Diajar

Kegiatan diajar nu kudu dipilampah ku Sadérék nyoko kana runtuyan kagiatan nu ngalarapkeun Modél Literasi Kewacanaan CALISLAUJI, saperti ieu di handap.

1. Maca tujuan jeung indikator kalawan daria.
2. Maca kalawan inténsif pedarahan bahan ngeunaan *Mangpaat Penilaian Berbasis Kelas di SMA/SMK dina Pangajaran Basa Sunda* kalawan konséntrasi.
3. Nulis raguman matéri unggal-unggal kagiatan diajar dumasar kana materi anu geus dibaca.
4. Ngaregepkeun paparan matéri ti fasilitator, tanya jawab, jeung sawala kelompok pikeun migawé latihan/pancén kalawan babarengan.
5. Latihan soal-soal pilihan ganda pikeun persiapan postés kalawan daria.
6. Néangan tur maca référénsi nu séjénna pikeun ngalengkepan latihan/pancén kalawan rancagé.
7. Ngalaksanakeun postés di TUK anu geus ditangtukeun kalawan konséntrasi, daria, jeung tanggung jawab.

E. Latihan/ Pancén

1. Tuliskeun wangenan penilaian berbasis kelas!
2. Jéntrékeun mangpaat penilaian berbasis kelas!
3. Tuliskeun prinsip-prinsip penilaian berbasis kelas!
4. Tuliskeun wangun instrumén penilaian berbasis kelas!
5. Tuliskeun wincikan ranah kognitif, aféktif, jeung psikomotor anu jadi objék évaluasi!

F. Tingkesan

Penilaian Berbasis Kelas nyaéta penilaian anu dilakukeun ku guru dina raraga prosés pangajaran. *Penilaian Berbasis Kelas* téh prosés ngumpulkeun jeung

ngagunakeun informasi hasil diajar siswa anu dilakukeun ku guru pikeun nangtukeun tingkat kahontalna jeung tingkat kacangkemna tujuan (KI, KD, jeung IPK) ku siswa.

Penilaian Berbasis Kelas mangrupa prinsip, sasaran anu akurat jeung konsistén ngeunaan kompetensi atawa hasil diajar siswa sarta kamajuan siswa.

Mangpaat Pembelajaran *Berbasis Kelas*: uji balik pikeun siswa , nalingakeun kamajuan jeung ngadiagnosis kamampuh siswa, méré usulan ka guru pikeun ngoméan program pangajaran di kelas, jeung ngamungkinkeun siswa ngahontal kompetensi anu geus ditangtukeun, sok sanajan lilana diajar unggal-unggal siswa béda-béda.

Wangun instrumén penilaian *berbasis kelas*: (1) penilaian unjuk kerja, (2) penilaian sikap, (3) penilaian produk, (4) penilaian portofolio, jeung (5) penilaian diri.

Ranah kognitif, afektif, jeung psikomotor salaku objek evaluasi hasil diajar. Ranah kognitif, ngawengku: pangaweruh (*Knowledge*), pemahaman (*Comprehension*), ngalarapkeun (*Application*), analisis (*Analysis*), sintesis (*Syntesis*), jeung penilaian/ ngahargaan (*Evaluation*)

Ranah Afektif ngawengku: narima atawa merhatikeun (*Receiving/Attending*), méré tanggapan (*Responding*), ngahargaan (*Valuing*), ngatur (*Organization*), karakteristik dumasar kana nilai-nilai (*Characterization by a Value or Value Complex*)

Ranah Psikomotor, ngawengku: persepsi (*Perception*), kasiapan (*Set*), Ngarespon kalawan dipimpin (*Guided Response*), mekanisme (*Mechanisme*), réspon anu Kaciri tur kompleks (*Complex Overt Response*), nyaluyukeun (*Adaptation*), nyiptakeun (*Origination*).

G.Uji Balik jeung Lajuning Laku

Pék cocogkeun hasil pagawéan Sadérék kana jawaban latihan anu geus disayagikeun di bagian tukang ieu modul. Itung jumlah jawaban anu benerna,

tuluy gunakeun rumus ieu di handap pikeun ngukur pangaweruh Sadérék kana bahan ajar.

Rumus:

$$\text{Tahap Pangabisa} = \frac{\text{Jumlah jawaban anu benerna}}{5} \times 100\%$$

Tahappangabisa bahan ajar nu dihontal ku Sadérék:

- 90 - 100% = alus pisan
- 80 - 89% = alus
- 70 - 79 = cukup
- 60 - 69 = kurang

Lamun Sadérék ngahontal tahap ngawasa bahan ajar 80% ka luhur, Sadérék bisa nuluykeun bahan kana Kagiatan Diajar 3. Tapi, lamun tahap ngawasa Sadérék kurang ti 80%, pék balikan deres deui bahan dina Kagiatan Diajar 2, pangpangna bahan nu tacan kacangkem kalawan tanggung jawab.

KOMPETÉNSI PROFÉSIONAL

WANDA TÉKS JEUNG NOVEL DINA

SASTRA SUNDA DI SMA/SMK

KAGIATAN DIAJAR 3

TÉKS NARASI, TÉKS DÉSKRIPSI, TÉKS ÉKSPOSISI, JEUNG TÉKS ARGUMÉNTASI DI SMA/SMK

A. Tujuan

1. Sanggeus maca pedaran matéri sacara mandiri, pamilon mampuh ngécéskeun hakékat téks narasi, téks deskripsi, tesk eksposisi, téks arguméntasi kalawan percaya diri.
2. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh ngécéskeun ciri-ciri téks narasi teks eksposisi, téks arguméntasi kalawan kreatif.
3. Sanggeus tanya jawab, pamilon mampuh ngécéskeun prinsip-prinsip téks narasi kalawan kreatif.
4. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh nétélakeun wanda téks narasi kalawan percaya diri.
5. Sanggeus migawé latihan, pamilon mampuh nétélakeun eusi téks narasi, teks deskripsi, téks éksposisi kalawan percaya diri.
6. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh ngécéskeun rupa-rupa wangun téks déskripsi téks éksposisi kalawan gawe babarengan.
7. Sanggeus migawe latihan sacara tanggung jawab, pamilon mampuh ngécéskeun rupa-rupa pamarékan dina nyusun téks déskripsi kalawan bener.
8. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh ngécéskeun struktur téks arguméntasi kalawan taliti.
9. Sanggeus tanya jawab, pamilon mampuh nétélakeun eusi téks arguméntasi basa Sunda kalawan kreatif.

B. Indikator Kahontalna Kompeténsi

1. Ngécéskeun hakékat téks narasi, téks deskripsi, téks eksposisi, téks arguméntasi.
2. Ngécéskeun ciri-ciri téks narasi téks eksposisi, téks arguméntasi.
3. Ngécéskeun prinsip-prinsip téks narasi.
4. Nétélakeun wanda téks narasi.
5. Nétélakeun eusi téks narasi, téks déskripsi, téks éksposisi.
6. Ngécéskeun rupa-rupa wangun téks déskripsi téks éksposisi.
7. Ngécéskeun rupa-rupa pamarékan dina nyusun téks déskripsi.
8. Ngécéskeun struktur téks arguméntasi.
9. Nétélakeun eusi téks arguméntasi basa Sunda.

C. Pedaran Matéri

1. Téks Narasi

a. Watesan Téks Narasi

Istilah narasi sok disebut ogé naratif asalna tina kecap basa Inggris *narration* (carita) jeung *narrative* (nu nyaritakeun).

Gie (2002: 5) nétélakeun yén téks narasi téh nyaéta hiji wangun karangan anu nepikeun hiji kajadian atawa pangalaman dina runtuyan waktu ka nu maca kalawan udagan sangkan méré kesan perkara parobahan atawa gerak hiji hal ti awal tepi ka ahir. Ari nurutkeun Keraf (2007: 136), téks narasi mangrupa jenis karangan anu narékahan ngagambarkeun hiji kajadian anu geus lumangsung kalawan saécés-écésna ka nu maca.

Teu jauh béda jeung watesan téks narasi nu diasongkeun ku sawatara ahli basa di luhur, nurutkeun Suparno jeung Yunus (2007: 31), téks narasi nyaéta karangan nu ngusahakeun nepikeun informasi kajadian nurutkeun runtuyan kajadianana (kronologis). Udagan anu hayang dihontalna nyaéta méré harti kana éta kajadian nepi ka nu maca bisa narima hikmahna.

Tina rupa-rupa watesan téks narasi nu diasongkeun ku para ahli basa di luhur, bisa dicindekkeun yén téks narasi téh nyaéta hiji wangun karangan nu ngusahakeun nyaritakeun hiji kajadian kalawan kronologis.

b. Ciri-CiriTéks Narasi

Nurutkeun Semi (1993: 33), téks narasi mibanda ciri-ciri anu tangtu. Éta ciri téh di antarana nyaéta:

- 1) mangrupa carita ngeunaan kajadian atawa pangalaman manusa;
- 2) kajadian anu ditepikeun téh mangrupa kajadian anu enya-nya lumangsung, bisa ogé imajinasi, atawa gabungan antara kajadian anu enya-nya lumangsung jeung imajinasi;
- 3) nekenkeun susunan kronologis; jeung
- 4) biasana aya dialog.

Ari nurutkeun Suparno jeung Yunus (2008: 41), ciri anu panghasna tina téks narasi téh nyaéta biasana téks narasi mah nyaritakeun palaku anu kalibet langsung dina hiji kajadian anu dicaritakeunana.

c. Prinsip-Prinsip Téks Narasi

Nurutkeun Suparno jeung Yunus (2008: 39-46), prinsip-prinsip téks narasi téh ngawengku ieu di handap.

1) Galur

Galur dina téks narasi mangrupa rangka dasar anu penting pikeun ngatur kumaha paripolah-paripolah kudu silipakait dina hiji gembengan waktu. Aspék-aspékna ngawengku: (1) mitembeyan; (2) gelarna konflik; (3) konflik naék; (4) klimaks; jeung (5) ngungkulan pasualan.

2) Palaku

Dina téks narasi, taya watesan perkara réana palaku. Anapon kitu, perlu jadi tinimbangan patali jeung aspék fungsional atawa henteuna éta palaku

ditampilkeun dina prakna ngawangun carita sangkan karangan anu disusun arahna bisa kakontrol.

3) Kasang Tukang

Dina téks narasi, aya kasang tukang tempat jeung waktu anu ditémbongkeun, tapi sakapeung mah tara disebutkeun kalawan écés.

4) Puseur Sawangan

Puseur sawangan dina téks narasi penting pikeun ngajawab saha anu nyaritakeun hiji kajadian. Nalika nu nyaritakeun (narator) béda antara nu hiji jeung nu lianna, détail caritana ogé bisa jadi béda. Kalungguhan nu nyaritakeun téh bisa: (1) narator nu sagala apal; (2) narator obyéktif; (3) narator milu aktif; jeung (4) narator salaku panitén.

d. Wanda Téks Narasi

Téks narasi aya dua wanda, ngawengku narasi ékspositoris jeung narasi sugéstif.

1) Narasi Ékspositoris

Téks narasi ékspositoris mibanda tujuan pikeun mangaruhan pikiran nu maca sangkan haat mikanyaho naon-naon anu dicaritakeun. Hal anu dicaritakeun utamana ngeunaan kalumangsungan hiji kajadian, dicaritakeunana dina wujud runtuyan kajadian atawa paripolah nepi ka nu maca bisa nambahan pangawérurna.

2) Narasi Sugéstif

Téks narasi sugéstif disusun sangkan kajadian anu dicaritakeun disanghareupan tur diréspon ku nu maca ngaliwatan parasaanna. Narasi sugéstif mérélukeun ayana kasayagaan méntal anu samapta ti nu macana, nepi ka nu maca téh bisa némbongkeun rasa simpati jeung émpatina kana kajadian anu dicaritakeun.

e. Conto Téks Narasi

Ieu di handap aya conto téks narasi! Baca kalawan mandiri tur saregep, diskusikeun babarengan eusina!

Kaduhung Baha Ka Emah

Jam sabelas tos wangsul ti sakola. Abdi atoh pisan kumargi tiasa ameng heula sareng réréncangan. Ti kelas kénéh tos badami badé ménbal di lapang tukangeun pabrik. Bring wéh abdi sareng réréncangan anu tos baradami lalumpatan muru lapang. Dugi ka lapang, teras gentos seragam ku acuk ameng, ari sapatu mah teu dibuka, kumargi upami teu nganggo sapatu sieun kacugak.

Tapi hanjakal cuacana aleum, teu sapertos saméméhna cerah pisan. Sareng réréncangan sepakat sanajan hujan kukumaha ogé maen bal ulah batal, meungpeung aya waktu seueur. Tos kitu mah der wéh maén, nembé ogé lima belas menit hujan tos breg mantén, tapi asa teu kahalangan, malih asa beuki resep lantaran teu karaos panas sareng bayeungyang. Nuju raraména maén, Ogi geubis mani ngagedebut dugi ka teu tiasa cengkat-cengkat acan.

Ku saréréa diburu kumargi sieun kumaonam, leres wé....sampéan Ogi misal. Ari tos kitu mah sadayana lirén, tapi bingung ku Ogi, sieun diseuseulan ku ibu sareng bapana. Mangkaning basa badé maén bal téh teu wawartos heula. Dugi ka adan Asar, Ogi masih kénéh haharegungan, sampéanna nyerieun. Atuh kapaksa sieun-sieun ogé abdi ngawartosan ibuna Ogi nu aya di bumi. Bari jalalibreg sareng acuk kotor, abdi keketrok bari uluk salam,

“Assalamu’alaikum.....!”

“Wa,alaikum salam....!” ti lebet bumi aya nu ngawaler, saterasna panto muka. Bray! Katingal ibuna Ogi siga anu reuwas ningalieun abdi kabulusan. Teu acan ogé abdi éngab, ibuna Ogi tos mayunan naros, “Euleuh, ti mana ari Izal, ari Ogi mana?” saurna. Abdi teu énggal-énggal ngawalerna da kasima sareng sieun diseuseulan.

“Waler Izal, ari Ogi di mana?” saurna deui, keukeuh naroskeun Ogi.

“eu,eu,euh... Ogi geubis di lapang basa nuju maén bal, ayeuna nuju ditarunguan ku réréncangan. Di saung, pengkereun pabrik,” cék abdi. Sanajan sieun-sieun ogé kapaksa wé wawartos.

“Alah siah, Bapana! Naha boga budak téh bedegong-bedegong teuing, bangkarwarah....,” Ibuna Ogi kukulutus, sareng nu sanésna deui, duka naon nu dicarioskeunana. Da abdi mah saatos wawartos langsung lumpat muru deui ka réréncangan nu nuju ngarantosan.

Dugi ka saung tempat réréncangan anu tadi ngarantosan, kasampak tos teu aya sasaha. Luak-lieuk ka ditu ka dieu, tiiseun ngan berengbeng wéh abdi muru ka bumi. Kinten sapuluh léngkaheun deui dugi ka bumi, abdi ngarandeg heula, ningalian di saluareun bumi bilih aya Emah atanapi apa nuju ngantosan. Ah, salamet teu aya sasaha. Janten moal tarerangeun abdi tos maén bal bari huhujan. Upami dugi ka bumi, badé langsung ka jamban, teras ibak. Acuk anu kalotor badé dikeueumann, bilih Emah atanapi Apa naros, alesanana kapegat hujan wéh.

Nuju anteng mikir pilakueun, jegug téh aya anjing ngaherengan. Atuh puguh waé abdi ngajerit reuwas, bari lumpat muru ka bumi. Teu ningali ka sisi ka gigir, panto didupak, kumargi sieun diudag anjing.

Dugi ka bumi, abdi langkung reuwas alahbatan tadi. Kumargi Emah sareng Apa tos nyampak payuneun. Emah langsung naros, “Tos ti mana ari Izal? Nu jadi kolot mah sakieu hariwangna bisi cilaka jabaning hujan. Sing ngagugu atuh ka kolot téh, ulah huhujan. Sabataé ari halodo mah, pék téh teuing moal dihalang-halang. Emah mah nyaah nyaréék sotéh. Kumaha lamun kabéntar gelap, atuh béh dieuna rieut. Lamun gering, Izal moal bisa sakola angger kolot-kolot kénéh nu riweuh mah,” saur Emah gegelendeng.

Abdi teu wantun némbal margi rumaos lepat, tos baha ka nu janten sepuh, diwawadian teu ngagugu.

(Dicutat tina Manglé no. 2099/2007)

2. Téks Déskripsi

a. Hakékat Téks Déskripsi

Istilah déskripsi téh asalna tina basa Latén *describere*, anu hartina ngagambarkeun hiji hal. Nurutkeun Keraf (2007: 2), téks déskripsi mangrupa hiji wangun karangan anu patali jeung usana nu nulis pikeun nepikeun gambaran rinci tina obyék anu dicaritakeun. Nurutkeun Rusyana (1984: 136), déskripsi téh mangrupa karangan anu ngagambarkeun hiji hal, nétélakeun naon-naon anu diindera, tur ngagambarkeun parasaan jeung paripolah jiwa dina wangun kalimah.

Ari nurutkeun Yunus (2008: 46) téks déskripsi téh mangrupa hiji wangun karangan anu ngagambarkeun hiji hal sajéntré-jéntréna nepi ka nu maca siga nyaksian atawa ngalaman langsung hal anu digambarkeunana. Ngaliwatan déskripsi, nu nulis téh mindahkeun kesan, hasil niténan, jeung parasaanana ka nu maca. Anu digambarkeun téh ngawengku sipat, ciri, jeung pertélaan wangun anu nyampak dina obyék anu digambarkeunana.

Hal anu didéskrripsikeun téh teu kawatesanan, bisa naon-naon anu katingali, kareungeu, kaambeu, jeung karasa ku pancaindera, bisa deuih naon-naon hal anu karasana ku haté jeung pikiran kawas rasa sieun, geuleuh, nyaah, sedih, jsté. Pon kitu deui suasana anu gelar tina hiji situasi kayaning geueuman, morérétna panonpoé, atawa suasana romantis ogé bisa jadi obyék déskripsi.

Ceuk Finoza (2009: 2014), téks déskripsi dihasilkeun kalawan napak dina tujuan pikeun nyiptakeun hiji pangalaman dina diri nu macatur méré idéntitas atawa informasi ngeunaan hiji obyék nepi ka nu maca bisa kenal nalika adu hareupan langsung jeung obyék anu dicaritakeun téa. Ku éta hal, nu nulis téks déskripsi kudu nyampakkeun kekecapan anu méréna dina ngagambarkeun hiji obyék luyu jeung gambaran saéstuna tina éta obyék. Saupama éta hal kahontal, gambaran obyék téh bisa ngagelarkeun imajinasi anu hirup tur atra ngeunaan sipat, ciri, atawa hakékat obyék anu didéskrripsikeunana.

Sangkan éta tujuan kahontal, aya tilu hal anu kudu dicangking ku nu nulis téks déskripsi. Nurutkeun Akhadiyah (2001: 37-38), éta tilu hal téh ngawengku: 1) kaparigelan basa nu nulis dina aspék kabeungharan jeung wangun kecap; 2)

katalitian dina prosés niténan jeung samaktana pangawéréh ngeunaan sipat, ciri, jeung wangun obyék anu didéskripsikeun; jeung 3) kaparigelan milih ciri détail anu has sangkan bisa ngagambarkeun hiji hal kalawan panceg jeung hirup.

Tina pedaran di luhur bisa dicindekkeun yén téks déskripsi téh nyaéta wangun karangan anu sajéntréna ngagambarkeun hiji hal ngaliwatan kekecapan anu méréhah luyu jeung gambaran saéstuna tina éta obyék nepi ka informasi nu ditétélakeun bisa ngahirupkeun kesan jeung daya hayal anu jero pikeun nu maca.

b. Wangun Téks Déskripsi

Ibu kalih Bapa guru basa Sunda, ciri pangpokona tina téks déskripsi téh nyaéta méré gambaran anu rinci tina hiji obyék anu dicaritakeunana. Téks déskripsi sabisa-bisa kudu matak nimbulkeun kesan ka nu macana, carana bisa dicirian ku ayana gambaran perkara hiji hal kalawan luyu jeung kaayaan sabenerna. Aya deuih téks déskripsi anu teu ngudag gelarna kesan nu maca, tapi ari gambaran obyékna mah sabisa-bisa kudu tetep luyu jeung kaayaan sabenerna.

Patali jeung éta hal, nurutkeun Widagdho (2000: 112-113) sakurangna aya genep wangun téks déskripsi. Ieu dipedar hiji-hijina.

1) Déskripsi Ékspositoris

Déskripsi ékspositoris nyaéta téks déskripsi anu ukur hayang méré nyaho hiji hal ka nu macana kalawan taya udagan sangkan gelar kesan nu tangtu dina diri nu macana.

2) Déskripsi Imprésionistik

Déskripsi imprésionistik nyaéta téks déskripsi anu ngudag tujuan sangkan gelar kesan nu tangtu dina diri nu macana, kayaning resep, sieun, geuleuh, jsté. Sangkan éta udagan kahontal, nu nulis kudu némbongkeun atawa ngadadarkeun obyék sajéntré-jéntréna, panceg, jeung satékah polah karasa hirupna. Carana mah bisa ku ngagunakeun pilihan kecap anu méréhah (pas) tepi ka kalimahna bisa ngahadirkeun obyék nu dicaritakeun ka hareupeun nu macana.

3) Déskripsi Sugésti

Déskripsi sugésti nyaéta téks déskripsi anu nyiptakeun daya hayal (imajinasi) nu macana ngaliwatan ungkara-ungkara pinilih pikeun ngagambarkeun ciri, sipat, jeung watek hiji obyék.

4) Déskripsi Téhnis

Déskripsi téhnis nyaéta téks déskripsi anu mérélekeun idéntifikasi atawa informasi ngeunaan hiji obyék nepi ka nu maca bisa kenal kana obyék nu didadarkeun nalika panggih langsung jeung obyékna.

5) Déskripsi Tempat

Déskripsi tempat nyaéta téks déskripsi anu nyantélkeun dadaran perkara hiji tempat kana kajadian atawa hal anu dicaritakeun dina hiji obyék. Ari tempat téh mibanda peran anu kawilang penting dina unggal kajadian. Unggal carita salawasna mibanda kasang tukang tempat.

6) Déskripsi Jalma

Déskripsi jalma nyaéta téks déskripsi anu patali jeung dadaran obyék anu mangrupa jalma. Dadaran perkara jalma téh lain baé kumaha anatomina, tapi deuih budi parangi jeung aspék kajiwaan anu dipibandana.

c. Pamarékan Téks Déskripsi

Nurutkeun Finoza (2009: 241), pamarékan dina ngadéskripsikeun hiji hal téh bisa diklasifikasikeun jadi tilu pamarékan, ngawengku pamarékan réalistis, imprésionalistis, jeung dumasar sikep nu nulisna. Ieu dipedar hiji-hijina.

1) Pamarékan Réalistis

Dina pamarékan réalistis, nu nulis ngusahakeun sangkan déskripsi anu ditulisna luyu jeung kaayaan sabenerna saobyéktif-obyéktifna. Unggal bagian didadarkeun méh kawas dipotrét aslina. Sok sanajan, taya déskripsi anu bisa sarua persis jeung kaayaan sabenerna sakumaha anu katingali ku panon.

2) Pamarékan Imprésionalistis

Imprésionalistis téh mangrupa pamarékan anu ngusahakeun sangkan gambaran hiji hal kalawan subyéktof luyu jeung imprési nu nulisna.

Nu nulis satékah polah ngagambarkeun hiji hal dumasar kesan anu dicangkingna, sipatna subyéktof. Bagian-bagian anu didéskripsikeun téh ku nu nulis dipilah-pilah atawa diseléksi kalawan gemet, terus diinterpretasikeun. Fakta-fakta anu dipilih dicantélkeun jeung udagan éfék anu hayang ditémbongkeun.

3) Pamarékan Sikep Nu Nulisna

Pamarékan dumasar sikep nu nulisna gumantung kana udagan anu hayang dihontal, sipat obyékna, jeung nu macana. Nu nulis kudu panceg heula dina aspék sikep nu hayang ditémbongkeun. Rincian ngeunaan hiji hal anu taya pakaitna atawa baris nimbulkeun ambigu kudu disingkahan ku nu nulis

d. Conto Téks Déskripsi

Sadérék guru basa Sunda, ieu di handap aya conto téks (wacana) anu kaasup kana wangun téks déskripsi. Baca kalawan saregep, sawalakeun babarengan, tur konséntrasi!

Kasenian Celempung Ti Cibuluh Kab. Subang

Pikeun hidep anu sapopoéna hirup di kota, tangtu bakal anéh ngadéngé kasenian celempung. Tapi pikeun barudak lembur Bolang, Cibuluh Kab. Subang mah celempung téh geus jadi kaulinanana sapopoé. Pikeun nambahan pangawéréh hidep kana kasenian Sunda, regepkeun geura ieu pedaran!

Celempung téh hiji alat waditra anu bahanna tina awi, bisa awi hideung, awi tali, awi gombong, atawa awi naon baé. Awi nu rék dijieun celempung, mangrupa awi guluntungan, panjangna dua buku atawa dua ruas. Bagéan puhuna dibolongan, kitu deui bagéan tengahna. Hinis bagian hareu disebit, atawa dicokél kalayan legana hini nu disebit kira-

kira sagedé curuk kolot. Hini nu disebit lobana dua lambar, jarakna opat sénti. Anu tukang ditunjel bagian tengahna, demi hini bagéan hareup maké babantal, rubakna 4 cm, panjangna 4,5 cm, dipasang lebah liang resenator.

Hini anu tukang minangka kawat atawa senarna, ari anu hareup pungsina keur ngagoongan. Bolong bagéan puhu beulah kénca pungsina keur ngandangan.

Di wewengkon kampung Bolang Cibuluh, seni celempung ku alpukahna komunitas "Hong" pimpinan Moch. Zaini diadumaniskeun jeung keprak sarta dieuyeuban ku dogdog. Pangna dirarankénan ku keprak jeung dogdog sangkan leuwih euyeub tur dinamis.

Seni celempung asalna mah lain seni pintonan, tapi mangrupa alat keur kaulinan atawa cocooan barudak. Méh di saban lembur dina mangsa urang Sunda masih kénéh dalit jeung dapuran awi, alat kaulinan téh réréana mah tina awi di antarana alat kaulinan anu sok dipaké mirig kakawihan nya éta celempung.

<http://girisawargi.blogspot.co.id>

Gambar 3. 1 Celempung

Biasana celempung dipaénkeunana ku sorangan, atawa dina wangun tunggal, éta téh magrupa gambaran masarakat pahumaan, nu hirupna loba nyorangan. Teu anéh mun di lingkungan masarakat pahumaan medak alat-alat kasenian nu bisa dipaénkeun ku sorangan. Seni celempungan nu geu ditata jadi seni pintonan, henteu dipidangkeun kalawan tunggal, tapi dina wangun énsamble. Éta téh cenah mah sangkan sorana mibanda warna anu rupa-rupa. Enya baé seni

celempungan nu geus diolah ku komunitas "Hong" téh bisa ngahasilkeun wanda anyar. Sakapeun sorana ngaharib-harib sora réak, sakapeung kawas nu réréogan, tapi sora celempungan kadéngé masih kénéh atra. Tapi palebah helaran, sora celempung kasilep ku sora dogdog. Dina lebah dieu boh jumlah boh ukuran celempung kudu leuwih undak, sangkan bisa ngimbangan sora dog-dog.

Seni celempung lian ti keur pakét pintonan, ogé keur lahan atikan. Ngaliwatan seni celempung, komunitas "Hong" hayang méré atikan ka barudak sangkan mikawanoh kana banda budayana. "Sanajan jauh ka dayeuh, ari pangaruh budaya deungeun mah geus mahabu

Ku asupna télévisi ka padésaan, barudak geus dibibita ku rupa-rupa hiburan jeung alat kaulinan nu teu luyu jeung jati dirina. Mudah-mudahan wé ari hantem dikeureuyeuh mah diwanohkeun kana seni jeung kaulinan tradisi, barudak jeung kaum rumaja téh mibanda rasa kanyaah jeung kareueus kana budayana. Sabenerna lain keur hidep anu hirup di pilemburan wungkul harepan saperti kitu téh, pangpangna mah keur hidep anu hirup di kota-kota, nu sapopoéna eus méh cul pisan kana seni jeung kaulinan tradisi. Sanajan henteu bari jeung prakna tapi minimal geus kungsi nyaho yén hasanah kasenian Sunda téh pohara beungharna, salahsahijina nya éta seni celempung.

(dicutat tina "Suara Cangkurileung", No. 197/ 2008)

3. Teks Eksposisi

a. Hakékat Téks Éksposisi

Keraf (2007: 136) nétélakeun yén téks éksposisi atawa bahasan nyaéta wangun tulisan atawa rétorika anu nérangkeun atawa ngabéjérbéaskeun hiji poko pikiran anu bisa mekarkeun sawangan atawa wawasan nu macana. Nurutkeun Semi (1993), téks éksposisi téh nyaéta tulisan atawa karangan anu: (1) méré pangawéruh; (2) ngajawab pasualan naon, naha, iraha, jeung sajabana; (3) ditepikeunana ngagunakeun basa anu baku; jeung (4) ngagunakeun nada nétral, teu mihak jeung maksakeun sikep nu nulisna ka nu macana.

Ari Nurutkeun Suparno (2007), téks éksposisi téh nyaéta karangan anu mibanda tujuan utama pikeun méré nyaho, mesek, ngadadarkeun atawa nétélakeun hiji hal.

Tina sawatara watesan di luhur, bisa ditétélakeun yén téks éksposisi mangrupa karangan anu ngusahakeun ngabéjérbéaskeun hiji hal kalawan tujuanana pikeun mertélakeun, sangkan dipikanyaho ku balaréa. Téks éksposisi eusina bisa mangrupa konsép-konsép jeung logika anu kudu dituturkeun ku nu macana atawa nu narima amanatna. Ku éta hal, sangkan bisa maham kana eusi téks éksposisi, nu maca mérélukeun prosés mikir.

Karangan atawa tulisan anu kagolongkeun kana wanda téks éksposisi téh rupa-rupa. Contona nyaéta sabagian gedé buku téks, tulisan pituduh (*manual*) cara nyieun atawa ngagunakeun hiji hsa, makalah, skripsi, kamus, buku resep masak, sawatara berita dina koran, majalah, atawa tabloid, jeung salian ti éta.

Dina prakna yusun téks éksposisi biasana aya sawatara léngkah anu kudu dicumponan. Léngkah-léngkah dina nyusun téks éksposisi téh di antarana nangtukeun téma atawa topik, nangtukeun tujuan patali jeung topik anu dipilihna, nangtukeun matéri anu dirumuskeun jadi puseur pamikiran, jeung milih pola anu luyu pikeun mékarkeun pamikiran. Sabada éta léngkah-léngkah kahontal, bisa dituturkeun ku nyusun rangkay karangan luyu jeung topik anu dipilih, turta ditutup ku kagiatan mekarkeun paragraf kalawan lengkep anu ngawengku puseur pamikiran jeung pamikiran pangrojongna.

b. Ciri-ciri Téks Éksposisi

Sakumaha wangun karangan nu lianna, téks éksposisi ogé mibanda ciri-ciri anu tangtu. Nurutkeun Yunus (2008), ciri-ciri téks éksposisi téh ngawengku:

- 1) ngajéntrékeun atawa nétélakeun atawa ngabéjérbéaskeun hiji puseur pamikiran;
- 2) mekarkeun sawangan atawa pangawéréh nu maca perkara hal anu ditétélakeun dina karangan (nu dibacana); jeung
- 3) henteu miboga udagan pikeun mangaruhan atawa ngajak perkara hiji hal ka nu maca.

Ari nurutkeun Keraf (2007), ciri-ciri téks éksposisi téh ngawengku:

- 1) mangrupa tulisan anu méré pangawéruh;
- 2) ngajawab pasualan naon, naha, iraha, jeung sajabana;
- 3) ditepikeunana ngagunakeun basa anu baku; jeung
- 4) ngagunakeun nada nétral, teu mihak jeung maksakeun sikep nu nulisna ka nu macana.

c. WangunTéks Éksposisi

Wangun-wangun téks éksposisi baris patali jeung pola mekarkeun karanaganana. Ku éta hal, aya opat wangun téks éksposisi, ngawengku éksposisi analitis, éksposisi klasifikasi, éksposisi prosés jeung ilustrasi, jeung éksposisi pola conto.

1) Téks Éksposisi Analitis

Téks éksposisi analitis nyaéta téks éksposisi anu nerangkeun hiji hal ku cara analisa atawa dibéjérbéaskeun kalawan rinci tur samakta. Dina nyusun téks éksposisi analitis, nu nulis bisa ngalakukeun analisis nu didadasaran ku konsép atawa prinsip anu tangtu. Prinsip atawa konsép anu dijadikeun dadasar pikeun analisis téh kudu panceg atawa teu meunang robah-robah.

2) Téks Éksposisi Klasifikasi

Téks éksposisi klasifikasi nyaéta téks éksposisi anu dimekarkeun dumasar hiji katégori umum (*general class*) disawang tina puseur sawangan anu tangtu. Éta katégori umum téh bisa dituturkeun atawa dieuyeuban ku katégori-katégori lianna anu bisa leuwih ngajéntrékeun hiji hal. Katégori-katégori lianna anu leuwih husus téh sipatna subordinatif tina katégori umum.

3) Téks Éksposisi Prosés jeung Ilustrasi

Téks éksposisi prosés jeung ilustrasi nyaéta téks éksposisi anu ngagambarkeun (ilustratif) kalawan basajan perkara hiji hal. Bisa ogé disebutkeun mangrupa wangun konkrét (nyata) tina hiji idé anu abstrak

jeung lega (kompléks). Ngaliwatan téks éksposisi prosés jeung ilustrasi, konsép anu rumit téh bisa ditétélakeun kalawan basajan. Biasana, dina téks éksposisi prosés jeung ilustrasi digunakeun frasa-frasa panyambung.

4) Téks Éksposisi Pola Conto

Téks éksposisi pola conto mibanda pungsi pikeun leuwih ngajéntrékeun hiji pertélaan, hususna anu sipatna abstrak. Dina téks éksposisi pola conto diperelukeun pisan pakakas panyambung conto. Ciri nu panggampangna kapanggih pakakas panyambung conto téh digunakeunana kekecapan *contona, misalna, upamana, saperti, kayaning*, jeung salian ti ét

d. Conto Téks Éksposisi

Sadérék guru basa Sunda, ieu di handap aya conto téks (wacana) anu kaasup kana wangun téks éksposisi. Baca kalawan saregep, diskusikeun babarengan, tur konsentrasi!

Basa Lisan Jeung Tulisan

Lamun urang Sunda geus henteu ngagunakeun deui basa Sunda, basa Sunda baris disebut basa paéh cara basa Yunani, Sangsekerta jeung Kawi. Lamun geus kitu naha aya kénéh nu disebut urang Sunda atawa (suku) bangsa Sunda? Lamun nyekel kana kacapangan “basa téh cicirén bangsa” tanwandé moal aya deui nu disebut urang Sunda atawa bangsa Sunda téh. Kuring kungsi nuduhkeun yén lamun nu dipimaksud ku bangsa di dinya téh sarua jeung nation, kaliru, da éta paribasa anu dipulung tina paribasa Malayu mah nuduhkeun *orang berbangsa*, nu hartina sarua jeung bangsawan anu basana rapih, da kungsi diajar métakeunana luyu jeung aturan.

Tapi aya-henteuna urang Sunda mah meunang gumantung kana hirup henteuna basa Sunda. Lamun basa Sunda kagolongkeun kana basa nu geus paéh, atuh urang Sunda gé baris henteu aya di kieuna deui. Ayana urang Sunda gumantung kana ayana basa Sunda. Tapi naha urang Sunda saladareun yén éksisténsina gumantung kana basa anu ku

maranéhanana ayeuna henteu dianggap penting? Sabab ari kamurnian darah mah geus henteu bisa dicekel deui, bubuhan ceuk paribasa gé cinta mah buta (lolong, lain danawa), lamun geus neundeun katineung sok tara tatanya asal-usulna deui. Ari gok, pruk wéh. Komo da ayeuna mah barogaeun anggapan yén cinta mah bébas. Jodo mah sok tara pancakaki!

Basa Sunda téh basa nu digunakeun ku urang Sunda sapopoé. Ayeuna masih sering kénéh digunakeun dina gunem catur sapopoé, pangpangna di pilemburan. Di kota mah, urang Sunda umumna ngarasa leuwih géngsi lamun ngagunakeun basa Indonésia dalah di lingkungan kulawargana: jeung anakna, jeung salakina atawa pamajikanana.

Basa Sunda lain ngan dipaké gunem-catur kalawan lisan baé. Tradisi maca jeung nulis dina basa Sunda geus mangabad-abad umurna. Naskah nu pangkuna asalna ti abad ka-16. Ditulis ku aksara nu ayeuna disebut aksara Sunda Kuna. Sabada dijajah ku Mataram, basa Sunda gé sok ditulis ku aksara Jawa (hanacaraka). Malah sabada aya sakola anu diadegkeun ku Walanda mah nya aksara Jawa nu diajarkeun téh, nepi ka réa urang Sunda anu nyangka hanacaraka téh aksara Sunda pituin. Salian ti éta basa Sunda sok ditulis ku aksara Arab pegon atawa Arab gundul. Ayeuna mah prah basa Sunda ditulisna maké aksara Latén.

Naskah-naskah anu kapanggih di tatar Sunda, lain ngan anu ditulis dina basa Sunda baé. Réa naskah anu ditulis dina basa Jawa jeung Malayu deuih, boh nu ditulis ku aksara Arab Pégon, aksara Jawa (hanacaraka), boh nu ditulis ku aksara Latén. Nuduhkeun yén urang Sunda sok maké basa séjén salian ti basana sorangan.

Cek para ahli pernaskahan, nu ditulis dina basa Sunda Kuna maké aksara Sunda Kuna téh henteu nepi ka 200 naskah jumlahna. Tur naskah anu sakitu téh réréana masih tacan kabaca ku ahlinana, da di jagat goromyangan anu sakieu legana téh anu bisaun maca aksara Sunda Kuna ayeuna moal nepi ka 10 urang. Tur kabéhanana geus katalian ku pancén masing-masing nu taya patalina jeung naskah Sunda Kuna., ku kituna maca naskah Sunda Kuna mah henteu jadi pagawéanana

sapopoé, da lamun manéhna museurkeun perhatian kana macaan naskah Sunda Kuna, moal bisaun hirup. Bubuhan macaan naskah Sunda Kuna mah henteu bisa dijadikeun pacarian anu ngahasilkeun napakah.

Padahal éta naskah-naskah téh ditulisna dina dangdaunan anu geus disimpen leuwih ti saabad, réréana geus raruksak. Lamun nepi ka ancur téh, urang Sunda nu jadi ahli waris éta naskah, lapur moal terangeun kana eusina. Mangkaning tina sawatara naskah anu geus kaburu dibaca sarta dibuka eusina ku para ahli, naskah-naskah Sunda téh marunel sabab réa ngaguar masalah étika nu ngagambarkeun palasipah hirup urang Sunda sapopoé.

Aya kaagul urang Jawa kana naskah-naskah basa Kawi anu disebut Jawa Kuna. Aya kaagul urang Bugis kana naskah *La Galigo* anu mangrupa épik nu pangpanjangna sadunya. Tapi tacan kadéngé aya urang Sunda anu agul ku naskah-naskah titinggal karuhunna. Da mun seug aya, tangtu baris ngusahakeun mukakeun naskah-naskah Sunda Kuna téa, paling henteu anu masih kénéh bisa dibaca. Antarana ku jalan ngusahakeun sangkan para ahlinu anu ngan saeutik téa bisa junun nyanghareupan éta naskah.

(dicutat tina *Cupumanik* No. 2/2003, kaca 50 – 52)

4. Téks Arguméntasi

a. Hakékat Téks Arguméntasi

Nurutkeun Keraf (2007: 3), téks arguméntasi nyaéta wangun rétorika anu ngusahakeun pikeun mangaruhan sikep jeung sawangan nu maca, sangkan percaya anu tungtungna ngalakukeun paripolah luyu jeung anu dipikahayang nu nulis. Pon kitu deui nurutkeun Gunawan (2009), téks arguméntasi nyaéta karangan anu ditulis atawa dimekarkeun kalawan tujuan pikeun ngayakinkeun nu maca.

Ari nurutkeun Iskandar (2008), téks arguméntasi téh nyaéta wangun karangan anu ngébréhkeun idé, pamikiran, atawa sawangan nu nulisna kalawan dideudeul ku bukti-bukti jeung fakta (enya-enya kajadian).

Ku éta hal, téks arguméntasi bisa disebutkeun mangrupa karangan anu ngabuktikeun bener-henteuna hiji pasualan. Pikeun nguatan idé atawa sawanganana, nu nulis ngébréhkeun data-data pangrojongna.

Tujauanna sangkan nu maca bisa leuwih yakin perkara bebeneran nu ditepikeun ku nu nulis.

Kalawan umum, watesan-watesan téks arguméntasi anu diébréhkeun ku para ahli basa téh mibanda sasaruana. Ku éta hal, bisa dicindekkeun yén téks arguméntasi téh nyaéta wangun karangan anu ngébréhkeun sawangan nu nulisna perkara hiji pasualan atawa hal sangkan mangaruhan nu maca pikeun nangtukeun sikep jeung cara mikirna ngeunaan hiji hal.

Ku sabab aya udagan mangaruhan nu maca sangkan nangtukeun sikepna, dasar téks arguméntasi mah mikir kritis jeung logis. Téks arguméntasi kudu ngambahan tina fakta-fakta (évidénsi-évidénsi) nu nyampak. Ngaliwatan arguméntasi, nu nulis ngusahakeun nyusun éta fakta-fakta nepi ka mampuh némbongkeun atawa nétélakeun hiji sawangan téh bener-henteuna.

Salian ti éta, nurutkeun Keraf (2007: 101-102), dasar téks arguméntasi di antarana:

- 1) nu nulis saeutikna kudu mikaweruh subyék anu dit'etélakeunana, misalna perkara prinsip-prinsip ilmiahna;
- 2) nu nulis kudu haat nimbang-nimbang sawangan atawa pamanggih nu patukangtonggong jeung sawanganana;
- 3) nu nulis kudu ngusahakeun nepikeun hal anu jadi puseur sawanganana kalawan écés;
- 4) nu nulis kudu niténan deui pasaratan-pasaratan nu diperelukeun kénéh ku pasualan nu dibahasna, nepi ka mana bebeneran tina sawangan nu geus dirumuskeun;
- 5) jeung tina sajumlahing maksud jeung tujuan anu dikandung ku pasualan nu diécéskeun, kudu dipilah mana anu leuwih méréhah atawa nyugemakéun nu nulis pikeun ditétélakeun.

Nurutkeun Keraf (2007: 103), éta dadasar téks arguméntasi kudu napak dina sasaran:

- 1) téks arguméntasi kudu ngandung bebeneran pikeun ngarobah sikep atawa kayakinan nu macana perkara topik anu diarguméntasikeun;
- 2) nu nulis kudu ngusahakeun nyingkahan munculna istilah-istilah anu ngabalukarkeun gelarna prasangka nu tangtu;
- 3) nu nulis kudu netepkeun kalawan panceg titik kateusapukkan anu baris diarguméntasikeun.

b. Ciri Téks Arguméntasi

- 1) Téks arguméntasi mibanda ciri-ciri anu tangtu anu ngabédakeun jeung wangun karangan lianna. Nurutkeun Achmadi (1988: 91), ciri-ciri téks arguméntasi téh nyaéta:
- 2) nyempad hiji usul atawa pernyataan kalawan teu dibarengan ku udagan pikeun ngayakinkeun atawa mangaruhan nu maca sangkan biluk ka salasahiji pihak, tujuan pangpokona ukur nepikeun sawangan;
- 3) ngécéskeun alesdan atawa cempadan kalawan mangaruhan nu maca sangkan milu satuju;
- 4) ngusahakeun pikeun ngungkulan pasualan; jeung
- 5) ngadiskusikeun hiji pasualan kalawan taya udagan pikeun ngahontal hiji kacindekan anu tangtu.

Ari nurutkeun Gunawan (2009), ciri-ciri karangan téks arguméntasi téh nyaéta:

- 1) nétélakeun sawangan sangkan nu maca yakin;
- 2) mérélukeun fakta pikeun jadi bahan ngabuktikeun sawangan, bisa mangrupa gambar, grafik, jsté;
- 3) ngagali sumber idé tina hasil niténan, pangalaman, jeung panalungtikan;
- 4) ngandung data jeung fakta anu bisa dipertanggungjawabkeun;
- 5) pertélaanana diébréhkeun kalawan écés; jeung
- 6) panutupna mangrupa kacindekan.

c. Wangun Téks Arguméntasi

Dasar karangan anu sipatna arguméntasi téh mikir kritis jeung logis. Ku éta hal, diperlukeun data-data anu akurat nepi ka ngahasilkeun tuturan anu logis pikeun nyusun kacindekan anu bisa dipertanggungjawabkeun. Hal sarupa kitu dipangaruhan ku sipat arguméntasina sorangan anu mérélukeun dadasar kayaning proposisi, inférénsi jeung implikasi, sarta wujud évidénsi. Ieu di handap dipedar hiji-hijina.

1) Proposisi

Proposisi téh patali jeung kalimah-kalimah déklaratif anu wangunna sawangan atawa kacindekan dina hubunganana jeung prosés mikir. Proposisi mangrupa pernyataan anu bisa dibuktikeun bebeneranana atawa dicawad sabab ayana kasalahan di jerona. Hiji pernyataan bisa dianggap bener nalika nyampak bahan-bahan atawa fakta-fakta pikeun ngabuktikeunana. Sabalikna ti éta, hiji pernyataan atawa pooposisi bisa dicawad atawa ditolak nalika nyampak fakta-fakta nu patukangtonggongna (Keraf, 2007: 5).

Éta hal téh patali ogé jeung konsép panalaran anu penting pisan dina téks arguméntasi. Nurutkeun Keraf (2007: 5), panalaran téh hiji prosés mikir anu ngusahakeun matalikeun fakta-fakta atawa évidénsi-évidénsi pikeun nyusun kacindekan. Panalaran téh teu ukur bisa diébréhkeun ngagunakeun fakta-fakta basajan (polos), bisa deuih ngagunakeun fakta-fakta anu geus dirumuskeun dina wangun kalimah-kalimah anu wangunna sawangan atawa kacindekan.

2) Inférénsi jeung Implikasi

Fakta téh rupaning hal nu nyampak, boh paripolah nu dilakukeun boh kajadian-kajadian nu lumangsung, teu masualkeun kumaha sawangan jalma-jalma ngeunaan perkarana. Ari sawangan mah sabalikna, mangrup[a kacindekan (inférénsi), tinimbangan, jeung kayakinan hiji jalma kana fakta-fakta nu nyampak. Ku éta hal, inférénsi téh nyaéta kacindekan anu diturunkeun tina naon hal atawa fakta-fakta anu nyampak. Implikasi mah tingkésanana, nyaéta hal anu dianggap aya sabab geus diragum tina fakta atawa évidénsina sorangan (Kéraf, 2007: 7-8).

3) Wujud Évidénsi

Unsur anu kawilang penting dina téks arguméntasi nyaéta évidénsi. Hakékatna, évidénsi téh sakabéh fakta anu nyampak, sakabéh panyaksén, informasi, otoritas, jeung sajabana, anu dipatalikeun pikeun ngabuktikeun hiji bebeneran. Fakta dina kalungguhanana salaku évidénsi teu bisa dipacorokkeun jeung pernyataan atawa paneges. Wujud évidénsi anu panghandapna biasana mangrupa data atawa informasi (Keraf, 2007: 8).

d. Conto Téks Arguméntasi

Ibu kalih Bapa guru basa Sunda, ieu di handap aya conto téks (wacana) anu kaasup kana wangun téks arguméntasi. Baca sacara mandiri kalawan saregep, sawalakeun babarengan!

Mulangkeun Ciamis Ka Galuh

Urang Sunda mah geus *hamo bireuk* deui ka ngaran Ciamis téh. Umumna geus papada nyaho deuih, upama wewengkon jeung pamaréntahan Ciamis, baheula disebut Galuh, ngaran hiji karajaan di tatar Sunda. Bareng jeung robahna gelar karajaan jadi kabupaten, ngaran Galuh ogé diganti ku Ciamis.

Ari karajaan Galuh diadegkeunana téh ku Wretikandayun din awal abad ka-7 Masehi.

Puseur dayeuhna sarua disebut Galuh (tempat anu ayeuna disebut Karangmulyaan, kiduleun puseur dayeuh Ciamis), dumasar kana kecap “Galuh” anu hartina “Permata”.

Karajaan Galuh ngadeg nepi ka ahir abad ka – 16 M. Taun 1595 Galuh kaeréh ku Mataram. Tina karajaan terus dirobah jadi kabupaten Vassal (patalukan) Mataram. Antara taun 1705 nepi ka ahir abad ka – 18 Masehi, kabupaten Galuh aya dina kakawasaan kumpeni (VOC). Nya ti mimiti awal abad ka – 19, ku pamarentah Hindia Walanda diasupkeun ka wilayah karesidenan Cirebon nepi ka taun 1915.

Basa kabupaten Galuh dicekel ku Bupati R.T.A Sastrawinata (1914 – 1935), dikaluarkeun deui ti wilayah karesidenan Cirebon. Pindahna ka

wilayah karésidénan Priangan. Nya harita pisan (taun 1915), ngaran Galuh diganti jadi Ciamis.

<http://www.harapanrakyat.com>

Gambar 3. 2 Palataran Galuh

Sanajan kitu, ngaran Galuh angger nyantél dina *sanubari* urang Galuh tug nepi ka kiwari. Dina *pakumbuhan* masarakat, kecap "Galuh" dipaké ngaran rupaning widang kagiatan. Upamana ngaran paguron luhur (Universitas Galuh), ngaran organisasi atawa pakumpulan wargi Galuh, Yayasan Galuh Taruna, Asrama Mahasiswa Galuh (diYogyakarta), jeung réa-réa deui éta téh ngébréhkeun upama masarakat leuwih *reueus* maké ngaran Galuh ti batan Ciamis. Pikeun urang Galuh mah, éta kareueus téh beunang disebutkeun natrat sapanjang jaman, lain duméh kiwari loba urang Sunda anu ngadurényomkeun deui masalah jati diri.

Upama urang Galuh *reueus* kana ngaran Galuh, lain ngandung harti yén urang Galuh ngeukeuwuek sukuisme. Wajar wé sabab ngébréhkeun sikep ngamumulé jati diri, teu lali ka *purwadaksi*. Urang Galuh kudu miboga tabéat anu loyog jeung palasipah kagaluhan.

Kecap "Galuh" miboga harti nu jero iwal ti harti anu disodorkeun ku Vander Meulen. Ngaran Galuh miboga ajén nu luhur tur biasa dijieun pameungkeut pamageuh duduluran pangpangna papada urang Galuh. Ku kituna, mugia Caimis dipulangkeun deui ka Galuh.

(dicutat tina "Cupumanik" no. 8 / 2004)

D. Kegiatan Diajar

Kegiatan diajar nu kudu dipilampah ku Sadérék sacara percaya diri, mandiri, gawé bareng jeung fasilitator nu séjénna, tur nyoko kana runtuyan kagiatan nu ngalarapkeun Modél Literasi Kewacanaan CALISLAUJI, saperti ieu di handap.

1. Maca tujuan jeung indikator kalawan daria.
2. Maca kalawan intensif pedaran bahan ngeunaan *Téks Narasi, Téks Deskripsi, Téks Éksposisi, jeung Téks Arguméntasi di SMA dina Pangajaran Basa Sunda* kalawan konséntrasi.
3. Nulis rangkuman matéri unggal-unggal kagiatan diajar dumasar kana matéri anu geus dibaca kalawan taliti.
4. Ngaregepkeun paparan matéri ti fasilitator, tanya jawab, jeung sawala kelompok pikeun migawé latihan/pancén kalawan babarengan.
5. Latihan soal-soal pilihan ganda pikeun persiapan postés kalawan daria.
6. Néangan tur maca référénsi nu séjénna pikeun ngalengkepan latihan/pancén kalawan sumanget.
7. Ngalaksanakeun postés di TUK anu geus ditangtukeun kalawan konséntrasi, daria, jeung tanggung jawab.

E. Latihan

Prak pigawé ieu latihan sacara tanggung jawab, mandiri, lamun aya bangbaluh sawalakeun sacara babarengan!

1. Dina bagian pedaran matéri di luhur aya conto téks narasi anu judulna “Kaduhung Baha ka Emah”. Prak tataan runtuyan kajadian dina éta conto téks narasi!
2. Baca téks ieu di handap kalawan saregep! Deskripsikeun ku basa sorangan bahan nyieun celempung!

Celempung téh hiji waditra anu bahanna tina awi, bisa awi hideung, awi tali, awi gombong, atawa awi naon baé. Awi nu rék dijieun celempung, mangrupa awi guluntungan, panjangna dua buku atawa dua ruas. Bagéan puhuna dibolongan, kitu deui bagéan tengahna. Hini

bagian hareup disebit, atawa dicokél kalayan legana hinis nu disebit kira-kira sagedé curuk kolot. Hinis nu disebit lobana dua lambar, jarakna opat sénti. Anu tukang ditunjel bagian tengahna, demi hinis bagéan hareup maké babantal, rubakna 4 cm, panjangna 4,5 cm, dipasang lebah liang resenator. Hinis anu tukang minangka kawat atawa senarna, ari anu hareup pungsina keur ngagoongan. Bolong bagéan puhu beulah kénca pungsina keur ngandangan.

3. Baca sempalan wacana éksposisi ieu di handap kalawan daria, tuliskeun eusina numutkeun pamadegan sorangan!

Basa Sunda lain ngan dipaké gunem-catur kalawan lisan baé. Tradisi maca jeung nulis dina basa Sunda geus mangabad-abad umurna. Naskah nu pangkunana asalna ti abad ka-16. Ditulis ku aksara nu ayeuna disebut aksara Sunda Kuna. Sabada dijajah ku Mataram, basa Sunda gé sok ditulis ku aksara Jawa (hanacaraka). Malah sabada aya sakola anu diadegkeun ku Walanda mah nya aksara Jawa nu diajarkeun téh, nepi ka réa urang Sunda anu nyangka hanacaraka téh aksara Sunda pituin. Salian ti éta basa Sunda sok ditulis ku aksara Arab pegon atawa Arab gundul. Ayeuna mah prah basa Sunda ditulisna maké aksara Latén.

Naskah-naskah anu kapanggih di tatar Sunda, lain ngan anu ditulis dina basa Sunda baé. Réa naskah anu ditulis dina basa Jawa jeung Malayu deuih, boh nu ditulis ku aksara Arab Pégon, aksara Jawa (hanacaraka), boh nu ditulis ku aksara Latén. Nuduhkeun yén urang Sunda sok maké basa séjén salian ti basana sorangan.

Cek para ahli pernaskahan, nu ditulis dina basa Sunda Kuna maké aksara Sunda Kuna téh henteu nepi ka 200 naskah jumlahna. Tur naskah anu sakitu téh réréana masih tacan kabaca ku ahlina, da di jagat goromyangan anu sakieu legana téh anu bisaun maca aksara Sunda Kuna ayeuna moal nepi ka 10 urang. Tur kabéhanana geus katalian ku pancén masing-masing nu taya patalina jeung naskah Sunda Kuna.

4. Tuliskeun proposisi dina sempalan ieu wacana di handap!

Upama urang Galuh reueus kana ngaran Galuh, lain ngandung harti yén urang Galuh ngeukeuwuek sukuisme. Wajar wé sabab ngébréhkeun

sikep ngamumulé jati diri, teu lali ka purwadaksi. Urang Galuh kudu miboga tabéat anu loyog jeung palasipah kagaluhan. Kecap "Galuh" miboga harti nu jero iwal ti harti anu disodorkeun ku Vander Meulen. Ngaran Galuh miboga ajén nu luhur tur biasa dijieun pameungkeut pamageuh duduluran pangpangna papada urang Galuh. Ku kituna, mugia Caimis dipulangkeun deui ka Galuh.

F. Tingkésan

Téks narasi téh nyaéta hiji wangun karangan nu ngusahakeun nyaritakeun hiji kajadian kalawan kronologis. Téks narasi mibanda ciri-ciri anu tangtu, kayaning: (a) mangrupa carita ngeunaan kajadian atawa pangalaman manusa; (b) kajadian anu ditepikeun téh mangrupa kajadian anu enya-nya lumangsung, bisa ogé imajinasi, atawa gabungan antara kajadian anu enya-nya lumangsung jeung imajinasi; (c) nekenkeun susunan kronologis; (d) biasana aya dialog; jeung (e) biasana téks narasi mah nyaritakeun palaku anu kalibet langsung dina hiji kajadian anu dicaritakeunana.

Prinsip-prinsip téks narasi téh museur dina hal-hal sabudeureun galur, palaku, kasang tukang, jeung puseur sawangan. Téks narasi aya dua wanda, ngawengku narasi ékspositoris jeung narasi sugéstif.

Téks déskripsi téh nyaéta wangun karangan anu sajéntréna ngagambarkeun hiji hal ngaliwatan kekecapan anu méréhah luyu jeung gambaran saéstuna tina éta obyék nepi ka informasi nu ditétélakeun bisa ngahirupkeun kesan jeung daya hayal anu jero pikeun nu maca.

Téks déskripsi téh wangunna aya genep rupa, ngawengku: 1) Déskripsi Ékspositoris; 2) Déskripsi Imprésionistik; 3) Déskripsi Sugésti; 4) Déskripsi Téhnis; 5) Déskripsi Tempat; jeung 6) Déskripsi Jalma.

Pamarékan dina ngadéskripsikeun hiji hal téh bisa diklasifikasikeun jadi tilu pamarékan, ngawengku pamarékan réalistik, imprésionalistik, jeung dumasar sikep nu nulisna.

Téks éksposisi mangrupa karangan anu ngusahakeun ngabéjérbéaskeun hiji hal kalawan tujuanana pikeun mertélakeun, sangkan dipikanyaho ku balaréa.

Téks éksposisi eusina bisa mangrupa konsép-konsép jeung logika anu kudu dituturkeun ku nu macana atawa nu narima amanatna. Ku éta hal, sangkan bisa maham kana eusi téks éksposisi, nu maca mérélukeun prosés mikir.

Ciri téks éksposisi di antarana (1) méré pangawéruh; (2) ngajawab pasualan naon, naha, iraha, jeung sajabana; (3) ditepikeunana ngagunakeun basa anu baku; jeung (4) ngagunakeun nada nétral, teu mihak jeung maksakeun sikep nu nulisna ka nu macana.

Wangun-wangun téks éksposisi baris patali jeung pola mekarkeun karanaganana. Ku éta hal, aya opat wangun téks éksposisi, ngawengkuéksposisi analitis, éksposisi klasifikasi, éksposisi prosés jeung ilustrasi, jeung éksposisi pola conto.

Téks arguméntasi téh nyaéta wangun karangan anu ngébréhkeun sawangan nu nulisna perkara hiji pasualan atawa hal sangkan mangaruhan nu maca pikeun nangtukeun sikep jeung cara mikirna ngeunaan hiji hal.

Ciri-ciri karangan téks arguméntasi téh nyaéta nétélakeun sawangan sangkan nu maca yakin, mérélukeun fakta pikeun jadi bahan ngabuktikeun sawangan, bisa mangrupa gambar, grafik, jsté, ngagali sumber idé tina hasil niténan, pangalaman, jeung panalungtikan, ngandung data jeung fakta anu bisa dipertanggungjawabkeun, pertelaanana diébréhkeun kalawan écés; jeung panutupna mangrupa kacindekan.

Dasar karangan anu sipatna arguméntasi téh mikir kritis jeung logis. Ku éta hal, diperlukeun data-data anu akurat nepi ka ngahasilkeun tuturan anu logis pikeun nyusun kacindekan anu bisa dipertanggungjawabkeun.

G.Uji Balik jeung Lajuning Laku

Hasil pagawéan Sadérék dina bagian latihan téh jawabanana bandingkeun atawa luyukeun kana jawaban latihan anu geus disayagikeun di bagian tukang ieu modul.Itung jumlah jawaban anu benerna, tuluy gunakeun rumus ieu di handap pikeun ngukur tahap pangabisa Sadérék kana bahan ajar.

Rumus:

$$\text{Tahap Pangabisa} = \frac{\text{Jumlah Jawaban Bener}}{5} \times 100\%$$

Tahap pangabisa bahan ajar nu dihontal ku Sadérék:

90–100% = alus pisan

80–89% = alus

70–79% = cukup

60–69% = kurang

Upama Sadérék ngahontal tahap pangabisa 80% ka luhur, Sadérék bisa nuluykeun bahan kana Kagiatan Diajar 4. Tapi, upama tahap ngawasa kurang ti 80%, pék balikan deui deres bahan dina Kagiatan Diajar 3, pangpangna matéri nu tacan kacangkem kalawan mandiri tur sumanget.

KAGIATAN DIAJAR 4

WANGUN JEUNG KAÉDAH BASA, TÉKS LAPORAN HASIL OBSERVASI, TÉKS OPINI/ÉDITORIAL, SARTA NOVEL DINA SASTRA SUNDA DI SMA/SMK

A. Tujuan

1. Sanggeus maca modul kalawan mandiri, pamilon mampuh ngajéntrékeun wangenan téks laporan hasil observasi.
2. Sanggeus sawala babarengan, pamilon mampuh ngajéntrékeun wangun téks hasil observasi.
3. Sanggeus sawala babarengan, pamilon mampuh ngajéntrékeun kaédah téks hasil observasi.
4. Sanggeus sawala kelompok babarengan, pamilon mampuh nyieun conto téks laporan hasil observasi kalawan tanggung jawab.
5. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh ngajéntrékeun wangun jeung kaédah kabasaan téks opini/éditorial kalawan kréatif.
6. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh nyieun conto téks opini/éditorial sacara kelompok kalawan tanggung jawab.
7. Sanggeus maca conto, pamilon mampuh nyieun téks opini/éditorial sacara mandiri kalawan disiplin.
8. Sanggeus maca pedaran materi sacara mandiri, pamilon mampuh ngajéntrékeun wangenan novel kalawan disiplin.
9. Sanggeus tanya jawab, pamilon mampuh ngajéntrékeun tumuwuhna jeung mekarna novel Sunda kalawan percaya diri.
10. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh ngaidéntifikasi papasingan novel kalawan taliti.
11. Sanggeus diskusi, pamilon mampuh méré conto struktur novel Sunda kalawan percaya diri.

B. Indikator Pencapaian Kompetensi

1. Ngajéntrékeun wangenan téks laporan hasil observasi.
2. Ngajéntrékeun wangun téks hasil observasi.
3. Ngajéntrékeun kaédah téks laporan hasil observasi.
4. Nyieun conto téks laporan hasil observasi dina pangajaran basa Sunda.
5. Ngajelaskeun wangun jeung kaédah kabasaan téks opini/éditorial.
6. Nyieun conto téks opini/éditorial sacara kelompok.
7. Nyieun téks opini/éditorial.
8. Ngajéntrékeun wangenan novel.
9. Ngajéntrékeun tumuwuhna jeung mekarna novel Sunda.
10. Ngaidéntifikasi papasingan novel.
11. Méré conto struktur novel Sunda.

C. Pedaran Matéri

1. Téks Hasil Observasi

a. Wangenan Téks Hasil Observasi

Téks hasil observasi mangrupa téks anu eusina paparan umum anu ngalaporkeun hasil observasi. Ieu téks laporan téh disebut ogé téks klasifikasi, lantaran nyieun klasifikasi rupa-rupa hal (sasatoan, tutuwuhan, manusa, atawa peristiwa kajadian anu aya di alam dunya) dumasar kana ciri atawa kriteria anu geus ditangtukeun. Téks laporan hasil observasi sering dianggap sarua jeung téks déskripsi. Tapi, sabenerna mah téks laporan hasil observasi béda jeung téks déskripsi. Bédana, téks laporan hasil observasi mah sipatna global atawa universal, sedengkeun téks deskriptif mah sipatna unik atawa individualistis.

Dina nyieun téks hasil observasi, ngaliwatan léngkah-léngkah ieu di handap:

- 1) nengetan heula naon-naon anu rék diobservasi. Ieu hal raket patalina jeung eusi téks, diantarana waé nengetan objék anu rék diobservasi tur mangrupa objék tunggal;

- 2) nyatet data anu diperlukeun. Data anu dicatet kudu data anu akurat luyu jeung jejer;
- 3) lamun diperlukeun bisa dieuyeuban ku wawancara jeung narasumber pikeun bahan référénsi; jeung
- 4) nyieun téks laporan hasil observasi. Dina nyieun téks laporan hasil observasi tinangtu kudu luyu jeung wangun sarta kaédah (ciri-ciri) téks laporan observasi.

b. Wangun jeung Kaédah Téks Hasil Observasi

1) Wangun Téks Hasil Observasi

Ciri-ciri wangun anu hadé nyaéta disusun dumasar kana wangun téks pernyataan umum atawa klasifikasi dituturkeun ku aspék anu rék dilaporkeun. Wangun téks laporan hasil observasi ngawengku ieu di handap.

a) Déskripsi Umum

Déskripsi umum mangrupa paragraf anu eusina pangjéntré, saperti: wangenan objék anu rék ditalungtik.

b) Déskripsi Bagian

Déskripsi bagian nyaéta paragraf atawa wangun anu eusina bagian-bagian tina objék anu rék ditalungtik. Eusi téks laporan hasil observasi aya dina déskripsi bagian.

c) Déskripsi Mangpaat

Déskripsi mangpaat nyaéta paragraf atawa wangun anu eusina mangpaat-mangpaat tina objék anu rék ditalungtik. Eusi panutup mangrupa kacindekan téks laporan hasil observasi.

Gambar 4. 1 Wangun Téks Laporan Hasil Observasi

Tengetan conto téks laporan hasil observasi ieu di handap!

Wangun Téks Laporan Hasil Observasi	Kalimah
<p>Definisi Umum</p>	<p>Manuk japati nyaéta salah sahiji sasatoan anu réa hirup di ieu alam dunya. Manuk japati hirup dimana-mana iwal ti di Antartika. Manuk japati hirup babarengan jeung sasatoan séjénna tur hirup bareng jeung manusa.</p>
<p>Déskripsi Bagian</p> <p>www.burungmerpati.com</p> <p>merpatikolonglampung-galaxy.blogspot.com</p>	<p>Manuk japati miboga ukuran awak anu sedeng, teu leuting teuing teu gede teuing. Ukuran panjang awak japati antara 20 cm nepi ka 30 cm sarta mibanda beurat antara 700 nepi ka 900 gram. Awak japati miboga daging anu kandel, beuheung anu pondok, tur pamatukna pondok ogé.</p> <p>Manuk japati mibanda warna bulu anu rupa-rupa, diantaranya waé: coklat, bodas, hideung, atawa warna-warni antara coklat, bodas, jeung hideung.</p> <p>Kadaharan manuk japati, nyaéta: sisikian, jagong, béas, kacang hejo, jst. Manuk japati kaasup sasatoan anu kadaharanana téh sisikian.</p> <p>Manuk japati biasana hirup di kandang, wangun balok aya liangna tur pantonna persegi.</p> <p>Dina habitat alam, manuk japati ngawangun imahna tina taneuh, jeung dangdaunan, tur ditempatkeun di luhur tatangkalan. Ieu hal luyu jeung spesiesna. Sarang manuk japati sering ogé disebut pagupon. Pagupon biasana ditepelkeun di gigir imah.</p>

<p>Déskripsi Manpaat</p> <p>www.merdeka.com</p>	<p>Manuk japati bisa dijadikeun manuk pikeun ngiluan lomba atawa kontés “kecantikan”. Lomba manuk japati sering aya dina balapan. Balapan dilakukeun ku cara ngahiberkeun manuk japati tina jarak anu jauh sacara babarengan. Manuk japati anu pangheulana datang, éta anu jadi juarana.</p>
 <p>www.majalahburungpas.com</p>	<p>Japati ogé sering dipaké pikeun ngalambangkeun “perdamaian”. Manuk japati sering digambarkeun keur nyenyepeng daun zaitun. Zaman baheula mah manuk japati téh kungsi dipaké pikeun ngirim surat ku cara nalikeun éta surat dina sukuna.</p> <p>Populasi manuk japati di Indonésia pohara pisan. Populasi japati, lolobana mangrupa sato piaraan, sedengkeun populasi manuk japati anu liar ngan saeutik. Ieu hal dibalukarkeun kurangna habitat manuk japati lantaran rongkahna pangwangunan.</p>

2) KaédahTéks Laporan Hasil Observasi

- sipatna global jeung universal;
- mangrupa hasil panalungtikan kiwari;
- ngagunakeun basa Sunda anu bener tur merenah;
- objék anu dicaritakeun nyaéta objék tunggal; jeung
- teu aya panutup ti pangarang.

3. Léngkah-Léngkah Nyusun Téks Laporan Hasil Observasi

- Jieun judul laporan hasil observasi luyu jeung hasil nengetan Sadérék!

- b. Susun definisi umum nu mangrupa paragraf anu eusina pangjéntré saperti: wangenan objék anu rék ditalungtik, atawa ngaran lain tina objék anu rék ditalungtik. Eusi panganteur téks laporan hasil observasi ngeunaan klarifikasi umum/definisi umum.
- c. Susun déskripsi bagian anu eusina bagian-bagian tina objék anu rék ditalungtik. Eusi téks laporan hasil observasi aya dina déskripsi bagian.
- d. Susun déskripsi mangpaat anu eusina mangpaat-mangpaat tina objék anu rék ditalungtik. Eusi panutup mangrupa kacindekan téks laporan hasil observasi.

2. Pangajaran *Berbasis* Téks Opini/ Éditorial

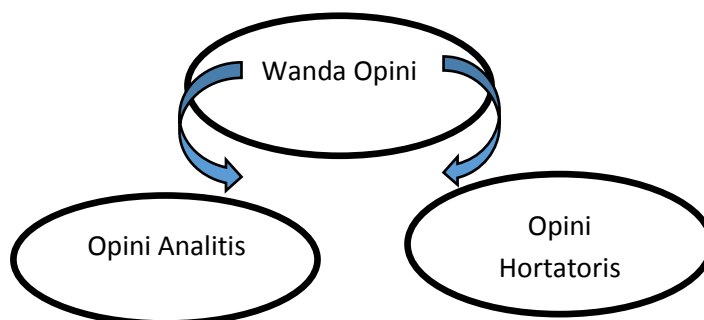
a. Hakékat Téks Opini/ Éditorial

Nepikeun pamadegan téh hak tiap individu. Ku ayana kabébasan pikeun gébréhkeun pamadegan, baris ngadorong saréréa pikeun ngahargaan pamadegan anu séjén. Kamerdekaan pikeun ngébréhkeun pamadegan baris nyiptakeun masarakat anu demokratis.

Budaya démokrasi baris tumuwuh kalawan hadé lamun seug rakyat dibéré kabébasan pikeun ngébréhkeun pamadegan/opini. Tapi, éta kabébasan téh kudu mangrupa kabébasan anu bisa dipertanggungjawabkeun. Kukituna, kamerdekaan pikeun nyodorkeun pamadegan mangrupa hal anu penting.

Pamadegan (opini) téh mangrupa nyodorkeun gagasan atawa ngébréhkeun pikiran, pamadegan ngeunaan hiji hal. Di Indonesia, jalma anu ngaluarkeun pamadegan dijamin sacara konstitusi. Ieu hal cindek dina UUD 1945, Pasal 28 yén: *kemerdekaan berserikat dan berkumpul, mengeluarkan pikiran dengan lisan dan tulis dan sebagainya ditetapkan dengan undang-undang.*

Salah sahiji wadah pikeun ngébréhkeun pamadegan urang téh nyaéta téks opini/éditorial. Ulah nepi ka, téks opini anu ditulis mangrupa pamadegan kosong, anu sipatna ngan saukur hayalan. Ieu di handap wanda téks opini.

Gambar 4.2: Wanda Opini

Aya dua wanda opini, nyaéta opini analitis jeung opini *hortatoris*. Opini analitis patali jeung konsép atawa tiori ngeunaan hiji hal, sedengkeun opini *hortatoris* patali jeung tindakan anu perlu dilakukeun atawa kawijakan anu perlu dijieun. Ditarima henteuna hiji gagasan/usulan ku pihak luar gumantung kana kuat henteuna argumén anu disodorkeun ku panyatur.

Dina ngaguar matéri téks opini/éditorial, Sadérék baris diajak pikeun nyodorkeun pamadegan sacara bébas tapi tanggung jawab, ngeunaan masalah anu aya dina kahirupan sapopoé, anu narik ati, sarta nalungtik masalah anu sabenerna. Saterusna, Sadérék ngaanalisis sakabéh informasi anu ditarima. Sanggeus kitu, nyieun téks opini sacara gembleng ku jalan nyodorkeun rupa-rupa argumén pikeun ngayakinkeun nu maca/nu ngaregepkeun.

Aya opat tahapan kagiatan diajar-ngajar, nyaéta: (1) ngawangun kontéks, (2) nalungtik modél téks opini/éditorial, (3) gawé bareng dina kelompok pikeun nyieun modél téks opini/éditorial, jeung (4) nyieun téks opini/éditorial sacara mandiri/individual.

b. Conto Téks Opini/ Éditorial

Prak Sadérék baca sacara mandiri conto téks opini/éditorial ieu di handap kalawan saregep, konséntrasi, terus sawalakeun babarengan jeung babaturan!

Lalakon Jatigedé Kiwari Jadi Carita

(Sumber: Mangle No. 2542 Edisi 10-16 Sepetember 2015 kaca 53)

Harepan utama diwangunna Bendungan Jatigedé nyaéta *pemberdayaan* ékonomi masarakat di Kabupatén Sumedang. Bendungan Jatigedé diwangun lain pikeun nyangsara rayat, tapi pikeun karaharjaan ékonomi rakyat. Bendungan Jatigedé mangrupa proyék stratégis dina ngawangun bangsa. Pikeun kamakmuran pangan, kusabab bendungan ieu pungsina pikeun nyadiakeun cai, kitu ceuh Ahmad Heryawan Gubernur Jawa Barat.

Agustus panungtungan cai ngocor ka Jatigedé, lembur-lembur mimiti kakeueum. Désa Cipaku, kacamatan Darmaraja, kabupatén Sumedang kaayaanana can robah masih kénéh dieusi ku kagiatan masarakat Cipaku. Sabulan deui Cipaku salawasna bakal sarua nasibna jeung lembur séjén anu geus mimiti kakeueum sarta salilana tinggal carita.

setkab.go.id

Gambar 4 3 Bendungan Jatigedé Kab. Sumedang Jawa Barat

Di bendungan Jatigedé, sirine geus mimiti disada. Ieu sora sirine nu tarik téh, tandaning dimimitianana nyaian bendungan panggedéna di Indonesia.

Seremoni ngeusian cai bendungan Jatigedé lancar kalawan teu dihadiran ku Présidén RI Joko Widodo.

Menteri Pekerjaan Umum jeung Perumahan Rakyat Basuki Hadimulya geus kedal jangji bakal ngaréngsékeun sagala rupa pasualan nu aya patalina jeung pangwangunan bendungan Jatigedé, supaya téréh bérés.

“Pasualan Jatigedé téh lalampahan anu panjang, kulantaran pangwangunanana ieu téh tos ditatahar ti taun 1963. Dugi ka ayeuna memang teu acan réngsé 100%, tapi komitmen pikeun ngaréngsékeun sagala rupa pasualan utamana jeung warga anu keuna ku pangwangunan Jatigedé luyu sareng instruksi présidén, “ceuk Basuki.

regional.kompas.com

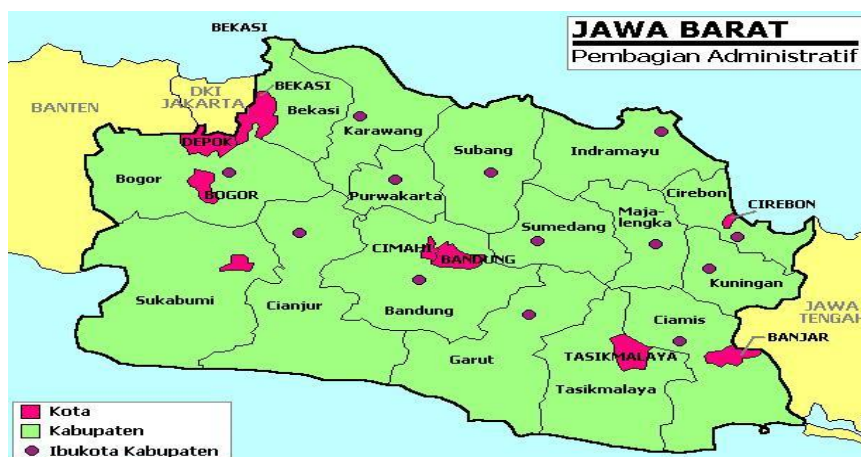
Gambar 4. 4 Bendungan Jatigedé Kab. Sumedang Jawa Barat

Ngeunaan Jatigedé merlukeun waktu kurang leuwih sabulan. Sabada kakeueum, biasana cai bisa dimangpaatkeun keur irigasi. Luyu jeung éta prosés, pamaréntah bakal sagancangna ngaréngsékeun sésa pangrurugi warga anu beunang ku proyék Jatigedé.

“Kalebet situs-situsna. Sababaraha situs titinggal sajarah parantos dibebenah. Tos sapuk, aya anu dialihkeun aya anu ngambang. Tapi dipiharep sadayana tiasa dialihkeun”, pokna deui.

Sabulan lilana, Basuki ngainstruksikeun tim dibantuan ku TNI jeung Polri sangkan bisa ngolo warga anu masih aya di aréa bendungan Jatigedé

sangkan daék pindah. Sering Tim ngarasa susah pikeun ngolo warga sangkan daék pindah. Loba warga nolak pikeun pikeun pindah.

indonesia-peta.blogspot.com

Gambar 4. 5 Peta Daerah Majalengka, Cirebon, Subang, jeung Indramayu

Ieu Bendungan boga pungsi keur daérah séjénna, saperti: Majaléngka, Cirebon, Subang, jeung Indramayu. Keur kabupatén Sumedang, pihakna bakal ngawangun dua bendungan nyaéta bendungan Rengrang jeung Beureum Beungeut. Bendungan badag kieu jarang diwangun di wilayah Indonesia. Bendungan bakal diwangun kaasup irigasina. Gubernur Jawa Barat, Ahmad Heryawan nyimpen pangharepan nu gedé ka ieu bendungan Jatigedé téh. Harepan utamana nyaéta *pemberdayaan* ékonomi masarakat di kabupatén Sumedang. Bendungan Jatigedé diwangun lain pikeun nyangsara rakyat, tapi pikeun kasejahteraan ékonomi rakyat.

Bendungan Jatigedé pungsi nu séjénna bisa jadi Pembangkit Listrik Tenaga Air (PLTA) anu boga kakuatan 110 mega watt éléktrik sarta bisa ngabantu masarakat dina ngaronjatkeun paékonomian, hususna tina widang perikanan jeung wisata.

Pancén 1

Paham kana Wangun jeung Kaédah Kabasaan Téks Opini/Éditorial

Dina ieu bagian Sadérék diajak nyangkem wangun téks opini/ éditorial ku cara neuleuman téks anu judulna: *Lalakon Jatigedé, Kiwari Jadi Carita*, anu jadi conto. Baca jeung leyepan eusi éta téks! Sanggeus Sadérék maca jeung neuleuman eusi éta téks opini, prak diskusikeun ieu panalék!

1. Satuju henteu yén nu nulis éta téks di luhur téh hayang midangkeun pamadegan/opini ngeunaan perluna bendungan?
2. Dina eusi téks opini di luhur, aya sababaraha argumén nu nulis. Tangtukeun naha Sadérék satuju atawa henteu kana éta pamadegan kalawan méré tanda céntang (v) dina kolom (S) lamun satuju, dina kolom (TS) lamun teu satuju.

No.	Arguméntasi	S	TS
1.	Agustus panungtungan biasana cai ngocor ka Jatigedé, lembur-lembur mimiti kakeueum. Désa Cipaku, kacamatan Darmaraja, kabupatén Sumedang kaayaanana can robah masih kénéh dieusi ku kagiatan masarakat Cipaku.		
2.	Di bendungan Jatigedé, sirine geus mimiti disada. Ieu sora sirine tarik téh, tandaning diimitianana nyaian bendungan panggédéna di Indonesia. Seremoni ngeusian cai bendungan Jatigedé lancar kalawan teu dihadiran ku Présidén RI Joko Widodo.		
3.	Pasualan Jatigedé téh lalampahan anu panjang, kulantaran pangwangunan ieu téh ditatahar ti taun 1963. Nepi ka ayeuna memang tacan réngsé 100%, tapi komitmen pikeun ngaréngsékeun sagala rupa pasualan utamana jeung warga anu keuna ku ayana pangwangunan Jatigedé luyu sareng instruksi présidén, “ceuk Basuki.		

Dina téks opini/éditorial biasana digunakeun basa anu bisa ngaéksprésikeun sikep éksposisi. Supaya bisa ngayakinkeun nu maca, diperlukeun éksprési kapastian, anu bisa ditandeskeun ku kecap katerangan atawa *adverbia* frékuentatif, saperti: *salawasna, biasana, sering, kadang-kadang, jarang*, jst. Pancén pikeun Sadérék, néangan kecap-kecap anu kaasup *adverbia* frékuantatif dina téks opini **Lalakon Jatigedé Kiwari Jadi Carita**.

No.	Kalimah	Adverbia Frékuensi
1.	Diprédiksi sabulan deui Cipaku bakal sarua nasibna jeung lembur séjén anu geus mimiti kakeueum sarta salilana tinggal carita.	salilana
2.		
3.		

Konjungsi réa kapanggih dina téks opini nyaéta konjungsi anu digunakeun pikeun nataan arguméntasi, saperti: *kahiji, kadua, saterusna*, jst. Atawa konjungsi anu digunakeun pikeun nguatkeun arguméntasi, saperti: *kukituna, ogé, salian ti éta, misalna, contona, padahal*, jst; atanapi konjungsi anu ngébréhkeun hubungan akibat, saperti: *ti mimiti, sateuacanna*; konjungsi anu ngébréhkeun pangharepan: *supaya*.

Pancén pikeun Sadérék nyaéta manggihan rupa-rupa konjungsi anu aya dina téks **Lalakon Jatigedé Kiwari Jadi Carita**, ku cara nuliskeun konjungsi dina kolom nu disadiakeun.

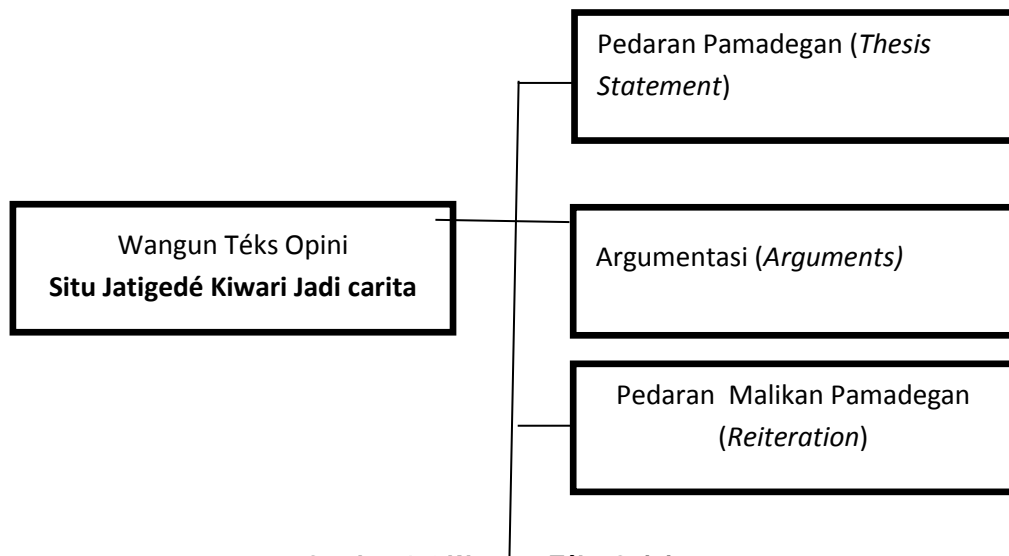
No.	Kalimah	Konjungsi	Pungsi Konjungsi
1	Basuki Hadimulya geus kedal jangji. Menteri Pekerjaan Umum dan Perumahan Rakyat ieu téh bakal ngaréngsékeun sagala rupa pasualan nu aya patalina jeung pangwangunan bendungan Jatigedé, sangkan térah bérés.	sangkan	Pikeun ngébréhkeun pangharepan
2			
3.			

Dina nulis téks opini, nu nulis kudu beunghar ku kandaga kecap, sangkan eusi téks opini ngébréhkeun yén nu nulisna miboga pangaweruh jeung wawasan anu lega. Dina modél téks opini di luhur, aya sababaraha kabeungharan kecap anu jarang digunakeun dina kahirupan sapopoé. Kukituna tugas Sadérék, néangan harti kecap anyar anu kapanggih ku Sadérék dina téks **Lalakon Jatigedé Kiwari Jadi Carita** tulis dina kolom anu geus disayagikeun. Sadérék bisa ngagunakeun Kamus Basa Sunda__pikeun néangan harti kecap.

No.	Kosakata	Harti Kosakata
1.	Irigasi
2.		
3.		

Sanggeus maca téks **Lalakon Jatigedé Kiwari Jadi Carita**, Sadérék bisa nengétan bagian-bagian anu ngawangun étatéks. Téks opini diimitian ku *pernyataan pendapat (tehsis statement)*. Sadérék bisa ngamimitian ku topik anu arék disodorkeun. Sanggeus kitu, Sadérék méré nepikeun pamadegan pamadegan Sadérék ngéunaan éta pasualan. Dina nyodorkeun argumén, Sadérék kudu mampuh ngayakinkeun nu maca yén naon anu ditulis téh bener! Sadérék bisa mangaruhan nu lian. Ieu bagian disebut arguméntasi (*arguménts*). Dina bagian akhir téks opini, mangrupa malikan deui pamadegan (*reiteration*), nyaéta Sadérék negéskeun deui pamadegan nu geus disodorkeun sangkan nu maca leuwih yakin ngeunaan éta pamadegan.

Téks opini/editoril umumna miboga sifat aktual anu eusina analisis subyektif dumasar kana fakta jeung data. Ku ngébréhkeun sasabaraha argumén, nu nulis usaha satékah polah pikeun mangaruhan jeung ngayakinkeun nu maca. Téks opini/éditorial sering ogé ngébréhkeun saran ngéunaan hiji hal, atawa kawijakan ngéunaan hiji kaputusan.

Gambar 4. 6 Wangun Téks Opini

Wangun téks mangrupa gambaran cara éta téks diwangun. Sadérék bisa nengétan téks opini disusun dumasar kana wagun:(1) pedaran pamadegan, (2) arguméntasi, sarta (3) pedaran malikan pamadegan.

3. Novel dina Sastra Sunda

Pedaran matéri ngeunaan novel diadopsi jeung diadaptasi tina buku “Sastra Sunda Modern” karangan Dedi Koswara (2010:5-26). Dina ieu matéri baris dipedar: (1) wangenan novel, (2) tumuwuhna jeung mekarna novel Sunda, (3) papasingan novel, jeung (4) struktur novel Sunda.

a. Wangenan Novel

Dina *Encyclopedia Americana* (dina Koswara, 2010:6) nyebutkeun yén sacara étimologi kecap novel asalna tina basa Latin *novellus*, asal kecap *novus* anu hartina anyar. Ti harita, éta istilah dipaké dina fiksi anu hartina “hiji carita anyar”.

Istilah novel dina sastra Inggris asup dina abad ka-16, tina kecap *novella*, basa Itali, nyaéta kecap anu digunakeun pikeun ngalukiskeun hiji carita pondok anu ngebréhkeun kajadian-kajadian anu sering ngaggambarkeun carita “cinta” dina kahirupan sapopoé.

Dina *Websters Third New International Dictionary* (1957 dina Koswara, 2010:6) novel dihartikeun carita panjang jeung kompléks anu medar pangalaman kamanusaan sacara imaginatis, ngaliwatan runtuyan peristiwa anu ngalibetkeun réa palaku jeung latar anu geus tangtu. Novel téh hiji carita prosa fiksi anu panjang, anu tokoh jeung palakuna nyodorkeun réalitas kahirupan diébréhkeun dina hiji plot.

Novel dihartikeun carita panjang jeung kompléks anu medar pangalaman kamanusaan sacara imaginatis, ngaliwatan runtuyan peristiwa anu ngalibetkeun réa palaku jeung latar anu geus tangtu. Novel téh hiji carita prosa fiksi anu panjang, anu tokoh jeung palakuna nyodorkeun réalitas kahirupan

Dina khazanah sastra Sunda, istilah novel sering disebut roman. Nurutkeun Rosidi (1960 dina Koswara, 2010:7) istilah novel hartina sarua jeung novel dina basa Inggris.

Nurutkeun Sumardjo (1981 dina Koswara, 2010:7) nyebutkeun yén “ teu perlu dibédakeun istilah novel jeung roman.” Istilah roman ngan saukur istilah novel dina jaman saméméh perang dunya ka-2 di Indonesia.

Ieu hal wajar, lantaran sastrawan basa Walanda lazim méré ngaran novel téh roman. Istilah novel anyar dipikawanoh ku bangsa Indonesia sanggeus kamerdekaan, nyaéta sanggeus oriéntasi sastrawan réa anu pindah kana buku-buku basa Inggris.

Dina sastra Sunda bih novel boh roman téh istilah anu sarua, nyata hiji carita prosa fiksi anu panjang, miboga jalan carita, jeung carita-carita tokohna sarta paripolahna ngagambarkeun réalitas kahirupan manusa dina latar tempat jeung waktu nu tangtu.

Novel nyaéta hiji wangun karya sastra anyar dina sastra Sunda. Saméméh novel lahir, dina sastra Sunda geus hirup carita-carita fiksi panjang, saperti wawacan anu umumna ditembangkeun. Contona, *WawacanPurnama Alam* karangan R. Suriadireja, *WawacanPanji Wulung* karangan R.H. Moehamad Moesa, jeung *Wawacan Rengganis* karangan R.H. Abdus Salam.

Nurutkeun Kartini (1979 dina Koswara, 2010:7) karya sastra Sunda anu dipikaresep dina abad ka-19 nepi ka abad ka-20 nyaéta wawacan. Wawacan téh karya sastra pangaruh Jawa jaman Mataram. DK Ardiwinata nyaéta pangarang Sunda munggaran anu ngarang novel anu judulna *Baruang Ka Nu Ngarora* dina taun 1914. Ku medalna ieu novel, ieu hal mangrupa babak anyar sastra Sunda sakaligus mawa sastra Sunda ka jaman éra sastra modern.

Ieu hal luyu jeung pamadegan Rusyana, 1979 dina Koswara, 2010:7) yén sastra sunda modern lahirna ditandaan ku lahirna novel.

Nurutkeun Sumardjo (1981 dina Koswara, 2010:7) nyodorkeun pamadegan yén Novel Indonesia anu ngagunakeun basa daerah leuwih ti heula aya nyeta dina basa Sunda anu judulna *Baruang Ka Nu Ngarora* karangan Daeng Kanduruan Ardiwinata taun 1914.

Dina basa Jawa novel nu mimiti medal judulna *Serat Riyanto* karangan Raden Mas Sulardi medal taun 1920.

b. Tumuwuhna jeung Mekarna Novel Sunda

Sanggeus novel *Baruang ka Nu Ngarora* medal, medal ogé novel-novel anu séjénna, diantarana: *Agan Permas* (1928) karangan Yuhana, *Siti Rayati* (1927) karangan Muhamad Sanusi, *Mantri Jero* (1928) karangan R. Memed Sastrahadiprawira.

Taun 1940-an nepi ka 1950-an novel Sunda anu medal ngan dua, nyaéta *Gogoda Ka Nu Ngarora* karangan M.A Salmun, jeung *Marjanah* karangan Suwarsih Djojo Puspito.

Taun 1960-an kahirupan sastra Sunda mimiti nguliat deui. Pangarang Sunda anu nulis novel jaman harita, nyaéta: Yus Rusamsi nulis novel *Dedeh*, *Pileulueyan*, jeung *Wilujeng Enjing*. Min Resmana nulis novel *Napsu Nu Matak Kaduhung*. Nani Sudarma nulis novel *Pamuda Desa* jeung *Mojang Kota*. Ajat Rohaedi nulis novel *Babu Kajajaden* jeung *Manehna*. Tjaraka (Wiranta) nulis novel *Sri Panggung*. Ki Umbara (Ranu Sulaksana) nulis novel *Diwadalkeun ka Siluman*, *Si Bedog Panjang*, jeung *Pahlawan-pahlawan ti Pasantren* (babarengan jeung S.A Hikmat). Karna Yudibrata nulis novel *Nganti-nganti Dawuh*. Ahmad Bakri nulis novel *Nu Seungit Dipulang Asih* jeung *Payung Butut*.

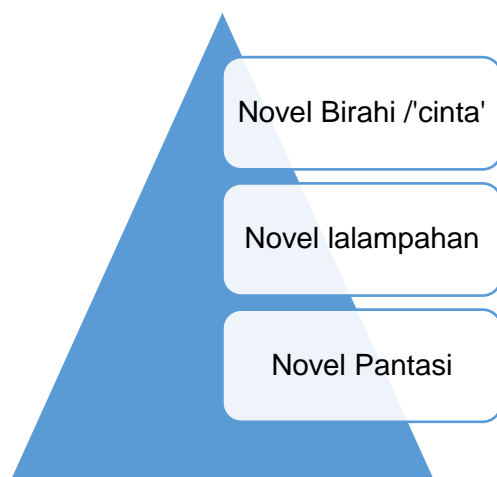
Periode 1970-an medal novel *Ngabuang Maneh* karangan Ki Umbara, *Pipisahan* karangan RAF. *Puputon* karangan Aam Amelia. *Saudagar Batik* karangan Ahmad Bakri.

Periode 1980-an medal novel *Buruan* karangan Aam Amelia. Novel *Cinta Pabaliaut* karangan Edi D. Iskandar. Bentang Pasangten karangan Usep Romli. Rini karangan Yosep Iskandar. *Ngepung Kahar Mujakar* karangan Adang S. *Si Lansijem Kaedanan* karangan Ki Umbara. *Mikung* karangan Abdullah Mustappa.

Periode tahun 1990-an medal novel *Prabu Wangisutah* (1991) karangan Yosep Iskandar. *Pamanah Rasa* (1991) karangan Yosep Iskandar. *Tanjeur na Juritan Jaya di Buana* (1991) karangan Yosep Iskandar. *Putri Subang Larang* (1991) karangan Yosep Iskandar. *Demung Junggala* (1993) karangan Tatang Sumarsono. *Katineung* (1998) karangan Holisoh M.E. Taun 2000-an medal novel *Galuring Gending* karangan Tatang Sumarsono.

c. Papasingan Novel

Ditilik tina eusina, novel dibagi jadi tilu golongan: (1) novel birahi 'cinta' (2) novel lalampahan, jeung (3) novel fantasi. Pedaranana bisa Sadérék baca kalawan taliti.

Gambar 4. 7 Papasingan Novel

1) Novel Birahi /'cinta'

Eusi novel ngalibetkeun peran tokoh awéwé jeung lalaki sacara imbang, tapi peran awéwé biasana leuwih dominan. Dina novel ieu biasana digarap ampir sakabeh tema.

2) Novel Lalampahan

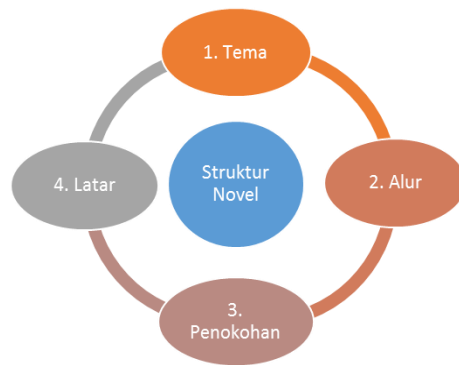
Eusi ieu novel saeutik pisan ngasupkeun peran awéwé. Lamun awéwé asup kana tokoh dina ieu novel, peranna ngan saukur stereotip jeung peranna kurang jéntré. Novel petualangan, biasana dibaca ku kaum lalaki, ku kituna eusina ogé réa ngeunaan masalah lalaki. Sok sanajan dina ieu novel sok aya ogé masalah *percintaan*, tapi sipatna ngan saukur tambahan.

3) Novel Fantasi

Eusina ngeunaan hal-hal anu sipatna réalistic jeung serba teu mungkin ditingal tina pangalaman sapopoé. Novel fantasi ngagunakeun tokoh anu karakterna teu réalistic, séting jeung plot teu wajar pikeun nepikeun ide, kahayang, atawa gagasan pangarangna.

d. Struktur Novel Sunda

Conto analisis struktur novel anu ngawengku: (1) tema, (2) alur, (3) penokohan, jeung (4) latar, nu baris dipedar mangrupa hasil panalungtikan Yus Rusyana ngeunaan novel *Baruang Ka Nu Ngarora*.

Gambar 4. 8 Struktur Novel

1) Tema

Unggal-unggal carita tinangtu aya temana. Tema nyaéta ma'na karya sastra sagemblengna. Tema disebut ogé ide séntral atawa ma'na sentral hiji carita. Tema téh jiwa carita (Pradopo, 1985 dina Koswara, 2010:10).

Tema nyaéta ma'na karya sastra sagemblengna. Tema disebut ogé ide séntral atawa ma'na sentral hiji carita.
Tema téh jiwa carita

Tema dina novel *Baruang Ka Nu Ngarora* nyaéta tema sosial. Ayana pasalia antara kaum bangsawan jeung kaum masarakat biasa. Kaum masarakat biasa anu baris sangsara. Ujang Kusén tokoh utama dina eta novel teu daya teu upaya nyangharepan kasawenang-wenangan Aom Usman. Antukna Ujang Kusén katideresa.

Tema moral anu aya dina novel *Baruang Ka Nu Ngarora* ngagambarkeun kahirupan Ujang Kusén jeung Nyi Rapih. Godaan, lamun teu disanghareupan ku kasabaran baris ngabalukarkeun tigebrus kana kasangsaraan. Ujang Kusén digebrus kana kasangsaraan lantaran teu sabar nyangharepan kaayaan anu tumiba ka dirina, alatan pamajikan direbut batur.

Kitu deui jeung Nyi Rapih. Hirupna sangsara lantaran teu waspada kana godaan Aom Usman kaum bangsawan, padahal Nyi Rapih geus boga salaki.

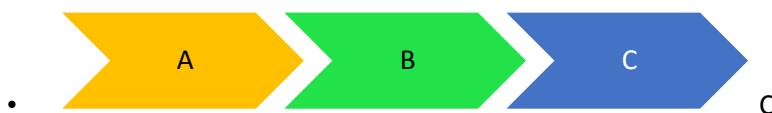
Dina ieu tema anu dijadikeun obyék godaan nyaéta Ujang Kusen jeung Nyi Rapih, nyaéta kaum masarakat biasa, sedengkeun Aom Kusman kaum bangsawan teu ngalaman cobaan nanaon. Jadi tema sosial anu digambarkeun dina ieu tema ngébréhkeun yén lamun cobaan teu disanghareupan ku kasabaran niscaya baris ngabalukarkeun kasangsaraan.

Tema moral anu digambarkeun dina ieu novel diébréhkeun dina paripolah Aom Kusman anu ngarebut pamajikan batur alatan kakawasaan jeung kabangsawanan bisa saména-ména ka kaum masarakat biasa.

2) Alur

Alur nyaéta runtuyan carita dina carita rékaan anu patalina tur sipatna sabab-akibat. Jadi, runtuyan carita mangrupa hiji hiji beungketan carita sagemblengna. Éta beungketan carita téh nuduhkeun logis atawa henteu logisna hiji kajadian. Nurutkeun Pradopo, spk. (1985 dina Koswara, 2010:13) lamun kajadian-kajadian anu aya dina hiji carita henteu nuduhkeun ayana hubungan sabab-akibat, henteu bisa disebut alur, tapi disebutkan carita (*story*).

Dumasar kana wangunna, alur bisa dibédakeun kana alur lempeng (lurus) jeung alur sorot balik. Alur anu lempeng (lurus), ngébréhkeun hiji kajadian anu disusun maké modél awal-tengah-ahir, anu diébréhkeun dina wangun: éksposisi-komplikasi-klimak-*peleraian-penyelesaian*. Alur lurus lamun digambarkeun bisa diilikan dina diagram A-B-C-D-D-E....Z. Alur sorot balik bisa digambarkeun dina diagram: B-A-B-C-D-E...nepi ka ahir carita.

Gambar 4. 9 Alur Lurus

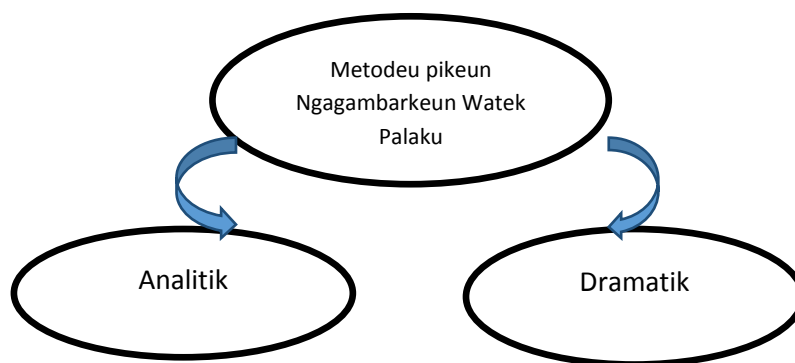
Gambar 4. 10 Sorot Balik

3) Tokoh

Tokoh atawa palaku dina hiji carita ngemban pancén pikeun mawa tema kana sasaran anu geus ditangtukeun. Ku kituna, lamun hiji carita teu aya tokohna baris hésé ngagiring masalah kana tujuan anu geus ditangtukeun.

Aya dua rupa tokoh, nyaéta tokoh utama jeung tokoh tambahan (*bawahan*). Nurutkeun Stanton (dina Pradopo, spk. 1985: 190), nétélakeun yén tokoh utama atawa tokoh séntral atawa tokoh protagonis salawasna luyu jeung unggal-unggal kajadian anu aya dina éta carita. Béda deui jeung tokoh tambahan (*bawahan*) atawa tokoh protagonis. Palaku atawa tokoh dina carita bisa manusa bisa ogé sasatoan. Sabenerna mah sasatoan ogé simbolisasi manusa. Umumna pangarang leuwih rea milih manusa jadi tokoh carita, lantaran manusa bisa méré kamungkinan mekarna watek kalawan maké sababaraha aspék.

Hal anu penting dina masalah tokoh nyaéta ayana motivasi anu jadi dadasar sakabeh sikep jeung paripolah tokoh anu teu meunang pasalia jeung sipat dasar palaku. Carita rékaan anu hadé, teu ngan saukur ditangtukeun ku alur wungkul, tapi ogé ditangtukeun ku tokoh. Aya dua metode anu ngagambarkeun watek palaku carita rékaan, nyaéta analitik jeung dramatik.

Gambar 4. 11 Metodeu pikeun Ngagambarkeun Watek Palaku

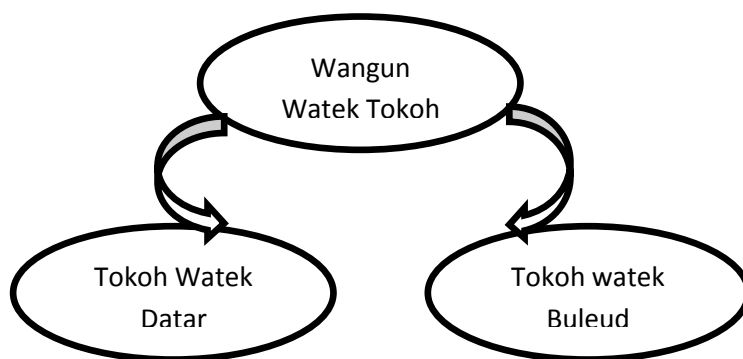
Wujud tampilan palaku sacara analitik nyaéta pangarang sacara langsung ngaanalisis watek palaku tur sakaligus ngajéntrékeun sacara langsung (*physical description*). Wujud tampilan palaku sacara dramatik nyaéta pangarang méré lolongkrang anu bebas ka palaku pikeun gerak sacara dinamis.

Ku kituna, pancén nu maca pikeun nafsirkeun watek palaku, situasi carita, réaksi tokoh protagonis ka tokoh antagonis, jeung réaksi tokkoh kana kajadian anu keur lumangsung.

Sacara umum, papasingan tokoh dumasar kana atikan jeung pagawéan bisa dipaingkeun kieu.

- 1) Tokoh anu teu miboga atikan.
- 2) Tokoh anu miboga atikan handap (SD).
- 3) Tokoh anu miboga atikan tengah-tengah (SMP, SMA/SMK).
- 4) Tokoh anu mibog atikan luhur (Pagorun Luhur).

Wangun watek tokoh aya dua rupa: (1) tokoh anu watekna datar (*flat characterization*) jeung (2) tokoh anu watek buleud (*round characterization*).

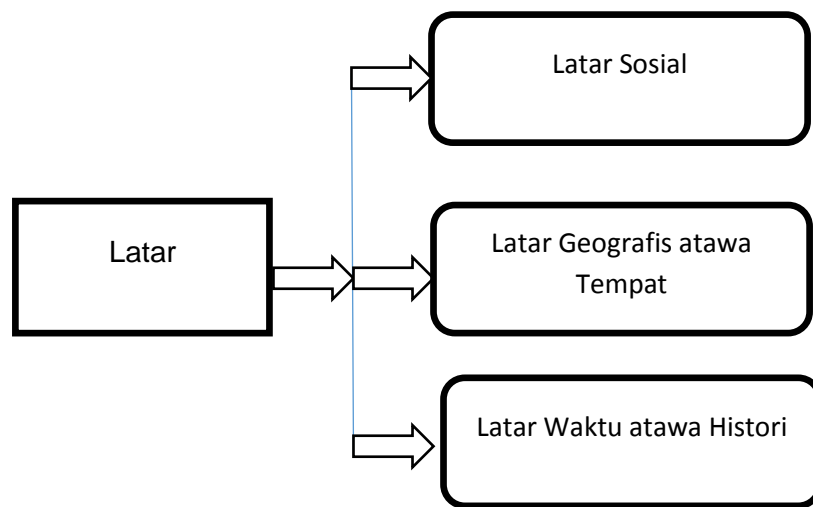

Gambar 4. 12 Wangun Watek Tokoh

Tokoh anu watekna datar nyaéta lamun éta tokoh anu mekarna watek sacara statis. Tokoh anu watekna buleud, nyaéta tokoh anu mekarna watek sacara dinamis. Biasana watek buleud dipimilik ku tokoh protagonis, lantaran biasana tokoh protagonis salawasna kalibet dina rupa-rupa masalah hiji carita.

4) Latar

Dina hiji carita rékaan, latar ngawengku: a) latar sosial, b) latar géografis atawa tempat, jeung c) latar waktu atawa historis.

Gambar 4. 13 Papasingan Latar

a) Latar Sosial

Latar anu patali jeung status sosial tokkoh dina kahirupan sapopoé. Kalungguhan tokoh bisa jadi padagang, guru, pagawé, patani, priyayi, ustad, palajar, santri, pajabat, kapala sakola, jst. Kalungguhan pagawéan bisa dipasing-pasing jadi: (a) tokoh anu latar sosialna handap, (b) tokoh anu latar sosialna di menengah, jeung (c) tokoh anu latar sosialna luhur.

b) Latar Geografis atawa Tempat

Latar geografis atawa latar tempat patali jeung masalah tempat nu aya dina hiji carita. Wujud kongkrit latar tempat: latar padesaan, latar kota, latar pantey, sisi walungan, sawah, asrama, warung, ruang makan, kelas, di imas, masjid, alun-alun, jst.

c) Latar Waktu atawa Histori

Latar waktu atawa histori patali jeung waktu lumangsungna hiji carita, bisa: (a) isuk-isuk, siang, soré, peuting, tengah peuting, (b) poé jeung tanggal, (c) bulan jeung taun, (d) waktu anu teu jelas biasana maké kekecapan, dina hiji waktu, di hiji tempat, jst. Latar waktu kacida pentingna dina hiji carita rékaan lantaran teu mungkin aya hiji runtuyan kajadian/peristiwa tanpa hadirna latar waktu. Ku kituna, Wellek jeung warren nétélakeun yén karya sastra kaasup kana seni waktu (*time art*).

Conto novel keur siswa SMA, SMK

Novel karangan **Eddy D. Iskandar**, diterbitkan oleh Pustaka Dasentra, Bandung, tahun 1983. Pangarang hayang nepikeun masalah ajaran moral jeung atikan. Cinta kana kabudayaan bisa timbul akibat cinta ka palakuna. Leuwih hade putus cinta tibatan putus sosobatan. Cinta bisa timbul kulantaran sering papanggih. Ieu novel eusina ngagambarkeun lingkungan sakola jeung lingkungan seni, anu diebrehkeun kalayan romantic nu diwangun dina paguneman.

CINTA PABALIUT

Tingkesan Carita

Jaka bogoh ka Titut Kartasasmita, murid kelas 3 SMA babaturan sakelasna. Jaka muji Titut, tapi hanjakal Titut nolak cinta Jaka. Titut dipapatahan ku indungna, kudu soso-soso sakola, teu kaganggu ku 'pergaulan bebas'. Masalah milij calon pialakieun, diutamakeun katurunana, rajin ibadah, cinta sajati, tur hartaoge kudu diperhatikeun.

Hiji mangsa, Titut diajak lalajo lomba maca sajak ku Imas babaturan sakelasna. Tapi, di jalan sapeda motor Imas mogok, saterusna diomean ku jajaka. Ngadadak Titut bogoh ka eta jajaka teh. Di tempat parade Panyajak Sunda 1982, Titut beuki bogoh ka eta jajaka anu ngomean motor, ngaranna Darma Kancana. Titut jeung Darma silih pikawanoh. Titut ngawilujengkeun ka darma sanggeus darma macakeun sajak.

Darma Kancana the mahasiswa Fakultas Sastra Sunda anu dipikaresep ku babaturanna. Nia jeung Meiske nu geulis oge kataji ku Darma. Tapi Darma teu ngarespon. Di Hareupeun panto bioskop Titut jeung Imas tepung deui jeung Darma.

Di kelas, Jaka nyobaan deui ngebrehkeun rasa cintana ka Titut, tapi Titut tetep nolak. Titut miboga maksud rek mindahkeun cintana Jaka ka dirina pikeun babaturanana nyaeta Imas.

Imas jeung Titut datang kana acara Pagelaran Seni Sunda Dasentra 1983, nempo Darma Kancana tampil dina eta acara. Titut ngarasa hanjelu lantaran teu kungsi papanggih jeung Darma dina eta acara.

Titut beuki resep kana kasenian Sunda tur meunang pamuji ti kolotna anu memang resep kana seni Sunda. Imas oge resep kana seni Sunda ti keur budak keneh, lantaran bapana Pembina Kesenian Tradisional Daerah.

Hiji waktu Darma Kancana datang ka imah Imas rek nepungan bapana nu ngaranna Angka wijaya, rek ngobrolkeun *Gending Karesmen Sangkuriang Kabeurangan*. Darma Kancana jadi sering datang ka imah Imas. Mimitina mah Imas teu curiga. Opat minggu tuluy tumuluy datang ka imah Imas. Imas diajak nonton jeung makan di restoran ku Darma. Ahirna Darma terus terang balaka bogoh ka Imas. Imas kaget, lantaran anu bogoh pisan ka Darma nyaeta Titut. Pikir Imas, tibatan pegat sosobatan jeung Titut mending nolak cintana Darma.

Hiji mangsa, Jaka anu bogoh pisan ka Titut datang malem Minggu ka imah Titut dianteur Imas. Tapi kacida sedihna lantaran di imah Titut aya Darma keur apel. Jaka bingung jeung sedih, ahirna balik deui jeung Imas kalawan mawa rasa nu handeueul.

LEMBAR KERJA KOMPETÉNSI PROFÉSIONAL STRUKTUR TÉKS ARGUMÉNTASI

Pituduh:

1. Pék titénan matéri téks arguméntasi dina Modul Kelompok Kompetensi II!
2. Diskusikeun dina kelompok pikeun ngajawab pertanyaan ngeunaan wangun téks arguméntasi!
3. Tuliskeun jawaban hasil diskusi dina kolom ieu di handap!

No.	Wangun Téks Arguméntasi	Pedaran
1.	Proposisi	
2.	Inférensi jeung Implikasi	
3.	Évidénsi	

D. Aktivitas Diajar

Kegiatan diajar nu kudu dipilampah ku Sadérék sacara percaya diri, mandiri, gawé bareng jeung fasilitator nu séjénna, tur nyoko kana runtuyan kegiatan nu ngalarapkeun Modél Literasi Kewacanaan CALISLAUJI, saperti ieu di handap.

1. Maca tujuan jeung indikator kalawan daria.
2. Maca kalawan intensif pedaran bahan ngeunaan *Wangun jeung Kaédah Basa Téks Laporan Hasil Observasi, Téks Opini/Éditorial, sarta Novel dina Sastra Sunda di SMA/SMK* kalawan konséntrasi.
3. Nulis rangkuman matéri tiap kegiatan diajar dumasar kana matéri anu geus dibaca.
4. Ngaregepkeun paparan matéri ti fasilitator, tanya jawab, jeung sawala kelompok pikeun migawé latihan/pancén kalawan babarengan.
5. Latihan soal-soal pilihan ganda pikeun persiapan postés kalawan daria.
6. Néangan tur maca référénsi nu séjénna pikeun ngalengkepan latihan/pancén.
7. Ngalaksanakeun postés di TUK anu geus ditangtukeun kalawan konséntrasi, daria, jeung tanggung jawab.

E. Latihan/Pancén

Prak pigawé ieu latihan kalawan mandiri tur percaya diri!

1. Tuliskeun wangenan téks laporan hasil observasi!
2. Tuliskeun kaédah téks laporan hasil observasi!
3. Jieun rubrik pikeun nganilai téks opini sacara kelompok luyu jeung wangunna!
4. Tuliskeun papasingan novel ditilik tina eusina tur jéntrékeun kalawan écés!
5. Jéntrékeun yén sastra Sunda modern ditandaan ku lahirna novel!

F. Tingkesan

Téks hasil observasi mangrupa téks anu eusina paparan umum ngalaporkeun hasil observasi. Téks laporan ieu téh disebut ogé téks

klasifikasi, lantaran nyieun klasifikasi rupa-rupa hal (sasatoan, tutuwuhan, manusa, atawa peristiwa kajadian anu aya di alam dunya) dumasar kana ciri atawa kriteria anu geus ditangtukeun. Téks laporan hasil observasi seringdianggap sarua jeung téks déskripsi.

Ciri-ciri wangun anu hadé nyaéta: (a) déskripsi umum, (b) déskripsi bagian, jeung (c) déskripsi mangpaat. Kaedah téks laporan hasil observasi, ngawéngku: (1) bersipat global jeung universal, (2) mangrupa hasil panalungtikan kiwari, (3) ngagunakeun basa Sunda anu bener tur méréhah, (4) objék anu dicaritakeun atawa anu dijadikeun bahan bahasan nyaéta objék tunggal; jeung (5) teu aya panutup ti pangarang.

a. Déskripsi Umum

Déskripsi umum mangrupa paragraf anu eusina penjéntréan sacara rinci saperti: wangenan objék anu réks ditalungtik, atawa ngaran lain tina objék anu rék ditalungtik. Eusi panganteur téks laporan hasil observasi ngeunaan penjéntréan umum atawa klarifikasi umum/definisi umum.

b. Déskripsi Bagian

Déskripsi bagian nyaéta paragraf atawa struktur anu eusina bagian-bagian tina objék anu rék ditalungtik. Eusi téks laporan hasil observasi aya dina déskripsi bagian.

c. Déskripsi Mangpaat

Déskripsi mangpaat nyaéta paragraf atawa struktur anu eusina mangpaat-mangpaat tina objék anu rék ditalungtik. Eusi panutup mangrupa kacindekan téks laporan hasil observasi.

Pamadegan (opini) dihartian mangrupa nyodorkeun gagasan atawa ngebréhkeun pikiran, pamadegan ngeunaan hiji hal. Di Indonésia, jalma anu ngaluarkeun pamadegan dijamin ku konstitusi. Hal ieu cindek dina UUD 1945, Pasal 28 yén: *kemerdekaan berserikat dan berkumpul, mengeluarkan pikiran dengan lisan dan tulis dan sebagainya ditetapkan dengan undang-undang*.

Salahsahiji wadah pikeun ngébréhkeun pamadegan urang téh nyaéta mangrupa ayana téks opini/ éditorial. Urang bébas ngébréhkeun pamadegan ngeunaan hiji masalah ngaliwatan téks opini. Dina ngébréhkeun pamadegan

atawa pikiran kudu dilengkepan ku fakta pangrojong jeung aya alesan anu asup akal sangkan téks opini anu diwangun bisa ditarima ku nu maca. Ulah kajadian, téks opini anu ditulistéh mangrupa pamadegan kosong, anu sifatna khayalan.

Aya dua wanda opini, nyaéta opini analitis jeung opinin hortatoris. Opini analitis patali jeung konsép atawa tiori ngeunaan hiji hal, sedengkeun opini hortatoris patali jeung tindakan anu perlu dilakukeun atawa kawijakan anu perlu dilaksanakeun.

Ditarima henteuna hiji gagasan/usulan ku pihak luar gumantung kana kuat henteuna argumén anu disodorneun ku panyatur.

Dina téks opini/éditorial biasana digunakeun basa anu bisa ngaéksprésikeun sikep eksposisi. Supaya bisa ngayakinkeun nu maca, diperlukeun ekspresi kapastian, anu bisa ditandeskeun ku kecap katerangan atawa adverbial frékuentatif, saperti: *salawasna, biasana, sering, kadang-kadang, jarang*, jst. Aya opat tahapan kagiatan diajar ngajar, nyaéta: (1) ngawangun kontéks, (2) nalungtikmodéltéks opini/éditorial, (3) gawé bareng dina kelompok nyieun modéltéks opini/éditorial, jeung (4) nyieun téks opini/éditorial sacara mandiri/individual.

Dina sastra Sunda boh novel boh roman téh istilah anu sarua, nyaéta hiji carita prosa fiksi anu panjang, miboga jalan carita, jeung carita-carita tokohna sarta paripolahna ngagambarkeun réalitas kahirupan manusa dina latar tempat jeung waktu nu tangtu.

Novel nyaéta hiji wangun karya sastra anyar dina sastra Sunda. Saméméh novel lahir, dina sastra Sunda geus hirup carita-carita fiksi panjang, saperti wawacan anu umumna ditembangkeun. Contona, *Wawacan Purnama Alam* karangan R. Suriadireja, *Wawacan Panji Wulung* karangan R.H. Moehamad Moesa, jeung *Wawacan Rengganis* karangan R.H. Abdus Salam.

Karya sastra Sunda anu dipikaresep dina abad ka-19 nepi ka abad ka-20 nyaéta wawacan. Wawacan téh karya sastra pangaruh Jawa jaman Mataram.

DK Ardiwinata nyaéta pangarang Sunda munggaran anu ngarang novel anu judulna *Baruang Ka Nu Ngarora* dina taun 1914. Ku medalna ieu novel, ieu hal mangrupa babak anyar sastra Sunda sakaligus mawa sastra Sunda ka jaman era sastra modern.

Sastra sunda modern lahirna ditandaan ku lahirna novel. Novel Indonesia anu ngagunakeun basa daerah leuwih ti heula aya nyaéta dina basa Sunda anu judulna *Baruang Ka Nu Ngarora* karangan Daeng Kanduruan Ardiwinata taun 1914. Dina basa Jawa novel nu mimiti medal judulna *Serat Riyanto* karangan Raden Mas Sulardi medal taun 1920.

Ditilik tina eusina, novel dibagi jadi tilu golongan: (1) novel *percintaan*, (2) novel *petualangan*, jeung (3) novel fantasi. Novel *Percintaan*, eusi novel ngalibetkeun peran tokoh awéwé jeung lalaki sacara imbang, tapi peran awéwé biasana leuwih dominan. Dina novel ieu biasana digarap ampir sakabeh tema. Novel *Petualangan* eusi ieu novel saeutik pisan ngasupkeun peran awéwé. Lamun awéwé asup kana tokoh dina ieu novel, peranna ngan saukur stereotip jeung peranna kurang jéntré.

Novel petualangan, biasana dibaca ku kaum lalaki, ku kituna eusina ogé réa ngeunaan masalah lalaki. Sok sanajan dina ieu novel sok aya ogé masalah *percintaan*, tapi sipatna ngan tambahan wungkul.

Novel Fantasi eusina ngeunaan hal-hal anu sipatna realistis jeung serba teu mungkin ditingal tina pangalaman sapopoe. Novel fantasi ngagunakeun tokoh anu karakterna teu réalistik, setting jeung plot teu wajar pikeun nepikeun ide, kahayang, atawa gagasan pangarangna.

Struktur Novel Sunda, ngawengku: (1) tema, (2) alur, (3) penokohan, jeung (4) latar.

Tema nyaéta ma'na karya sasatra sagemblengna. Tema disebut ogé ide sentral ata ma'na sentral hiji carita. Tema téh jiwa carita.

Alur nyaéta runtuyan carita dina carita rékaan anu nuduhkeun ayana patali anu sipatna sabab-akibat. Jadi, runtuyan carita mangrupa hiji susunan anu

ngawangun hiji beungkeutan carita sagemblengna. Eta beungketan carita teh nuduhkeun logis atawa henteu logisna hiji kajadian.

Nurutkeun Pradopo, spk. (1985 dina Koswara, 2010:13) lamun kajadian-kajadian anu aya dina hiji carita henteu nuduhkeun ayana hubungan sabab-akibat, henteu bisa disebut alur, tapi disebutkan carita (*story*).

Aya dua rupa tokoh, nyaéta tokoh utama jeung tokoh tambahan (*bawahan*). Nurutkeun Stanton (dina Pradopo, spk. 1985: 190),

nétélakeun yén tokoh utama atawa tokoh sentral atawa tokoh protagonis salawasna luyu jeung unggal-unggal kajadian anu aya dina éta carita. Béda deui jeung tokoh tambahan (*bawahan*) atawa tokoh protagonis. Dina hiji carita rékaan, latar ngawengku: (1) latar sosial, (2) latar géografis atawa tempat, jeung (3) latar waktu atawa historis.

G. Uji Balik jeung Lajuning Laku

Pék cocogkeun hasil pagawéan Sadérék kana jawaban latihan anu geus disayagikeun di bagian tukang ieu modul. Itung jumlah jawaban anu benerna, tuluy gunakeun rumus ieu di handap pikeun ngukur pangaweruh Sadérék kana bahan ajar.

Rumus:

$$\text{TahapPangabisa} = \frac{\text{Jumlah jawaban anu benerna}}{5} \times 100\%$$

Tahap pangabisa bahan ajar nu dihontal ku Sadérék:

- 90 - 100% = alus pisan
- 80 - 89% = alus
- 70 - 79 = cukup
- 60 - 69 = kurang

Lamun Sadérék ngahontal tahap ngawasa bahan ajar 80% ka luhur, Sadérék bisa nuluykeun bahan kana modul saterusna. Tapi, lamun tahap ngawasa Sadérék kurang ti 80%, pék balikan deres deui bahan dina

Kegiatan Diajar 4, pangsangna bahan nu tacan kacangkem kalawan mandiri
tur sumanget.

KONCI JAWABAN LATIHAN

Kegiatan Diajar 1

1. Diajar tuntas dina seuhseuhanana mangrupa salah sahiji usaha dina widang atikan pikeun ngamotivasi siswa sangkan nyangkem (*mastery leaning*) kompetensi nu geus ditangtukeun. Pangajaran tuntas mangrupa pola pangajaran anu ngagunakeun *ketuntasan* sacara individual. Saterusna ngalakukeun penilaian pikeun ngukur tingkat capaian kompetensi siswa pikeun nyusun laporan kamajuan diajar jeung ngoméan prosés pangajaran.
2. Program rémédial nyaéta mantuan siswa anu ngarandapan bangbaluh diajar atawa kelambatan belajar. Méré program rémédial ngawéngku dua léngkah pokok, kahiji ngadiagnosis bangbaluh diajar, kadua méré perlakuan (tréatment) program rémédial. Program rémédial dipungkas ku penilaian. Program rémédial jeung penilaian dilaksanakeun di luar jam tatap muka.
3. Wanda-wanda bangbaluh diajar siswa: a) bangbaluh diajar anu sipatna énténg, biasana kapanggih di siswa anu kurang merhatikeun waktu diajar, b) bangbaluh diajar anu sipatna sedeng, biasana kapanggih di siswa anu ngalaman gangguan diajar anu asalna ti luar siswa, contona faktor kulawarga, lingkungan padumukan, cara gaul, jeung c) kasulitan diajar anu sipatna beurat, kapanggih di siswa anu ngalaman bangbaluh: fisik, mental, sosio-emosional, atawa inteléktual. Ieu hal tumiba ka ABK.
4. Wangun program rémédial: a) méré pangajaran ku cara malikan deui matéri maké métode jeung média anu béda, lamun jumlah siswa anu dirémédial leuwih ti 50%, b) méré tugas kelompok, lamun jumlah siswa anu ngilu rémédial leuwih ti 20% tapi kurang ti 50%, jeung c) méré bimbingan khusus misalna bimbingan individual, lamun jumlah siswa anu ngilu rémédial maksimal 20%.
5. Program *Pengayaan* ngawengku:
 - a. Idéntifikasi kamampuh diajar dumasar kana jenis jeung tingkat kamampuh;
 - b. Idéntifikasi kamampuh diajar dumasar jenisna, misalna: diajar leuwih gancang, nyimpen informasi leuwih gampang, aya kahayang anu luhung, mikirna mandiri, superior jeung mikir abstrak, sarta miboga réa minat;

- c. Identifikasi kamampuh siswa anu luhung, nu dilakukeun ku jalan: tés IQ, tés inventori, wawancara, jeung pengamatan;
- d. Wangun cara ngalaksanakeun program pengayaan

Kegiatan Diajar 2

1. *Penilaian Berbasis Kelas* nyaéta penilaian anu dilakukeun ku guru dina raraga prosés pangajaran. *Penilaian Berbasis Kelas* téh prosés ngumpulkeun jeung ngagunakeun informasi hasil diajar siswa anu dilakukeun ku guru pikeun nangtukeun tingkat kahontalna jeung tingkat kacangkemna tujuan (KI, KD, jeung IPK) ku siswa. *Penilaian Berbasis Kelas* mangrupa prinsip, sasaran anu akurat jeung konsistén ngeunaan kompetensi atawa hasil diajar siswa sarta kamajuan siswa.
2. Manfaat Pembelajaran BerbasisKelas: uji balik pikeun siswa, nalingakeun kamajuan jeung ngadiagnosis kamampuh siswa, méré usulan ka guru pikeun ngoméan program pangajaran di kelas, jeung ngamungkinkeun siswa ngahontal kompetensi anu geus ditangtukeun, sok sanajan lilana diajar unggal-unggal siswa béda-béda.
3. Prinsip-prinsip Penilaian Berbasis Kelas: valid, penilaian méré informasi anu akurat ngeunaan hasil diajar siswa, ngatik, penilaian kudu méré sumbangan positif kana kahontalna hasil diajar siswa, oriéntasi kana kompetensi, penilaian kudu meunteun kahontalna kompetensi anu jinek dina kulirkul, a, penilaian kudu adil ka sakumna siswa tur teu ngabéda-bédakeun kasang tukang sosial-ékonomi, budaya, basa, jeung gender. Terbuka, kritéria penilaian jeung kudu jelas jeung bisa ditiénan ku balaréa, mayeng tahap demi tahap, penilaian dilakukeun tahap demi tahap pikeun néangan informasi ngeunaan mekarna diajar siswa, sagemblengna, penilaian bisa dilakukeun maké rupa-rupa téhnik jeung prosedur kaasup ngumpulkeun rupa-rupa bukti hasil diajar siswa.
4. Wangun instrumén penilaian berbasis kelas: (1) penilaian unjuk kerja, (2) penilaian sikap, (3) penilaian produk, (4) penilaian portofolio, jeung (5) penilaian diri.

Kegiatan Diajar 3

1. Runtuyan kajadian dina téks narasi anu judulna “Kaduhung Baha ka Emah”:
 - Palaku mulang ti sakola
 - Palaku maén bal di lapang
 - Suku Obi misalah
 - Palaku mulang ka imahna
 - Palaku dicarékan ku kolotna
 - Palaku ngarasa kaduhung geus baha kana panyarékan kolotna.
2. Celempung bahanna tina awi guluntungan, bisa awi hideung, awi tali, awi gombong, atawa awi naon baé. Cara nyieun celempung:panjangna dua buku atawa dua ruas;bagian puhuna dibolongan, kitu deui bagéan tengahna;hina bagian hareup disebit, atawa dicokél kalayan legana hina nu disebit kira-kira sagedé curuk kolot;hina nu disebit lobana dua lambar, jarakna opat senti. Anu tukang ditunjel bagian tengahna, demi hina bagian hareup maké babantal, rubakna 4 cm, panjangna 4,5 cm, dipasang lebah liang résonator.
3. Naskah-naskah anu kapanggih di tatar Sunda, lain ngan anu ditulis dina basa Sunda baé. Réa naskah anu ditulis dina basa Jawa jeung Malayu deuih, boh nu ditulis ku aksara Arab Pégon, aksara Jawa (hanacaraka), boh nu ditulis ku aksara Latén. Nuduhkeun yén urang Sunda sok maké basa séjén salian ti basana sorangan. Naskah nu ditulis dina basa Sunda Kuna maké aksara Sunda Kuna téh henteu nepi ka 200 naskah jumlahna.
4. Proposisi dina sempalan wacana arguméntasi di luhur di antarana:
 - Urang Galuh reueus kana ngaran Galuh téh lain sukuisme
 - Kecap Galuh mibanda harti anu leuwih jero ti batan harti anu ditétlakeun ku Vander Muelen.

Kegiatan Diajar 4

1. Téks hasil observasi mangrupa téks anu eusina paparan umum ngalaporkeun hasil observasi. Téks laporan ieu téh disebut ogé téks klasifikasi, lantaran nyieun klasifikasi rupa-rupa hal (sasatoan, tutuwuhan, manusa, atawa peristiwa kajadian anu aya di alam dunya) dumasar kana ciri atawa kriteria anu geus ditangtukeun. Téks laporan hasil observasi seringdianggap sarua jeung téks déskripsi. Tapi, sabenerna mah téks laporan hasil observasi béda jeung téks déskripsi. Béjeunga téks, téks laporan hasil observasi mah sifatna global atawa universal, sedengkeun téks deskriptif mah sifatna unik atawa individualistis.
2. Kaedah téks laporan hasil observasi, ngawéngku: 1) bersipat global jeung universal, 2) mangrupa hasil panalungtikan kiwari, 3) ngagunakeun basa Sunda anu bener tur méréna, 4) objék anu dicaritakeun atawa anu dijadikeun bahan bahasan nyaéta objék tunggal; jeung 5) teu aya panutup ti pangarang.
3. Rubrik pikeun nganilai struktur téks opini.

No.	Struktur Téks Opini	Nilai
1.	Pedaran Pamadega	
2.	Arguméntasi	

3.	Pedaran Malikan Pamadegan	
Total Nilai		

4. Ditilik tina eusina, novel dibagi jadi tilu golongan: (1) novel percintaan, (2) novel petualangan, jeung (3) novel fantasi. Novel Percintaan, eusi novel ngalibetkeun peran tokoh awéwé jeung lalaki sacara imbang, tapi peran awéwé biasana leuwih dominan. Dina novel ieu biasana digarap ampir sakabéh tema. Novel Petualangan eusi ieu novel saeutik pisan ngasupkeun peran awéwé. Lamun awéwé asup kana tokoh dina ieu novel, peranna ngan saukur stereotip jeung peranna kurang jéntré. Novel petualangan, biasana dibaca ku kaum lalaki, ku kituna eusina ogé réa ngeunaan masalah lalaki.
5. DK Ardiwinata nyaéta pangarang Sunda munggaran anu ngarang novel anu judulna *Baruang Ka Nu Ngarora* dina taun 1914. Ku medalna ieu novel, ieu hal mangrupa babak anyar sastra Sunda sakaligus mawa sastra Sunda ka jaman éra sastra modern. Sastra Sunda modern lahirna ditandaan ku lahirna novel. Novel Indonesia anu ngagunakeun basa daerah leuwih ti heula aya nyeta dina basa Sunda anu judulna *Baruang Ka Nu Ngarora* karangan Daeng Kanduruan Ardiwinata taun 1914. Dina basa Jawa novel nu mimiti medal judulna *Serat Riyanto* karangan Raden Mas Sulardi medal taun 1920.

EVALUASI

1. Ieu di handap prinsip-prinsip utama *pembelajaran tuntas*, iwal ti
 - A. kompetensi anu kudu dihontal ku siswa dirumuskeun hirarkis.
 - B. penilaian anu digunakeun nyaéta penilaian acuan patokan norma, sarta unggal-unggal kompetensi anu kudu dibéré uji balik.
 - C. méré pangajaran rémédial sarta bimbingan anu diperlukeun ku siswa anu tacan ngahontal kritéria *ketuntasan minimal*.
 - D. méré program pangayaan pikeun siswa anu geus ngahontal KKM
2. Bangbaluh diajar anu sipatna énténg, biasana kapanggih di siswa anu
 - A. kurang merhatikeun waktu diajar
 - B. ngalaman gangguan diajar anu asalna ti luar diri siswa
 - C. ngalaman bangbaluh fisik
 - D. ngalaman bangbaluh mental
3. Wangun rémédial ku cara méré pangajaran ku cara malikan deui matéri kalayan maké métode jeung média anu béda, lamun
 - A. jumlah siswa anu dirémédial leuwih ti 50%
 - B. jumlah siswa anu dirémédial leuwih ti 60%
 - C. jumlah siswa anu dirémédial leuwih ti 70%
 - D. jumlah siswa anu dirémédial leuwih ti 80%
4. Wangun rémédial méré tugas kelompok, lamun jumlah siswa anu ngilu rémédial ...
 - A. leuwih ti 20% tapi kurang ti 50%
 - B. leuwih ti 30% tapi kurang ti 60%
 - C. leuwih ti 40% tapi kurang ti 70%
 - D. leuwih ti 50% tapi kurang ti 80%

5. Wangun rémédial méré bimbingan husus misalna bimbingan individual, lamun jumlah siswa anu ngilu rémédial ...
- A. maksimal 10%
 - B. maksimal 20%
 - C. maksimal 30%
 - D. maksimal 40%
6. Kapala Sakola méré pituduh ngeunaan téknis program rémédial anu sakurang-kurangna ngawengku ieu di handap, iwal ti..
- A. dasar ngalaksanakeun program rémédial
 - B. tujuan anu hayang dihontal dina program rémédial
 - C. mangpaat program rémédial
 - D. siswa anu rék dirémédial
7. Peran guru dina program rémédial ngaladenan kalawan iklas, sabar tur tanggung jawab, hartina guru miboga peran salaku...
- A. ngaladenan
 - B. agen perubahan
 - C. motivator
 - D. konsultan
8. Guru nangtukeun wanda program pengayaan, dumasar kana kahontalna kompetensi siswa kalawan ngagunakeun analisis ketuntasan KKM, kalawan maké acuan (udagan)...
- A. program pengayaan, lamun kahontalna kompetensi siswa leuwih atawa sarua jeung nilai KKM
 - B. program pengayaan, kahontalna kompetensi siswa leuwih ti nilai KKM
 - C. program pengayaan, kahontalna kompetensi siswa sarua jeung nilai KKM
 - D. program pengayaan, kahontalna kompetensi siswa kurang ti nilai KKM

9. Di handap ieu mangpaat pembelajaran berbasis kelas, iwal ti..
- A. uji balik pikeun mikanyaho kamampuh jeung kakurangan siswa
 - B. nalingakeun kamajuan jeung ngadiagnosis kamampuh siswa
 - C. méré usulan ka guru pikeun méré peunteun anu luhung
 - D. ngamungkinkeun siswa ngahontal kompetensi anu geus ditangtukeun
10. Prinsip penilaian berbasis kelas diantarana yén penilaian méré informasi anu akurat ngeunaan hasil diajar siswa. ieu hal luyu jeung prinsip...
- A. valid
 - B. oriéntasi
 - C. adil
 - D. mayeng
11. Penilaian kudu méré sumbangan positif kana kahontalna hasil diajar siswa.
- A. valid
 - B. ngatik
 - C. adil
 - D. sagemblengna
12. Mana ieu di handap conto kalimah anu make undak usuk anu merenah?
- A. "Abdi nembé sumping ti Tokyo."
 - B. "Iraha bapa kapala dongkapna ti Singapura teh"?
 - C. "Alhamdulillah abdi parantos neda tadi."
 - D. "Abdi teu tiasa sumping, kumargi teu damang."
13. Mana ieu di handap conto kalimah anu maké undak usuk anu merenah?
- A. "Dupi tuang rai iraha sumpingna?"
 - B. "Dupi Bapa parantos tuang?"
 - C. "Sim kuring teu tiasa sumping."
 - D. "Tuang adi teu tiasa sumping?"

14. Mana ieu di handap conto kalimah anu maké undak usuk anu merenah?
- A. “Di mana rorompok Bapa?”
 - B. “Rorompok pun bibi aya di Tasik.”
 - C. “Rorompok sim kuring aya di Bandung.”
 - D. “Iraha tiasa sumping ka bumi sim kuring?”
15. Sarana basa pikeun meungkeut pesen, pikiran, gagasan, jeung ide anu rék diterpikeun ngaliwatan téks, disebut...
- A. wacana
 - B. téks
 - C. mode
 - D. genré
16. Téks laporan hasil observasi mangrupa téks anu eusina
- A. paparan umum ngalaporkeun hasil observasi
 - B. kacindekan tina paparan umum
 - C. deskripsi bagian
 - D. déskripsi manfaat
17. Téks laporan hasil observasi ieu téh disebut ogé téks klasifikasi, lantaran...
- A. nyieun klasifikasi rupa-rupa hal dumasar kana ciri anu geus ditangtukeun
 - B. nyieun kacindekan tina klasifikasi umum
 - C. mangrupa déskripsi bagian tina teks bacaan
 - D. mangrupa manfaat tina eusi teks bacaan
18. Struktur téks laporan hasil observasi ngawengku ieu hal di handap, iwal ti
- A. déskripsi umum
 - B. déskripsi bagian
 - C. deskripsi mangpaat
 - D. déskripsi kacindekan

19. Aya dua wanda opini, nyaéta opini analitis jeung opini hortatoris. Opini analitis patali jeung
- A. konsép atawa tiori ngeunaan hiji hal
 - B. tindakan anu perlu dilakukeun
 - C. argumen anu disodorkeun
 - D. pamadegan anu disodorkeun
20. Opini hortatoris patali jeung ...
- A. tindakan anu perlu dilakukeun
 - B. konsep atawa tiori ngeunaan hiji hal
 - C. argumen anu disodorkeun
 - D. pamadegan anu disodorkeun
21. “Jadi Siluman” aya dina novel anu judulna...
- A. “Burak Siluman”
 - B. “Nganti-nganti Dawuh”
 - C. “Payung Butut”
 - D. “Baruang Ka Nu Ngarora”
22. “Ronda Desa” aya dina novel anu judulna...
- A. “Burak Siluman”
 - B. “Nganti-nganti Dawuh”
 - C. “Payung Butut”
 - D. “Baruang Ka Nu Ngarora”
23. “Getih” aya dina novel anu judulna...
- A. “Burak Siluman” anu judulna “Munjung”
 - B. “Nganti-nganti Dawuh”
 - C. “Payung Butut”
 - D. “Baruang Ka Nu Ngarora”

24. “Kapeupeuh Ceuli” aya dina novel anu judulna...
- A. “Burak Siluman” anu judulna “Munjung”
 - B. “Nganti-nganti Dawuh”
 - C. “Payung Butut”
 - D. “Baruang Ka Nu Ngarora”
25. Novel anu dikarang ku Karna Yudibrata judulna...
- A. “Nganti-nganti Dawuh”
 - B. “Payung Butut”
 - C. “Burak Siluman”
 - D. “Baruang Ka Nu Ngarora”
26. Novel anu judulna “Agan Permas” dikarang ku...
- A. D.K Ardiwinata
 - B. Yuhana
 - C. M.A Salmun
 - D. Edi D Iskandar
27. Taun 2000-an aya novel anu judulna “Galuring Kuring” dikarang ku...
- A. Usep Romli
 - B. Ki Umbara
 - C. Tatang Sumarsono
 - D. Abdullah Mustafa
28. “Baruang Ka Nu Ngarora” novél mimiti dina sastra Sunda dikarang ku DK Ardiwinata, terbit taun...
- A. 1912
 - B. 1913
 - C. 1914
 - D. 1915

29. Runtuyan carita anu nuduhkeun sabab akibat tur raket patalina, dina novél disebut unsur...
- A. tema
 - B. tokoh
 - C. latar
 - D. Alur
30. Salah sahiji prosa fiksi anu panjang tur kompléks ngeunaan runtuyan carita jeung mangrupa hasil imajinasi nu ngarang, disebut...
- A. cerpén
 - B. sajak
 - C. kakawihan
 - D. novel

PANUTUP

Modul Program Pembinaan Karir Guru basa Sunda kelompok Kompetensi I ieu mangrupa modul anu kacida perlu dicangkem ku guru-guru basa Sunda, utamina nyangkem materi-materi kompetensi pedagogik diantarana tiori jeung larapna pamarekan komunikatif, pamarekan saintifik jeung modél pangajaran kiwari anu dilarapkeun dina pangajaran basa Sunda. Modul ieu ogé dieuyeuban ku materi tina kompetensi profesional anu kacida pentingna pikeun guru-guru basa Sunda di lapangan.

Leuwih écésna Modul *Program Pembinaan Karir Guruan Basa Sunda Kelompok Kompetensi I* ngawengku 4 materi poko, nu ngawengku: (1) Program Rémédial jeung ‘Pengayaan’ dina Pangajaran Basa Sunda, (2) Mangpaat *Penilaian Berbasis Kelas*, (3) Téks Narasi, Téks Déskripsi, Téks Éksposisi, Téks Arguméntasi, jeung (4) Struktur jeung Kaédah Téks Laporan Hasil Observasi, Téks Opini, sarta Novel dina Sastra Sunda. Ieu modul diaworkeun jeung ajén inajén karakter dina PPK anu ngawengku: religius, nasionalis, mandiri, gotong royong, tur integritas.

Sanggeus réngsé maca jeung nalungtik ieu modul dipiharep Sadérék baris neruskeun maca jeung nalungtik modul basa Sunda Kelompok Kompetensi I anu mangrupa terusan tina ieu modul. Mugia Sadérék sadayana tetep sumanget dina ngajar basa Sunda.

DAFTAR PUSTAKA

- Brown, H. Douglas, (2008). *Prinsip Pembelajaran dan Pengajaran Bahasa* (Edisi Kelima). Jakarta: Kedutaan Besar Amerika Serikat.
- Diréktorat Pembinaan SMA. 2010. "Petunjuk Téknis Pembelajaran Tuntas, Rémedial, dan Pengayaan di SMA". Jakarta: Kemdikbud.
- Finoza, Lamuddin. 2009. *Komposisi Bahasa Indonesia Untuk Mahasiswa NonJurusan Bahasa*. Jakarta: Diksi Insan Mulia.
- Gazali, Spk. (Pantarjamah). 2009. *Metode Analisis Teks dan Wacana: Stefan Titscher, Michael Mayer, Ruth Wodak, Eva Vetter*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Gie, Teh Liang. 2002. *Cara Belajar Efisien I*. Yogyakarta: PUBIBHadi, Ahmad. 20j04. *Panggalar Sastra*. Tangerang: Pamulang.
- Gunawan. 2009. Pengertian Paragraf dan Paragraf Argumentasi. <http://kafeilmu.co.cc/tema/contoh-paragraf-argumentasi>. Diaksés 12 Séptémber 2015.
- Hendriastuti. 2010. *Penilaian Hasil kerja Siswa*. Jakarta: Pusat Penilaian Pendidikan Balitbang Kemdiknas.
- Keraf, Gorys. 2007. *Argumentasi dan Narasi*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.
- Kemdikbud. 2008. *Panduan Pembelajaran Tuntas, Rémedial, dan Pengayaan*. Jakarta: .Diréktorat Pembinaan SMA.
- Kemdikbud. 2014 (edisi revisi). *Bahasa Indonesia Ekspresi Diri dan Akademis Kelas X*. Jakarta: Puskurbuk Balitbang.
- Kemdikbud. 2015. *Panduan Penilaian untuk Sekolah Dasar (SD)*. Jakarta: Direktorat Pembinaan Sekolah Dasar Direktorat Jenderal Pendidikan Dasar dan Menengah.
- Setiadi, Hari. 2010. *Penilaian Kinerja*. Jakarta: Pusat Penilaian Pendidikan Balitbang Kemdiknas.
- Wijaya, Cece. 2010. *Pendidikan Rémedial*. Bandung: Remaja Rosda Karya.

Zakaria, T. Ramli. 2010. *Penilaian Sikap*. Jakarta: Pusat Penilaian Pendidikan
Balitbang Kemdiknas.

I

GLOSARIUM

Adaptif : Pangajaran rémédiál sawadina kudu bisa méré kasempetan ka siswa pikeun diajar luyu jeung kamampuh, kasempetan, jeung gaya diajar séwang-séwangan.

Pangajaran tuntas (*mastery learning*): pola pangajaran anu ngagunakeun prinsip katuntasan sacara individual.

Program rémédiál: mantuan ka siswa anu ngarandapan bangbaluh diajar atawa *kelambatan* belajar.

Interaktif: Pangajaran rémédiál kudu mampuh ngahudang motivasi guru pikeun aktif intéráktif jeung ngamonitor/niténan kamajuan diajar siswa.

Agén Perubahan: Salaku agén perubahan, guru kudu wani ngébréhkeun pamadegan, sikep, jeung aspirasina dina ngarobah kurikulum, diluyukeun jeung pangabutuh lapangan.

Pengayaan: bisa dihartikeun mangrupa pangalaman atawa kagiatan siswa anu nyumponan prasarat minimal anu geus ditangtukeun ku kurikulum.

PPK: Penguatan Pendidikan Karakter anu ngawengku ajén inajén: réligius, nasionalis, mandiri, gotong royong, jeung integritas.